

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

ROMANO GUARDINI
MAGASI ARTUR
HOLENDA BARNABAS
JÉKELY ZOLTÁN
RÓNAY GYÖRGY
MICKIEWICZ ÁDÁM
TEMESVÁRI PELBÁRT
ÖLBÉY IRÉN
PETRÓCI SÁNDOR
JUHÁSZ KÁLMÁN
MIHELICS VID
KOSZTOLÁNYI ÁDÁM

írásai

1950 ÁPRILIS
MÁJUS

4-5

XV. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Romano Guardini: Feltámadás</i>	217
<i>Magasi Artúr: Az utolsó vacsora képe előtt (Vers)</i>	222
<i>Holenda Barnabás: A csillagvilág születése</i>	223
<i>Jékely Zoltán: Corona borealis, Balatoni légia (Versek)</i>	231
<i>Rónay György: Mickiewicz Ádám</i>	233
<i>Mickiewicz Ádám: Részletek a „Pan Tadeusz”-ból: Este, Felhőjáték, Ezer-nyolcszáztizenkettő, Polonaise (Versek)</i>	241
<i>A mélységből kiáltók (Temesvári Pelbárt Stelláriumából)</i>	245
<i>Ölbey Irén: Anyám integetett (Vers)</i>	250

SZEMLE

<i>Petróci Sándor: A szenvedő Krisztus és a magyar nép</i>	251
<i>Juhász Kálmán: Magyar zarándokok a középkori Rómában</i>	253
<i>Az élő izlám</i>	256
<i>A föld lakosságának fejlődése és eloszlása</i>	257
<i>A kereszttség szentségéről</i>	260
<i>Kérdések és távlatok (Mihelics Vid folyóiratszemléje)</i>	263

NAPLÓ

<i>Thomas Merton konfessziója</i>	271
<i>Kosztolányi Ádám: Leibniz</i>	274
<i>F. K.: Szent Jeromos utóda az Atomkorszakban</i>	278
<i>H. A.: Díjnyertes francia regények</i>	281
<i>Necchi csodátlan élete</i>	286

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid és Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4. postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: egy évre 44 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

FELTÁMADÁS

Az összes evangéliumok beszámolnak egy titokzatos eseményről, amely Jézus halála után harmadnap történt. Már a beszámolók formája is sajátos jellegű: a szövegek hirtelenül abbamaradnak, keresztezik egymást, nem egészen feloldható feszültségek és ellentmondások vannak bennük. Mintha valami Félelmetes merülne fel, valami, ami a tapasztalat megszokott formáit szétrobbantja. Ha a különböző szövegeket a valószínű sorrend szerint összeállítjuk, körülbelül a következő képet kapjuk.

„Szombat végén pedig, a hét első napja virradtán... ime nagy földindulás lön, mert az Úr anyaga leszállt az égből, és elhengeríté a követ, és ráült. Tekintete olyan volt, mint a villám és ruhája, mint a hó. Az örök pedig Tőle való félelmükben megremegették, és olyanok lettek, mint a holtak.” (Máté 28. 1—4.) „Mikor elmúlt a szombat, Mária Magdolna és Mária, Jakab anyja és Salome illatszereket vásárolának, hogy elmenvén megkenjék Jézust. És korán reggel a hét első napján a sírhoz menének napfelkeltekor. És mondták egymás közt: „Ki hengeríti el nekünk a követ a sírbolt ajtajából?” Odatekintvén pedig, látták, hogy a kő el van hengerítve. Mert igen nagy vala.” (Márk. 16. 1—4.) „Bemenvén nem találák az Úr Jézus testét.” (Luk. 24. 3.) „[Mária Magdolna]* Elfuta tehát, és Simon Péterhez, és a másik tanítványhoz méne, kit szeret vala Jézus, és mondá nekik: „Elvitték az Urat a sírból, és nem tudjuk hová tették Őt.” Kiméne azért Péter és a másik tanítvány, és a sírhoz menének. Együtt futának pedig ketten. (Ján. 20. 2—4.) „És lön [Miközben a többi asszony még a sírboltban volt.] hogy két férfiú álla mellettük ragyogó öltözetben. Megijedvén az asszonyok, földre hajtván orcáikat, azok mondák nekik: „Mit keresitek az élőt a holtak között? Nincs itt, hanem feltámadott! Emlékezzetek, miket beszélt nektek, amikor még Gallileában vala, mondván, hogy az Emberfiának a bűnösök kezébe kell adatnia, felfeszíttetni, és harmad-napra feltámadni. (Luk. 24. 4—7.) „De menjetek, mondjátok meg tanítványainak és Péternek, hogy előttetek megyen Gallileába, ott majd meglátjátok Őt, amint mondotta nektek.” (Márk 16. 7.) „És eszükbe jutának az Ő szavai. Visszatérvén a sírtól, jelenték mindezt a tizenegyznek és mind a többinek.” (Luk. 24. 8—9).**

„Együtt futnak vala pedig ketten, és a másik tanítvány [János] megelőző Pétert a futásban, és hamarabb ért a sírhoz. És belenézvén, ott látá elhelyezve a lepedőket, de nem méne be. Majd oda ére Simon Péter is, követvén őt, és beméne a sírboltba, és látá az otthagytott lepedőket; a keszkenőt pedig, mely az ő fején volt, nem a lepedők mellé téve, hanem külön egy helyen összehajtva. Akkor aztán beméne a másik tanítvány is, ki először érkezett a sírhoz, és látá és hitt. [Persze mindez

* A szögletesen bekerítették a szerző betoldásai.

** Alighanem ez az első hallás, hinni-nem-tudás indította a két apostolt, kiőről Luk. 24. 13-ban szó van Emmausz felé,

még rejtély volt számára], mert még nem értették az írást, hogy fel kellett neki támadnia halottaiból. Tehát megint hazamenének a tanítványok.

Mária Magdolna pedig kinn áll a sírboltnál sírva. Amint így sirdogála, odahajolván bepillant a sírboltba, és látta két angyalt fehér ruhában ülni, egyiket fejtől, másikat lábtól, azon helyen, ahol Jézus teste feküdt vala. Mondták neki azok: „Asszony, miért sírsz?” Felelé nekik: „Mert elvitték az én uramat és nem tudom hová tették Öt.” Ezeket mondva hátrafordula, és látá Jézust ott állani és nem tudta, hogy az Jézus. Mondá neki Jézus: „Asszony, miért sírsz? Kit keressz?” Amaz vélvén, hogy a kertész az, mondá neki: „Uram, ha Te vitted el Öt, mondd meg nekem, hova tetted, és én elviszem Öt.” Megszólítá őt Jézus: „Mária”. Megfordula amaz, és mondá: „Rabboni” (ami annyit tesz, mint Mester). Mondá neki Jézus: „Ne illes engem, mert még nem mentem föl Atyámhoz; hanem eredj atyámfiaihoz, és mondd nekik: fölmegyek az én Atyámhoz és a Ti Atyátok, az én Istenemhez és a ti Istenetekhez.” (Ján. 20. 4—17.)

Valami roppant és félelmes dolgot mondanak itt: hogy a názareti Jézus, a „kisdéd nyáj” mestere, az, akiben sokan a Messiást látták, és akit ellenségei a halálba vittek, a názareti Jézus feltámadt! Nemcsak úgy, ahogyan Sokrates mondta önmagáról tanítványainak, hogy t. i. lelke most már egy jobb és nagyobb világban fog tovább élni, — nemcsak úgy, ahogyan egy ember elmúlik, de képe később felragyog az utódok lelkében és vezeti őket és történelmet irányít, hanem valószínűsán, test szerint. Maga a tönkretett, a halálban megtört élet, ébredt fel újra, — persze újra, átalakult állapotban.

Érzésünk tiltakozik az ellen, amit ez a hit kíván tőlünk és ha nem tiltakozik, akkor okunk van bizalmatlanul kérdezni önmagunktól, hogy nem fogjuk-e fel ezt az egész híradást némileg legendaszerűen? Amit itt állítanak, az hallatlan dolog; a közvetlen érzés valószínűleg mindig is tiltakozik ellene. Nem ok nélkül hitték el sokan a hatósági hivatalos jelentést, mely szerint, míg az örök aludtak, az apostolok ellopták a holttestet. (Máté 28. 11—15.)

Valóban mindig újra és újra megpróbálták a feltámadást az Úr Jézus hiteles élete képéből elsikkasztani E kísérletezés különböző módon történt. Sokszor, és már régmúlt időkben is, abban az egyszerű és durva formában, mintha az apostolok követtek volna el valamilyen többé vagy kevésbbé jámbor csalást. Az a bizonyos hivatalos jelentés, amelyről szó volt, adta meg az alapot ehhez az állításhoz.

Komolyabb két újabbkori magyarázat. Az első szerint Jézus tanítványai egész lelküket a Jézus Messiás-voltában való hitre állították be. Minél aggasztóbb lett a külső helyzet, annál élesebb feszültséggel kellett ezt a hitet fenntartani. Még a legutolsó pillanatban is kétségbeesett bensőséggel várták a nagy messiási győzelmet, az ellenség lesujtását. Amikor azonban bekövetkezett a katasztrófa, minden összeomlott a lelkükben. Határtalan csüggedés fogta el őket, és ekkor — az öntudatalattinak egy rejtett folyamatában, amikor a veszélyeztetett élet önönmagát védi — hirtelen feltámad bennük a bizonyosság: az Úr él!

Ez a tudat, amellyel a kétségbeesés győzte le önmagát, most már víziókat is termelt. Ezekben az, amit oly forrón óhajtottak, most már valósággal megjelent előttük, helyesebben, hogy az öntudatalattiban létrehozott víziók adták meg nekik hitük bizonyosságát. E víziók első megalkotóitól átvették ezt a hitet mások is, és így megkezdte útját a történelemben... A másik magyarázat a közösség életéből indul ki. E szerint az ifjú keresztény közösséget idegenek és ellenségek vették körül, s így érthető szívüknek vágya valami olyan közös tartalom után, amely belsőleg egyesítse, kifelé pedig elhatárolja őket: egy isteni alak és egy üdvösséghezó történés után. Más vallási közösségeknek is megvoltak a maguk kultikus alakjai, akiknek mitológiai élményeit élték át újra és alkalmazták magukra istentiszteleti cselekményeikben. Így jött létre itt is egy természetfeletti lény képe, akinek szent története a kultusz középpontja, és cselekedeteiknek zsinórmértéke lett; az Úr Krisztus... Ilyen vallásos lelki élményekből formálódott az a Krisztus-kép, amely valami egész más jelent, mint a názareti Jézust. Ez ember volt; nagy, vallást teremtő lángész, aki élt és meghalt, mint minden más ember, csak abban különbözött tőlük, hogy halála összehasonlíthatatlanul mélyebbjártú volt. Csak a husvét élmény formálta belőle a *Kyrios Christos* a hitnek lélekben élő pneumatikus-hatalmú megdicsőült urát, a világ eljövendő bíráját. E kettő között azonban nincsen egység, ha csak el nem fátyolozza az ember ezt a világos tényt azzal, hogy az egységet „csak a hívő látja”. Ez azonban annyit jelent, hogy az egység csak az egyesek érzésében és élményében létezik.

Mindezek ellen sok kifogás emelhető. A Szentírásban semmi sem mutat arra, hogy a tanítványok a feltámadásnak bárminemű formáját is várták volna. Ellenkezőleg szembehelyezkedtek ezzel a gondolattal, és a tényeknek kellett legyőzni őket... Erre azt lehetne válaszolni, hogy az ilyen vallásos megérzések és víziók lényegéhez tartozik a tudatos érzés látszólagos ellenkezése és legyőzése. Annak ellenére (vagy éppen azért, mert) a mélyebben fekvő, tudat-alatti rétegből származnak. Lehet, — de mindenkor legalább formájuk szerint bele kell illeniök a megtapasztalónak általános lelki és szellemi életébe. Egy emberré lett Isten alakja azonban, aki testi mivoltát mennyei állapotában viszi magával, ez a zsidó gondolkodás számára a lehető legidegenebb valami volt. Galileai halászoknak „öntudat-alattija” soha le nem győzte volna ilyen képpel depressziós állapotát...

Végül, és mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy a vallásos megrendülésnek egy ilyen eredménye talán fenntartható lett volna rövid ideig: néhány izgalmas éven át vagy a tompalelkűségnek bizonyos állapotában; de sohasem fakadt volna belőle egy olyan világhatalom, mint a kereszténység, mely pedig közvetlenül össze van kötve Krisztus feltámadásának hitével. Vaknak kell lenni, hogy ilyet állíthasson valaki. De a tudomány, amely igényei szerint olyannyira néző, elég sokszor vak is, — ott t. i., ahol egy néma akarat parancsolja neki, hogy ne lásson... De mindez nem döntő, csak azért beszéltünk róla, hogy szabaddá tegyünk magunknak a pályát a *lényeges* számára.

Pál — aki a többiek krízisét nem élte át — a lényegyet e szavak-

ban fejezi ki: „Ha Krisztus nem támadt fel, hiába való a ti hitetek... Akkor nyomorultabbak vagyunk minden embernél. (1. Kor. 15. 17—19.)” Ez azonban azt jelenti: Krisztusnak a halálból való feltámadásával áll vagy bukik a keresztény vallás. Ez nem mellékjelenség ebben a vallásban, nem is mitológiai fejlemény, amelyet történelmi okokból vett volna fel magába, és amelyet lényegének kára nélkül le lehet választani róla, — nem, ez vallásunk szívének egy darabja.

Az apostolnak ez a tudata magára az Úr Jézusra mutat vissza: hogyan gondolkozott erről Ő maga? Jézus többször beszélt haláláról, nevezetesen három alkalommal utolsó jeruzsálemi útján. Minden alkalommal hozzátette azonban, hogy fel fog támadni. Ezekben a kijelentésekben formát ölt valami, valami, ami Jézus magatartásában mindig is jelen van, t. i. sajtóságos viszonya a halálhoz. Azt a halált, amely a mi számunkra érvényes, ő nem ismeri. Csak azt a halált ismeri, amely mögött ott a feltámadás és pedig az azonnali, még jelen időben történő feltámadás.

Ezzel pedig a keresztény gondolkodás legmagasabb, de egyben legnehezebb feladata előtt állunk: megérteni az Úr létét. A kegyelmi közösségnek átélésében, hitben és követésben felfogja ezt a legegyszerűbb ember is. Itt azonban a tudatos gondolkozással való megértésről van szó, mert hiszen ez is hivatott arra, hogy Krisztust szolgálja. Ez persze feltételezi, hogy a gondolkodás is kész „megkeresztelkedni” és kereszténnyé lenni. Ez a feladat, az élő Krisztus megértése, öntudatának értelmezése, nagyon nehéz. Két veszedelem fenyeget itt: vagy kiindul az ember az igazi emberi pszichológiából, és mellőzi azt, ami e fölött van, vagy kiindul a dogmából, az emberfölöttit állítja, azonban láthatóvá nem teszi. A lényeghez csak akkor érünk, ha sikerül kapcsolatban maradni az Úrnak élő alakjával. Ha látjuk, mennyire emberi minden alkalommal, ha azonban azt is látjuk, hogy az embernek ezt a megértését szétfeszíti valami, ami nemcsak a zseninek a nagysága, nemcsak áttörő vallásos élmény, hanem a szent Isten maga. Jézus másképp viszonylik a világhoz, mint mi. Másképpen az emberhez, mint csakember. Másképp Istenhez, mint egy hívő. Másként saját létehez, az élethez és halálhoz, mint mi. A feltámadás gyökerei ide nyúlnak.

Olyan vagy-vagy elé vagyunk itt állítva, amely az alapokig megy vissza. Míhelyt önmagunkat vesszük zsinórmértékül: a mi emberi létünket, ahogyan az fennáll, ezt a világot, ahogyan bennünket körülvesz, azt a módot, ahogyan a mi gondolkodásuk és érzésünk lebonyolódik, — ha innen akarjuk az Úr Jézust megítélni, akkor a feltámadás hitét kénytelenek vagyunk úgy fogni fel, mint egy nagy vallásos megrendülés következményét, úgy mint egy kezdődő közösség-képződés eredményét, vagyis mint csatlódást. És akkor csak következetesség kérdése, hogy milyen gyorsan távolítjuk el magunktól összes feltételeivel és következményeivel, és hogyan igyekszünk egy „tisza kereszténységet” kidolgozni. Ez persze nem lesz sokkal több, mint egy sovány etika, és jámborság...” Vagy pedig világossá lesz előttünk, hogy mit követel Krisztus alakja, t. i. a hitet. Felismerjük, hogy nem azért jött, hogy a világon belül új ismereteket és tapasztalatokat hozzon nekünk, hanem hogy

megszabadítson bennünket a világ igézetétől. Halljuk ezt a követelést, és engedelmeskedünk neki. Tőle magától vesszük „azt a mértéket, ahogyan róla gondolkozni kell. Készek vagyunk megtanulni, hogy Ő nem a világot vezeti tovább nemesebb értékekkel és erőkkel, hanem hogy Vele az új lét kezdődik. Végrehajtjuk a tengelynek azt a megfordítását, amelynek neve éppen „a hit”. A hitben nem a világ szerint gondolkozunk Krisztusról, hanem Krisztus szerint minden másról. Akkor nem mondjuk többé: a világ nem tud a halottnak megelevenedéséről, tehát a feltámadási mítosz, — hanem: Krisztus feltámadott, tehát a feltámadás lehetséges. És az Ő feltámadása az igazi világnak alapja.

A feltámadásban nyilvánvalóvá lesz az, ami kezdet óta megvolt Jézusnak, az Ember-Fiának és Isten-Fiának élő lényében. Ha saját létünkéről eszmélkedünk, úgy jelenik meg előttünk, mint mozgás, mely a gyermekkor sötétségében kezdődik, emlékezetünk szerint, többé-kevésbé messze; aztán növekszik, csúcsra ér, kezd hanyatlani, hogy végül több vagy kevesebb beteljesültséggel, vagy hirtelen megszakadva lezárjon. Létünknek ez az íve kezdődik a születéssel és véget ér a halállal. Előtte van a sötétség, amelyben álmélkodva tapogatózunk: hogyan is volt lehetséges, hogy én egyszer kezdődtem. Az ív lehanyatlásakor újra a sötétség következik, amelyből a reménységnek egy bizonytalan érzése vezet ki... Krisztusban nem így van. A létnek az íve az Ő számára nem kezdődik a születésben, hanem visszanyúl az örökkévalóságba: „Mielőtt Ábrahám lett, én voltam.” (János 8, 58.) Ezek nem a második század egy keresztény misztikusának szavai, ahogyan állították, ez közvetlen kifejezése annak, ami Krisztusban élt. És az ív nem vesz el a halállal, hanem egész emberi életét viszi magával tovább az Örökkévalóságba: „Meg fogják ölni és harmadnapra feltámad.” (Máté 7, 23.) Krisztus léte öntudatának egész más a mélysége és szélessége, egész más a halálhoz való viszonya, mint a miénknek. A halál az Ő öntudata számára csak egy átmenet, ha a legsúlyosabb jelentőséggel van is telítve. „Nem kellett-e Krisztusnak mindezeket elszenvednie és így bemenni az Ő dicsőségébe?” — kérdi az Úr a tanítványokat, az emmauszi úton. (Luk. 24. 26.)

A feltámadás megvalósítja azt, amit mindig magában hordott. Aki tagadja a feltámadást, visszahatólag tagadja mindazt, amivel ez az Ő lényében és tudatában összefügg. Ami így még megmarad, az már nem éri meg a hitet.

De hiszen a jelentések világosan elárulják a víziós élményt! Hiszen a tanítványoknak voltak vízióik! Mindenesetre; csak vissza kell adnunk e szónak az értelmét. Amit a mai hallgató önkénytelenül gondol, mikor ezt a mondatot hallja: „vízió volt”, ez nagyon is rövid múltú gondolat. Van ennek a mondatnak egy ősrégi értelme. Megtaláljuk már az Ó-Testamentumban. A „vízió” látást jelent. De nem pusztán olyan élményt, melynek értelme magában a látónak életében van, hanem egy magasabbrendű valóságnak belépését a látónak tapasztalati körébe. A tanítványoknak a sírnál, az emmauszi úton, a teremben és a tó mellett vízióik voltak; ez azonban jelenti, hogy látták az élő Urat. Mint való-

ságot, amely a világban volt, és mégsem tartozott beléje. Ennek a világnak rendjében állt, de ura volt e világ törvényeinek. Ezt a valóságot látni: több volt és más volt, mint egy fát látni az útszélen, vagy egy embert, aki belép az ajtón. Őt, a feltámadott Krisztust látni, az megrendülés volt, minden megszokottnak felrobbanása. Innen az elbeszélésben az új szavak: „megjelenik”, „eltűnik”, „egyszerre” ott áll a terem közepén; egy ember megy és Ő „mellette áll” stb. (Pl. Márk 16, 9, 14; Luk. 24, 31, 36.) Innen van a hirdás szövegének az a hirtelen, meg-megtörő, ide-oda cikkázó, ellentmondásos jellege, — ez az igazi formája az igazi tartalomnak, amely kifejezést követel és széjjelrepszti a régi formákat.

AZ UTOLSÓ VACSORA KÉPE ELŐTT

.... azt jól tudom, hogy nem vagyok
a hamvas szívű János.
Talán Máté, a tönkrement,
tékozló kedvű vámos?

Talán Simon Péter vagyok,
a hősökös köszikla?
Egy szolgáló szavára már
azonnal szűnyő szikra?

Judás nem lennék semmiért!
Még eszembe se jusson,
hogy ezüstért eladható
a csókom, égi jussom!

Melyik vagyok? Mondd, Mesterem!
Hiába tépelődöm...
Talán a kétkező Tamás
volt lagymatag elődöm?

Jakabhoz nem hasonlítok;
nem mennydörög a hangom.
Tudom, hogy hallgatás illet,
trónod körül nincs rangom.

... s nincsen heiyem az utolsó
vacsora asztalánál.
(A másom még törvényt tanul
Gamáliel lábánál.)

Lionardo, mért hagyta le
Sault a híres képről?!
... belátszhatnak az ablakon
a damaszkuszi rétről!

A CSILLAGVILÁG SZÜLETÉSE

Platon Timaios című dialogusában Timaios a következőképp beszél: „Az egész csillagvilágot — vagy kozmoszt, vagy nevezzük bármi másnak, amit legszívesebben elfogad — először is abból a szempontból kell megvizsgálnunk, amely szükségképpen minden vizsgálódásnak alapjául szolgál, hogy vajjon örökké megvolt-e, minden keletkezés és kezdet nélkül, vagy keletkezett-e, egy bizonyos kezdettől fogva. *Keletkezett*; hiszen látható, tapintható és teste van, s az ilyenek mind érzékelhetők; az érzékelhető dolgok pedig, amelyeket észrevevésen alapuló vélekedéssel fogunk fel, nyilvánvalóan születnek és keletkeznek. (Erről az előzőekben már részletesebben beszélt.) Viszont megmondottuk, hogy ami keletkezik, szükségképpen valamely ok folytán keletkezik. E Mindenség alkotóját és atyját nagy dolog volna megtalálni, s ha megtaláltuk is, lehetetlen volna mindenkivel közölni, ellenben azt kell újra megvizsgálnunk: melyik mintakép szerint alkotta meg építője, vajjon az önmagával mindig azonos, vagy a keletkezés világába tartozó szerint-e?”

A továbbiakban Timaios megállapítja, hogy a világot alkotója örökkévaló mintakép, saját örök szemléletei után alkotta meg, majd részletezi a kozmosznak az alapanyagból való felépítését. A csillagvilág elrendezésekor megalkotta az ősök „a nyugvó örökkévalóságnak egyvégtében szám szerint tovahaladó örök képmását, aminek idő a neve. Ugyanis a napokat és éjelet, hónapokat és éveket, amelyek nem voltak meg a csillagvilág születése előtt, akkor, a csillagos ég konstrukciójával együtt, hívta életre”.

Nemcsak Platon viaskodik a nagy problémával, hogy megmagyarázza a csillagvilág keletkezését, hanem minden régi kultúrnép hagyományában találunk valami elgondolást a világ megszületéséről. Érdekes Arrheniusnak könyve: A világgyetem élete, amely sorra veszi a hindu, japán, finn, indián, babilóni, egyiptomi, görög és más népek régi mítoszait a világ keletkezéséről. Egyik sem tartja természetesnek, hogy a Föld és a csillagok öröktől fogva megvoltak a mai formájukban, hanem úgy gondolják, hogy másból keletkeztek, az istenek műve képpen. Nagyon sokszor a kaosz, egy rendezetlen ösködszerű állapot a kiindulás, amelyből rendező munka árán alakul ki a világ. A Földön annyira szét-szórta élő népeknek ez a hasonló felfogása már önmagában is magyarázatot kíván. A vallás öskinyilatkoztatásról beszél, amely többé-kevésbé eltorzultan, minden nép gondolkozásában megmaradt. A tudomány pedig nem igen építhet másra, mint hogy minden emberi gondolkodásnak közös eleme, hogy ami véges, anyagi dolog, az nem tud egyszerűen mindig csak létezni, hanem annak másból, vagy mástól kellett származnia. Hogy pedig sok elgondolás miért indul ki az ösködből, annak talán az a magyarázata, amire Kant is utal a világ keletkezéséről szóló híres munkájában, amikor így ír: „Tehát felveszem, hogy az egész anyag, amelyből a bolygók és üstökösök állanak, minden dolog

kezdeten, elemi alapanyagaikra feloszolva, a világmindenségnek azt az egész terét betöltötte, amelyben most a keletkezett testek körüljárnak. A természetnek ez az állapota, ha az ember azt egy rendszerre való tekintet nélkül, pusztán önmagában tekinti, a legegyszerűbbnek látszik nekem, amely semmire következhet. Akkor még semmi sem képződött. Az egymástól távoli égitestek rendszere, kölcsönös vonzásuk által szabályozott távolságuk, alakjuk, amely az összegyűlt anyag egyensúlyából származik, mindez későbbi állapot. A természet, amely közvetlenül a teremtéssel volt határos, oly durva, oly alaktalan volt, amennyire csak lehetett".

A régiek felfogása szerint tehát a mi csillagvilágunk nem örök. Ez a fölfogás újabb támaszt nyert az energia megmaradásának elvében. A csillagok állandóan sugározzák ki a fény- és hőenergiát, s mivel véges nagyságuk miatt energiakészletük is csak véges lehet, életük nem lehet örökkétartó. Hogy meddig világítanak, ez attól függ, hogy milyen energiaforrásból és mennyi ideig merithetnek. Ebben a kérdésben éles választóvonal húzható a régebbi felfogások és az atomenergiára építő elgondolások között. Hogy mikép gondolta el a régebbi tudomány a csillagok életének lefolyását, azt legjobban Russel 1913 december 30-án tartott híres előadása tükrözi.

Russel abból a tényből indult ki, hogy különböző hőmérsékletű és különböző fényességű csillagokat lehet megfigyelni. Amint az emberek között is egy adott pillanatban találunk csecsemőket, kisgyermeket, ifjakat, felnőtteket és öregeket. Ezekről tudjuk, hogy ugyanannak az emberi életnek különböző fokozatait alkotják, és minden ember sorra átmegy ezeken az állapotokon. Hasonló a helyzet Russel szerint a csillagoknál is. Legfiatalabbak közülük azok a Napnál 100—200-szor nagyobb sugarú óriáscsillagok, amelyeknek felszíne csak 2000—3000 fok meleg, ezért vörös fényűek, de szörnyű nagyságuk miatt felületük sok fényt tud kisugározni, ezért nagyon fényesek. Ilyen például a kaszás csillag fényes csillaga, a Betelgenze, amelyik a mi levegőnkénél is ezer-szer ritkább anyagból áll. Ez és a hozzá hasonló többi óriás gázcsillag a folytonos kisugárzás miatt az elméleti számítások szerint összehúzódik, de fel is melegszik, s így lassanként, növekvő felszíni hőmérséklete miatt sárga, fehér, majd kék fényben sugárzik. Folyton kisebb ugyan a sugárzó felülete, de állandóan melegebb lesz, így az összes sugárzása nem csökken, a csillag még mindig nagyon fényes. A folyton kisebbedő csillag sűrűsége azonban közben annyira megnő, hogy már nem marad ideális gáz. Ezért a további kisugárzás közben összehúzódik ugyan, de már nem melegszik tovább, hanem a legnagyobb 20.000—22.000 fokos hőmérsékletéről fokozatosan egyre jobban lehűl, s így sárga, majd csak vörösfényű lesz. Hőmérsékletével együtt felülete is csökkent, így az összes kisugárzott energia is fogy, a csillag mindig jobban veszít fényességéből. Végül is vörös fényű, a Napnál kisebb vörös törpe lesz belőle. Ez lenne a csillag életének utolsó fázisa, ezután csak a végleges kihűlés következhetik.

Russel elméletének felállítása óta igen sok megfigyelési adatot

gyűjtöttek a csillagászok, s ezek azt mutatják, hogy ilyen egyszerű módon nem lehet megmagyarázni a csillagok életét. 1913-ban még azt hitték, hogy minden kék és fehér csillag nagyon fényes. Azonban hamarosan felfedezték a Sirius társ csillagát, amelyik fehér fényű, és mégis kicsiny a fényessége, mert nagyon kicsi csillag. Nagyon meglepő volt nagy sűrűsége. Anyaga annyira összetömörült, hogy egy cm^3 -be több mint 50 kg belefér. Ha gyufaskatulya nagyságú darabot hasítanánk ki belőle, ezt csak emelődaruval lehetne felemelni, mert kerekén 1 tonna lenne a súlya. Az ilyen fehér törpéken kívül más eltérő típusú csillagokat is találtak, amelyek fehérek, s mégis a normális fehér fényű csillagoknál jóval gyengébben világítanak. Ezért lehet, hogy olyan fejlődés is van a csillagok közt, amelynek folyamán a nagy fehér fényű csillagok törpe fehér csillagokká zsugorodnak. E kérdésben még megoszlanak a vélemények.

A megfigyelések adatai szerint annyi bizonyos, hogy a csillagok nem lehetnek akármilyen nagyságúak és fényességűek, hanem tömegük, sugaruk és hőfokuk csak bizonyos megszabott korlátok között változhat. Így tudjuk, hogy van olyan csillag, amelynek tömege ötvenszer nagyobb, mint a Napé, s olyan is, amelyik tízszer kisebb, de nagyobb szélsőségek nem igen fordulnak elő. A fényességben már nagyobb a változatosság, mert a legfényesebb csillag kerekén egymilliószor sugároz többet, mint a Nap, a leghalványabb pedig egymilliószor kevesebbet. Itt a csillagok abszolút fényességéről van szó. Vagyis nem egyszerűen azt vesszük alapul, hogy mi milyen fényesnek látjuk a csillagot, mert természetesen a tőlünk távolabb levő égitestek halványabbnak látszanak, még ha önmagukban erősebben is világítanak. Ezért a csillag távolságát is figyelembe véve azt állapítjuk meg minden csillagnál, hogy milyen fényesnek látszanék, ha éppen 32.6 fényévnyi távolságban lenne tőlünk, vagyis olyan messze, ahonnan 32.6 év alatt ér el hozzánk a fény. Az így meghatározott fényesség a csillag abszolút fényessége, amely néhány ezer csillagnál már ismeretes. Hogy helyes elméletet tudjunk felállítani a csillagok életéről, természetesen minél több adatot kell ismernünk, ezért fontos például, hogy 1949 július 19-én egy új hatalmas megfigyelési sorozat gyűjtését kezdték meg. Nem az új öt méteres tükrű óriás távcsövet használják, mert azt nem lehet állandóan erre a célra lefoglalni, hanem egy kisebb 180 cm tükrű, 120 cm nyílású reflektort. Ezzel 300 millió fényév távolságig lehet csillagvilágokat lefényképezni. Négy év alatt összesen 2000 felvételt készítenek majd, amelyek egymásmellé téve az ég háromnegyed részének a képét adják meg. Minden égrészletet kétszer fényképeznek, egyszer kék fényben félórás expozícióval, egyszer vörös fényben egyórás expozícióval. Úgy gondolják, hogy a 2000 felvétel a mi tejútrendszerünk 500 millió csillagának és ezenkívül 10 millió távoli tejútrendszernek képét tartalmazza majd.

Hasonló megfigyelési sorozatok alapján ma már sokkal többet tudunk a csillagok tulajdonságairól, mint előzőt néhány évtizeddel, de a csillagok életének megértéséhez még több adatot szolgáltatott az atom

titkainak feltárása. Megtalálták így azt az energiaforrást, amelyik a csillag fényét adja.

Elégge közismert, hogy minden atom pozitív töltésű atommagból és az azt körülvevő negatív elektron felhőből áll. A kémiai hatások, amelyek például a szén elégeésekor vagy a dinamit felrobbanásakor szerepelnek, ebben a külső elektronfelhőben játszódnak le. Az atommagban működő erők és energiák azonban kereken egymilliószor nagyobbak. Az atommagok ugyanis maguk is összetettek. Pozitív töltésű protonokból (a hidrogén atom magja), és töltés nélküli neutronokból állanak, és ezeket a mezon-ok kapcsolják össze. A hatásos uránium atommagja például 92 protonból és 143 neutronból épül fel. Ez a mag újabb neutron hatására kétfelé szakad, s közben hatalmas energia lesz szabad, amelyet másképp csak 200 millió volt feszültséggel tudnánk előállítani.

De nemcsak az atommag szétszakadása adhat energiát, hanem az elemi részeknek egy új atommagba való összetömörülése is. A hélium atommagja például 2 protonból és 2 neutronból áll. A neutron a protonnak csak egy másik állapota, ezért mondhatjuk, hogy a hélium atomhoz 4 proton, vagyis 4 hidrogén atom kell. Ha azonban gondosan megmérjük a hélium atomtömegét, azt találjuk, hogy az nem egyezik meg 4 hidrogén atom tömegével, hanem annál egy hidrogén atom tömegének 3 századrészevel kisebb. A relativitás elmélete azt tanítja, hogy az ilyen tömegvesztés energia alakjában térül meg, vagyis miközben 4 hidrogén atom összeáll egy hélium atommá, hatalmas energia szabadul fel. Bethe elmélete szerint, amit most mindenki elfogad, ez történik a Nap belsejében. A folyamathoz még szén atomok jelenléte is szükséges, amelyek atomátalakulási sorozatot indítanak meg, s ezek végeredményeképpen a 4 hidrogén atomból hélium atom lesz, a szén atom pedig újra felszabadul. A folyamat létrejövéséhez még az is szükséges, hogy a Nap belsejében 20 millió fokos hőmérséklet uralkodjék.

Lehet, hogy a Russel által elgondolt folyamat hozzájárul ennek az állapotnak a kialakulásához. A vörös óriás csillag kezd összehúzódni, s közben annyira felmelegszik, hogy belseje eléri a 20 millió fokos hőmérsékletet, amely azután megindítja a hélium termelő folyamatot, s ezzel együtt szolgáltatja a kisugárzott energiát. A mérések szerint a Nap által minden másodpercben kisugárzott energia 4 millió tonnás tömegvesztést jelent, ezért minden másodpercben kereken 600 millió tonna hidrogénnek kell átalakulnia héliummá.

Ez alkalmat ad arra, hogy megállapítsuk a Nap életkorának felső határát. Nyilván a legkedvezőbb a helyzet, ha kezdetben a Nap tiszta hidrogénből állott, s ez végül mind héliummá változik. A Nap egész tömege 2000 kvadrillió tonna, ebből minden másodpercben 600 millió tonna hidrogén fogy el. Egyszerű osztás azt adja eredményül, hogy a Nap maximális életkora születésétől haláláig 3 trillió másodperc, vagyis 100 milliárd év. A Nap azonban még nincs közel a halálához, mert hidrogéntartalmának jelentékeny része még megvan. Színképének gondos tanulmányozása azt adta eredményül, hogy légkörében a hidrogéntartalom az uralkodó, ebből húszszor annyi van, mint az utána követ-

kező leggyakoribb elemből, az oxigénből. A többi csillag színképe hasonló eredményt ad. Persze a színkép csak a csillag légkörének összetételét árulja el.

Ha sikerülne pontosan megállapítani minden csillag hidrogéntartalmát, eldönthetnénk, hogy a csillagok egyidőben keletkeztek-e és hogy most mindegyik mennyi idős. Olyanformán lenne a helyzet, mintha egy nagy teremben egész sereg egyforma petróleumlámpa égne, és mi sorban végignéznénk, hogy mindegyikben mennyi petróleum van még. Ha tudnánk, hogy az elején mindegyik tele volt, akkor az is nyilvánvaló lenne, hogy amelyikben most kevesebb van, az már régebbi idő óta ég. A csillagokban a hidrogén tölti be a petróleum szerepét, s egy ideig úgy látszott, hogy lehet is általános módszert találni annak az eldöntésére, hogy mennyi még a hidrogén valamelyik csillagban. Említettük már Russel előadásával kapcsolatban, hogy a felületi hőmérséklet a legtöbb csillagban együtt csökken a fényességgel. Az ilyen csillagokról azt mondjuk, hogy a fősorozathoz tartoznak. Például a mi hatalmas csillagrendszerünkben a tejútban (100.000 fényév szélességű, 10.000 fényév vastagságú lapos lencse alakja van) kerekén 100 milliárd csillag tartozik a fősorozathoz. A fehér törpék száma (pl. a Sirius kísérő) ennél vagy 100-szor kevesebb, a vörös óriásoké pedig (pl. a Betelgeuze) kb. 10.000-szer kevesebb. A fősorozat csillagainál, mint mondtuk, egyenes arányosság van a fényesség és felületi hőmérséklet között, de néha némi kis eltérés mutatkozik, amit az elmélet szerint éppen az okoz, hogy mennyi a csillag hidrogén tartalma. Ha aránylag sok a hidrogén, a fényesség kisebb, mintha a csillag főképp nehezebb elemekből áll. Így módszer kínálkozott a csillag hidrogéntartalmának és ezzel életkorának meghatározására. De az újabb vizsgálatok azt mutatták, hogy más ok is előidézhetheti a csillagnak a fősorozattól való kis eltérését, így nincs ilyen egyszerű eszközünk a meghatározására.

Néha ugyan úgy látszik, mintha most is tanui lennénk új csillag születésének. Az ég egy pontján egyszerre csak kigyullad egy fényes új csillag. Ez a nova; vagy ha nagyon fényes, supernova a neve. Már Kepler is megfigyelt 1604-ben egy ilyen supernovát. Ma már tudjuk, hogy az ilyen jelenség nem új csillag születését jelenti, hanem azt, hogy egy már régebben meglevő halovány csillag fényessége hirtelen megnő, a supernova esetében kb. tízmilliószorosára. A jelenség oka pedig valószínűleg egy óriási atomrobbanás. Az atomalakulások, amelyek a csillagenergia forrásai, hirtelen óriási mértékben megnövekszenek, így a csillag felszíne robbanásszerűen szétvágódik, s növekvő felülete miatt fényessége is megnő. A szétrobbant rész később mint ködfelhő veszi körül a csillag megmaradt magját, ami valószínűleg fehér törpe csillag lesz.

Sokszor felmerült már a gondolat, nem történhetik-e meg, hogy egy meggondolatlan atomrobbantás következtében az egész Föld szétrobban, és így a földi élet elpusztul. Az atomfizikusok szerint ez nem valószínű. Mivel azonban a novák keletkezésének pontos előfeltételeit nem ismerjük, megtörténhetik, hogy Napunk is keresztülmegy egy ilyen robbanáson. Milne elmélete szerint ez biztosan be fog következni. Ak-

kor pedig a Nap hirtelen megnövekvő kisugárzása miatt néhány másodperc alatt a Földön minden szerves élet elpusztulna. Az ember magasfelettségű technikai kultúrája ellenére teljesen tehetetlen lenne egy ilyen kozmikus katasztrófával szemben.

Beszéltünk már a csillagok életének fejlődéséről, de még nem érintettük a kérdést, hogy a csillagok miből és hogyan alakulhattak ki. A feladat megoldása nem könnyű, A mai nézetek szerint a csillagvilág kora talán 2—3 milliárd év. Ilyen nagy számokat könnyen kimondunk, de semmi reális képzetett nem kapcsolunk hozzá. Ezért jobban megértjük a dolgokat, ha mindent arányosan lekicsinyítünk. Vonjuk össze a csillagvilág egész életkorát egyetlen esztendőbe, és ezen belül helyezzük el a fejlődés minden fokozatát. Január 1-én induljon meg tehát a mindenség élete. Néhány héten belül kialakul már a Nap is bolygóival, köztük a Földdel. Júniusban jelenik meg ezen a Földön az első élet, azután jelentkeznek a mindig változatosabb életformák. De már itt van december 31-e, és még nincs a világban ember. Háromnegyed 12-kor végre ő is megjelenik a színen. Egy perccel éjfél előtt kezdődik a történeti kor, de csak 3 másodperccel éjfél előtt indul meg a természettudományok nagy fejlődése, és az utolsó másodperc egy kis részét tölti ki a mai atomkorszak, amelynek eredményei talán lehetővé teszik a világ keletkezésének megmagyarázását. Olyanforma a helyzet, mintha teljes sötétségben állnánk egy hatalmas kertben, amely tele van egy év alatt kifejlődött növényekkel és állatokkal. A villám most egy pillanatra megvilágítja a kertet, s az eközben szerzett benyomások alapján kellene nekünk megmondanunk nemcsak azt, hogy mi van most a kertben, hanem azt is, hogy mindez hogyan fejlődött ki.

Nem csoda, hogy végleges választ eddig nem sikerült adni. A közelmúltban a Szovjet Csillagászati és Geodéziai Társaság konferenciát tartott és azon a Természet és Technika 1949 októberi számának beszámolója szerint kozmogóniai kérdésekkel is foglalkoztak. Ezzel kapcsolatban kijelentették: „Jelenleg nem ismerünk olyan kozmogóniai feltevést, amelyet nyugodtan ajánlhatnánk a népszerűsítőknak”. A megfigyelés adataiból és a tudomány egyéb eredményeiből a dialektikus materializmus módszereivel ezután kell még kialakítani megfelelő elméletet. A nyugati csillagászatnak szintén nincs véglegesen elfogadott elmélete. Kant és Laplace hipotézisét egyöntetű felfogás szerint nem lehet tovább helyesnek tartani. A legújabb elméletet Weizsäcker állította fel, ezt röviden ismertetjük, mert új gondolatot vet fel.

A csillagok hatalmas csillagrendszerekbe, tejutakba csoportosulnak. Ezek azonban nem pusztán különálló csillagokból állanak, hanem a csillagok közti űrt is kitölti valami nagyon ritka anyag. Már néhány évtizede megállapították a csillagok színképéből, hogy a róluk jövő fénynek ritka gázon kell keresztüljőnie, amelynek alkotórésze a kalcium és a nátrium. 1949-ben pedig Hiltner és Hall csillagászok azt is kiderítették, hogy a csillagok fénye polarizált. Azt már régóta tudták, hogy egy olyan köd fénye, amelyet egy csillag világít meg, poláros, amint a kék égboltról visszavert, szétszórt fény is polarizált. Ha a csillagokról jövő fény is ilyen, ennek szintén szóródnia kellett a csillagok

közi anyagon. Ez az anyag valahogy rendeződött, így idézte elő a polarizációt. Ezért túszerű vasrészecskék nagyon ritka halmazára gondolnak, amelyeket a csillagok közt ható mágneses mező úgy rendez, hogy valamennyi merőlegesen álljon a tejútrendszer síkjára. (Érdekes, hogy Fermi olasz atomtudós szintén ilyen, a csillagok közt ható mágneses erőt vett fel a rejtélyes kozmikus sugarak megmagyarázására.) Ezenkívül a tejútrendszerek vizsgálata arra is utal, hogy vannak közöttük olyanok, amelyeknek anyaga részben még ködállapotban van, s most alakulnak ki ebből a csillagok. Mindezek alapján közelfekvő a gondolat, hogy a mai csillagrendszerek anyaga eredetileg egyenletesen szétoszlott, nagyon ritka ködszerű állapotban volt.

Weizsäcker szerint ennek az óriási ködtömegnek kavargó, turbulens állapotban kellett lennie. A turbulencia fogalma régóta ismeretes a gázok és folyadékok áramlásában, s különösen a repülés problémáinál lett nagy jelentősége. Ha csőben áramlik a víz, kisebb sebességnél az áramlás szabályos, a folyadékszálak párhuzamosan haladnak egymás mellett. Ha a cső közepén levő folyadékot pirosra festjük, ez a vonal az egész áramlás alatt szabályos, egyenes vonalként jelentkezik. Ha azonban a sebesség bizonyos kritikus értéket túlhalad, az áramlás szabályossága megszűnik, össze-vissza, folyton új meg új örvényt alkotva áramlik a folyadék. A tapasztalat szerint ez a kavargó, turbulens áramlás akkor következik be, ha az áramlás adataiból kiszámítható úgynevezett Reynold szám értéke 1000-nél nagyobb. Ez a szám nemcsak az áramlás sebességétől függ, hanem a méretektől is, ezért az óriási kiterjedésű gázfelhőkben ilyen turbulens állapot a valószínű. Rosseland már 1928-ban rámutatott arra, hogyha különböző mozgások — egyik rész elmozdul a másikhoz képest — fordulnak elő a kozmikus gáztömegekben, ezeknek turbulenseknek kell lenniük. Chandrasekhar szerint a csillagok közi felhőknek is turbulenseknek kell lenniük, ha 30 fényévnél nagyobb az átmérőjük, és 10 km másodpercenkénti viszonylagos sebességek fordulnak elő bennük. Talán ezek a felhők az egész tejútrendszert kitöltő anyag örvényei.

Ilyen turbulens állapotban levő gáztömegből indul ki Weizsäcker a csillagok keletkezésének magyarázatára. Egyszerűség kedvéért először a Naprendszer kialakulását nézzük. A gáztömeg közepének összesűrűsödéséből előzőleg kialakult a Nap, amelyet egyenlítői síkjában egy igen kissűrűségű gázréteg vesz körül. Ez forog a Nap körül, azért a réteg minden részecskéje kör vagy ellipszis pályát ír le, különböző sebességgel. Így megvan a részecskéknak egymáshoz viszonyított mozgása, ami a turbulencia előfeltétele. A részletesebb számítás azt mutatja, hogy az a ködtömeg, amelyik egy bizonyos távolságon belül van, összehúzódik a Napra, a többi kifelé mozog, de az örvénylő mozgásban levő részek csomókba tömörülnek, amelyek saját tengelyük és a Nap körül is forognak. Ezek lesznek eléggé megnövekedve a bolygók, kialakulásukhoz 100 millió év kell. Még a Naptól való viszonylagos távolságukat is elég jól megadja az elmélet. Hasonló dolog történik a tejútrendszer középponti magja körül forgó nagyobb gáztömegben is, s így jön létre a tejútrendszer a maga gyűrűs szerkezetével, s megfelelő

méreteivel. Egy-egy ilyen tejútrendszer is forog, mint valami óriási kerék, de egy körülforduláshoz több millió év kell.

Chandrasekhar 1949 jún. 21-én tartott előadásában beszélt erről az elméletéről, s hangsúlyozta: alapvető fontosságú, hogy a forgás és turbulencia kapcsolatával magyarázza a jelenséget. Kant 1755-ben felállított elméletében nem vette fel az ősköd előzetes forgó mozgását, és Poincaré kritikájában éppen ezt hiányolta. A mechanika törvényei szerint ugyanis egy rendszer forgó mozgását, forgó impulzusát csak külső erők változtathatják meg. Ha tehát eredetileg nem volt a rendszernek forgó mozgása, magától nem szerezhethet ilyenent. Laplace pontosabb elméletében már a kiinduláskor feltételezi az ősköd forgó mozgását. Természetesen mindjárt felmerül a kérdés, honnan származik ez a kezdeti forgó mozgás? Dubois Reymond híres előadásában az első mozgás rejtélyét is azok közé sorozta, amelyek megoldását „ignoramus et ignorabimus” (nem ismerjük és nem fogjuk megismerni). Az anyagnak ugyan a fizika szerint állandó tulajdonsága a mozgás, de ez csak a rendezetlen hőmozgás. Egy vasdarab hőtartalmát az adja meg, hogy atomjai állandóan rezgő mozgást végeznek. A gázoknál ez a hőmozgás már haladó és ez teljesen sohasem szűnik meg. De mindezek a mozgások rendezetlen, összevissza való mozgások, és minden tapasztalatunkkal ellenkezik az a feltevés, hogy ebből a rendezetlen mozgásból nagyobb testek rendezett mozgása magától kialakulhatna. Tehát az első rendezett mozgás keletkezése a tudomány számára rejtély marad továbbra is.

Felmerülhet a kérdés, hogy ez a ritka ködszerű állapot a világ anyagának kezdeti állapota-e? Vannak elgondolások (I. Vigilia, 1949. júl., 428. l.), amelyek szerint eredetileg a világ egész anyaga aránylag kis térre zsúfolódott össze, s akkor hőmérséklete 10—100 millió fok volt, Hogy ez előtt létezett-e az anyag valamilyen más formában, azt tudományos alapon nem lehet tagadni, de a tudomány nem is tud erre semmi határozottat állítani. Érdekes, amit Cornforth mond ezzel kapcsolatban. Különbséget tesz szűkebb értelemben és tágabb értelemben vett idő közt. Szűkebb értelemben vett idő a mi fizikai világunk eseményei meghatározott sorrendjének megjelölése, amelyet valami határozott skálán (égi testek mozgása, atommozgás periodusa stb.) mérünk. Ez természetesen véges idő, amelyik a mi mostani fizikai világunkkal egyidőben kezdődött, amint Platon szerint is a Nap és bolygók megalkotásával kezdődött az idő. Van azután egy tágabb értelemben vett idő is, amely bármilyen mozgásra, akármilyen események sorrendjére vonatkozik, olyanokra is, amelyek a mi fizikai világunk kezdete előtt játszódtak le. „Mellesleg, ha ilyen módon beszélünk az idő (a szűkebb értelemben vett idő) előtti időről — mondja Cornforth —, akkor be kell látnunk, hogy tartalma és jellege ismeretlen előttünk. Ismereteink így csak saját időrendszerünkre korlátozódnak, arra a fizikai világrendszerre, amelyből származunk, és amelynek tagjai vagyunk. Magának az ismeretnek és a megismerés lehetőségének ugyanis lényegében a tudatos emberi szervezet és a külső világ közötti kölcsönhatás feltételeiből kell megszületnie. Amikor tehát ezeknek a feltételeknek és ennek a világnak korlátaival találkozunk, tudásunk határáig értünk el.”

CORONA BOREALIS

I.

Hol a város aranyló tornyok alján
Kopott kövek holt álmában piheg,
Éjfél körül, győzvén a test hatalmán,
Lelkemnek égi útát építék.

Vergődő létem egyetlen reális
Fundamentuma az a látomás,
Amikor a Corona Borealis
Hat fényes csillaga megkoronáz.

Míg körülöttem seregekbe gyűlve
Káprázik a mohó csillagvadász,
Megittasulva hintázom az úrban
Egyetlen-egy arany hajszáladon.

II.

Be jó tükrödhöz verni homlokom
Ablak fénylő hasáb sötét magasban
Szívem vergődő lepkeszárny vakon
Keresi holtát Szépség sugaradban

Elégni Benned felséges halál
Zuhanás a Föld izzó közepébe
— Ujjászületni, mint főnixmadár
S készülnödni száz újhalálú létre

Megérem-e? Egy sajtó vágy vagyok
Nagy nyíl nő bennem mindig Rádmutatva
Repülni készen a dicső Magasba
Hol csak Te vagy, az Úr s a csillagok

III.

Szépség, aki öröktől fogva vagy,
s ölelésedre ezer éve várok,
hány szív tört össze ablakod alatt,
szegény hegedűk, fuvalák, gitárok!

Hozzád esengett lila éjszakán
provánszi kertből szívtépő dalocska.
Gonosz kard villant a hold sugarán,
— dobtál e rózsát a hülő halottra?

Kegyetlenség a kenyered, tudom,
mióta lábad a szívem taposta.
Legnagyobb örömöd a bánatom,
kiontott vérrel vagy bebalzsamozva.

Mégis, mégis nyisd ki az ablakod,
hajolj ki egy szóra a hideg éjbe.
Én feldobom a szívemet. Te dobd
egyetlen-egy hajszáladat cserébe!

Jékely Zoltán

BALATONI ELÉGIA

Sarkantyúba kapom a képzeletemet:
Hol vagy ezórán, hol keresselek?
Hol vagy, sok-sok tökéletes vonal
Szövedéke, állandó diadal
Mulandóságon s mindenén, mi rút!
Kiapadhatatlan mennybeli kút,
Hol a vándor nem földi szomjat olt
S a mennyet látja, ha felé hajolt.

A távolságot álom oldja fel,
Feléd álmok csapatja menetel,
Nyomodba úszított kopóhadak
Folyton csaholva üznek-hajtanak,
Tisztásokon és dombok hajlatán
Inalsz előlök, könnyülábú dám
S mikor már-már elérnek, könnyű: bölcs
Szökelessel kidobbansz és kitörsz.

Dühöng a szél, tombol a Balaton,
Téged kereslek minden tarajon,
A tenger éppen így vajúdhatott,
Mikor Vénusznak életet adott;
Kagylót nyitok meg, a kezem remeg,
Minden szép kagyló Téged rejteget.
Minden kagyló a szerelem maga:
Meg nem szegett lányságod záloga.

Somló, Csobánc, Tátika, Szigliget,
Romablakból kis kendő integet,
A víz felett hintázva álmatag
Szellem-fehér sirályok szállanak.
Megálmodott, sohasem teljesült
Szerelmek, véres hullámba merült
Vágyak a mélyből fel-felsajganak —
A mi szerelmünk is legenda csak.

Jékely Zoltán

MICKIEWICZ ÁDÁM

A romantikus Párizs egyik folyóirata, a „Revue des deux Mondes” 1839 decemberében föltűnést keltő tanulmányt közölt „a fantasztikus drámáról”. A tanulmányt George Sand írta; Goethe „Faust”-ját, Byron „Manfred”-ját és Mickiewicz „Dziady”-ját vetette egybe és megállapította, hogy eszméje mélységénél, érzelmei erejénél s képei élenkségénél fogva hármuk közt a lengyel költő művét illeti az elsőség. A jellegzetesen romantikus izlésre valló, Goethében például éppen ábrázolásának realizmusát kifogásoló, egyébként meglehetősen közepes cikk — mint Sand életírója, Wladimir Karénine mondja — „óriási szolgálatot tett Mickiewicznek, mert megismertette őt az európai közönséggel s a világ legnagyobb költői mellé állította”. Abban, hogy George Sand érdeklődése a jóindulatú támogatáson túlmenően ennyi élménnyel fordult a „Dziady” szerzője felé, minden bizonnyal nagy része volt Chopinnak; mint általában az egykorú lengyel líra ismeretében, úgy Mickiewicz művészetében is ő avatta be barátnéját. Annak ítélete erősen vitatható; de tanulmányának tévedései, szempontjainak zavarossága, stílusának kissé vajákos lelkendezése ellenére is, a lényegben igaza volt: fölismerte Mickiewicz nagyságát, rámutatott jelentőségére. A mód, ahogyan ezt tette, nem a legszerencsésebb; a „Dziady” nem „fantasztikus” dráma, s a lengyel költő helye sem Goethe és Byron mellett van, hanem azok mellett, akik egy nemzedékkel amazok után s részben már általuk formálva lettek az európai romantika legkiválóbbjai. Ezek között azonban aligha akad, aki Mickiewicznél töményebben, eredetibben és nemzetibben testesítené meg a romantika szellemét.

1798 december 24-én született az ősi litván város, Novogrodek mellett fekvő Zaosieben. Családja évszázados nemesi familia; később nagy epikus műve, a „Pan Tadeusz” mellékalakjai közt föl-föltűnnek a forrongó, indulatos Mickiewicz is, mint a lengyel-litván közép-nemesség tipikus képviselői. Egyik nagybátyja jezsuita volt s egyetemi tanár Vilnában; a rend 1775-ben történt fölosztása után mint „ex-jezsuita” tanított tovább; a „Dziady” harmadik, a vidéki parókián játszó részének tanúsága szerint komoly hatást gyakorolt ifjú unokaöccsének szellemi fejlődésére: a plébános alakjában ugyanis Mickiewicz őt rajzolta meg.

Életírói, méltatói egyértelműen, szinte közhely módjára ismétlik: két mestere volt, a nép és az antik irodalom. „Ő a romantikában az egyetlen homerikus költő” — mondja róla Krakowski. Ő még tanuja volt gyermekkorában a litván nép sajátos, pogány hagyományokkal vegyülő keresztény, vagy sok helyütt inkább keresztény elemekkel átjárt ősi pogány kultuszainak, halott-ünnepeinek, mint a „Dziady” előszavában írja; ő még a népi énekesek ajkáról hallotta a hajdani hősök történeteit, ahogyan epikus költeményének, a „Konrad Wallenrod”-nak vén litván énekes-mágusa, „vaydelotája” mondja, vergiliusi reminiscenciák-

kai, nyilván az ő nevében: „Én hallottam ezt a dalt! Az öreg szántóvető, ha ekéje csontokat vetett ki a földből, meg-megállt, elfütyült a tilinkóján a holtakért való éneket, vagy zokogva zengte dicsőségeket, magtalanul elpusztult, tiszteletreméltó ősök! Szavára a visszhang felelt s én a távolból hallgattam...” Ilyen nép ajkán élő mondák, történeti énekek, melyeknek „valóságos tárháza volt a Vilna vagy Krakkó környéki parasztok emlékezete”, táplálhatták, lelkesíthették a fiatal Mickiewicz képzeletét; s talán e gyerekkori benyomásokban s gyermek-kora színhelyének hangulatában találhatjuk meg történeti elbeszélő költeményei, a „Konrad Wallenrod” vagy a „Grazyna” ihletének legmélyebb forrásait. Az iménti dalnok bizonyára akkor is a költő tolmácsa, amikor így folytatja: „Ahogy a végítélet napján hívja majd elő az életelen multat a sírból az arkangyal trombitája, az öreg pór énekére úgy keltek föl lábam alól s nyertek formát a csontok; a romok oszlopokká emelkedtek, nagyszerű árkádokká szökkentek; az alvó tavak egyszerre evezők zajától visszhangzottak; a kastélyok kapuján át látszottak a fedjedelmek koronái, a harcosok fegyverei, a dicséretüket zengő énekesek s a dalukra táncot lejtő lányok”. Erről a multról, a litván történet hősi korszakáról, a német lovagrenddel vívott hosszú és kemény háborúkról beszéltek az ősi város, a többször is fölégetett és kirabolt Novogrodek utcái és kövei is; s ebben a légkörben élt, nevelkedett tizenhét éves koráig Mickiewicz, bizonyára sokszor maga elé idézve Novogrodek hajdani urának, Litavornak hőseleklű hitvesét, Grazynát, aki megakadályozza, hogy férje az ő hozományáért, Lida birtokáért hadba szálljon a rokon Vitold ellen és litván testvérért ontson; aki kiutasítja a Litavor szövetségében fölvonuló német lovagrend követeit, majd Litavor serege élén, Litavor fegyverzetében ront rá a keresztiesekre s így hal hősi halált hazája védelmében. Itt, szülőhelyén érte meg a napoleoni hadak fölvonulását 1812 tavaszán, itt élte át a lengyel egység és szabadság nagy reményeit, a részleges litván fölkelést, mindazt, amit oly frissen, telten, mozgalmasan fejez ki a „Pan Tadeusz” tizenegyedik énekének bevezetése; itt látta a szétzüllött, lerongyolódott, kétségbeesett francia sereg menekülését.

1815-ben hagyta el Novogrodeket s költözött Vlnába, ahol beiratkozott az egyetemre. Fejlődésének döntő évei következnek. Az egyetem ekkor a haladó lengyel szellemi élet központja; a varsói konzervatív klasszicizmussal szemben, melyet Mickiewicz éles szatírával a „Dziady” negyedik részében, a „Mártírok”-ban ábrázol majd, a romantika tüzhelye; Goethe, Schiller, Byron, Scott az ifjúság kedves olvasmányai. Társaságok is alakulnak, irodalmi, művelődési és hazafias céllal; legnevezetesebb a „philaréták” társasága Zan Tamás vezetésével; ennek lesz tagja Mickiewicz is. 1820-ban Kownóban tanári állást vállal: két év múlva visszatér Vlnába s kiadja első, kétkötetes gyűjteményét: balladait, a zord és hősi hangulatú „Grazyna”-t s a „Dziady” két részét, a másodikikat és a harmadikat.

Ez a „dziady” szó kettős értelmű; jelenti egyrészt az „ősöket”, másrészt pedig azt a pogány eredetű szertartásos ünnepséget, „halottak ünnepét”, melyen a litvánok az elhunyt ősök, rokonok, barátok szelle-

mét vendégül látták s utána a holtak tiszteletére maguk is lakomát rendeztek. Ahogy elkészült és töredék darabjaiban előttünk áll: a mű négy részre oszlik. Az elsőből csak pár lapnyi vers maradt meg, ezt is csak a költő halála után tették közzé; hogy mit ábrázolt, mit jelenített volna meg benne, azt a maroknyi anyagból nem lehet megállapítani. A leány azonban, aki az első jelenetben a szentszövetségi tárgyalásokkal és Sándor cárral kapcsolatosan jól ismert Madame Krüdener „Valéria” című regényét olvassa, kétségkívül nem más, mint Weresczszak Mária, a hűsz esztendő s Mickiewicz nagy szerelme. A második rész színhelye a temetői kápolna, ahol egy öreg varázsló vezetésével megidézik a holtakat. Sorra jelennek meg, akik nem juthatnak a paradicsomba: két kicsiny gyermek, mert nem szenvedtek; a szolgáló iránt irgalmatlan birtokos, mert embertelen volt; egy ártatlan leány, mert nem ismerte a szenvedélyt; végül hivatlanul előáll egy kísértet, aki nem engedelmeskedik a mágusnak, ami arra vall, hogy nem halott, hanem szenvedő élő ember szelleme, és makacsul a szertartáson résztvevő „pásztornő” nyomába szegődik. E mellén mély sebet viselő kísértet: a költő: a „pásztornő” pedig, akit otthon vár az ura, nem más, mint Weresczszak Mária, akit Mickiewicz már mint menyasszonyt ismert meg s aki rövidesen férjhez is ment. A harmadik rész halottak napján egy parókián (nyilván a nyugalomba vonult vilnai professzor Mickiewiczén) játszik, este kilenctől éjfélig. Zarándok topan be s elmondja életét, boldogtalan szerelmét, öngyilkosságát; Gusztáv az, a pap unokaöccse (vagyis maga a költő, aki ebben a morbid romantika egész készletét egybehalmozó és elég zavaros dramatizált óriás-monológban „írta ki” magából az öngyilkosság kísértését). Amit majd a harmincas évek elején a negyedik részben, a „Mártírok”-ban fog ábrázolni, azt előbb még a valóságban kellett átélnie.

A „philaréták” társasága ugyan már 1821-ben föloszlott, a huszas esztendőktől fogva mind gyanakvóbb és önkényesebb cári hatalom lengyelországi képviselői azonban mindenütt összeesküvést sejtettek s ennek megfelelően jártak el az egyetemi ifjúsággal szemben. Minthogy Vlnát tartották a tűzfészeknek, erre fordították a legnagyobb figyelmet. Novosiltzoff szenátor, aki egyaránt nevezetes volt fényűzéséről és ki-méletet nem ismerő terrorjáról, átköltözve Varsóból Vlnába, maga vette kezébe az ügyek intézését. Rövidesen megteltek a vilnai börtönök diákokkal; annak gyanuja miatt, hogy titkon továbbra is folytatják munkásságukat, a hajdani philaréták közül is többet letartóztattak, köztük Zan Tamást és Mickiewiczet. 1824-ben Oroszországba száműzték. Erről az útról és vele kapcsolatos élményeiről szól az az orosz barátainak ajánlott, hét versből álló ciklus, amelyet a „Dziady” negyedik része után szánt epilógusnak (illetve a negyedik és talán tervezett ötödik közé afféle intermezzónak), tele plasztikus képekkel, megkapó leírásokkal, iróniával, éles megfigyelésekkel, gúnyal az elnyomók, forradalmi haraggal az önkény, szeretettel az elnyomottak, a muzsikok, meg az ügyükért küzdő dekabristák, pétérvári orosz barátai (köztük az egyik költeményben szereplő Puskin) iránt, akiknek szép emléket állított később a „Dziady” bál-jelenete ifjú orosz forradalmárjának alak-

jában. Pétervárról Odesszába került; itteni hónapjainak emlékei a híres „Krimi szonettek”, amelyek rövidesen ismertté tették nevét Oroszországban, s főként Moszkvában, ahová 1825-ben érkezett meg Gallizin herceg kíséretében, s ahol a művészetet kedvelő társaságok egyik ünnepeltje lett. Két év múlva ismét Pétervárra költözött; Wolkonska hercegnő pártfogását élvezte; befejezte és 1829-ben megjelentette még Moszkvában kezdett nagyobb elbeszélő költeményét, a „Konrad Wallenrod”-ot. A pétervári cenzor, úgy látszik, készpénznek vette a költő előszavát, mely óvatosan elutasított minden olyan kísérletet, mely e történeti költeménybe bármiféle aktuális politikai vonatkozást magyarázna bele; varsói kartársa azonban figyelmesebb volt: a művet Lengyelország területén eltiltották és példányait elkobozták.

Mint a „Grazyna”, a „Konrad Wallenrod” is a tizennegyedik század utolsó évtizedeibe vezet. Valóban élt történeti személy a hőse: az a Konrad Wallenrod, aki mint a német lovagrend nagymestere döntő vereséget szenvedett a litvánoktól, s akit egyes történetírók féktelen zsarnoknak, mások részeges örültnek tartanak. Mickiewicz a nagymester megmagyarázhatatlan viselkedését a következő fikcióval indokolja: a hős a szentföldön elhunyt Wallenrodnak csak a nevét viseli, valójában azonban litván nemes, akit gyermekkorában elraboltak a lovagok s aki úgy áll bosszút hazája sok szenvedéséért, hogy belép a lovagrendbe, nagymesterré választatja magát s mint hadvezér, megvereti saját seregeit a litvánokkal. A mű szimbolikája egészen átlátszó volt: a német lovagrend a cári hatalmat, a leigázott porosz és a létéért küzdő litván nép a szétdarabolt Lengyelországot, Wallenrod pedig a hazájáért minden áldozatra kész lengyel ifjúságot jelentette. A titkon terjesztett költemény rövidesen valóságos bibliája lett a lengyel fiatalságnak, s izzó patriotizmusával egyike az 1830-i forradalom szellemi előkészítőinek. De fölkeltette a kormányzat figyelmét is, úgy, hogy orosz barátai komolyan aggódtak Mickiewiczért. Az anyacárnő révén sikerült útlevelet szerezniük számára, s ő 1829 májusában, néhány nappal elfogatási parancsának kiadása előtt, elhagyta Oroszországot. Német-, majd Olaszországba utazott, itt érte a varsói zendülés híre; nyomban útnak indult, de mire sok nehézség leküzdése után Posnanig eljutott, a fölkelés megbukott. Hazáját sosem látta többé, élete hátralévő huszonnégy esztendejét emigrációban töltötte. A költészettel lassan fölhagyott. „Harmincöt éves korára valamennyi remekművét megírta — mondja róla egyik méltatója, Lutoslawski —. 1834 óta nem írt verset, noha egyáltalán nem vesztette el tehetségét. Tanusítják ezt azok a rögtönzések, melyekbe olykor bizalmas baráti körben bocsájtkozott; ezeket sajnos nem jegyezték le, de hódolattal hajolt meg előttük olyan becsvágyó és fogékony költő is, amilyen Slowacki volt. Harmincöt éves korától fogva ritkán tartotta szükségesnek, hogy leírja költeményeit; amit papírra vetett, azt is elégette, noha szépségük és nagyságuk mindazokat elragadta, akik olvashatták őket... Semmiféle költői műbe nem fogott bele, miután a *Dziady* híres rögtönzésében kijelentette: semmi értelme szavakban fejezni ki a benső lírát, minthogy sem a nyelv, sem a hang nem képes visszaadni annak szépségét és föntségét, amit a költő érez”. Len-

gyel történetén, a „Lengyel nép és lengyel zarándokok könyvé“-n, néhány francia nyelven írt dráma-kísérletén s újságcikkein kívül csupán két nagy alkotás jelzi ezeket az emigrációs éveket: a „Dziady“ negyedik része, a „Mártírok“ és a nagy, tizenkét énekes nemzeti eposz, a „Pan Tadeusz“.

A „Dziady“ voltaképpen dramatizált önéletrajz; harmadik része — láttuk — Mickiewicz szerencsétlen szerelmét jelenítette meg a kísérteként bolyongó Gusztáv exaltált előadásában. Világfájdalom, kétségbeesés, titanizmus valamennyi byroni, wertheri, rousseau-i hangját fölismerni benne. Hogy az ifjú költő, mikor ezt a harmadik részt megírta, valóban halálra szánta-e, önmaga helyett, hősét, Gusztávot, s hogy milyennek tervezte akkor, a huszas évek legelején a mű folytatását: nem tudjuk. A „Mártírok“ prologusa szerint azonban Gusztáv öngyilkosságát, amelyről a harmadik rész szól, szimbolikusnak kell tekintenünk; a fogoly hős ugyanis (megintcsak maga a költő), e prolog végén szénével ezt írja a vilnai börtön zárkájának falára: „Gustavus obiit, natus est Conradus“, Gusztáv meghalt, megszületett Konrád. Vagyis: a wertheriánus, titáni, szenvedésébe majdhogy bele nem örvülő Gusztáv-Mickiewicz itt, a börtönben lából ki dezilluzionizmusából és világfájdalmából, reménytelen szerelme válságából; itt eszmél rá valóban lelket átforgató elménnyel arra a közösségi kapcsolatra, felelősségre és hívásra, mely fogoly társaival egybefűzi, rab nemzetével egybeforrasztja; itt alakul át új emberré, azzá a Konrád-Mickiewiczé, akinek egyetlen becsvágya az emberiség boldogítása. „Lelkem hazámban testesült meg, s hazám lelke fölvette testemet; hazám és én: egyek vagyunk. Az én nevem: Milliók! mert milliókért szeretek és szenvedek“ — kiáltja híres „rögtönzésének“ extázisában Konrád. A felsőbbrendűségnek az az igénye, amely kezdettől fogva jellemzi a fiatal Mickiewiczet, s melynek nyomai megtalálhatók hősében, Konrad Wallenrodban is, ez a zsenigőg, a választottságnak ez az öntudata, ez a jellemzően romantikus titanizmus is itt, a börtönben formálódik a nagy ember, nagy lélek, nagy tehetség fokozott közösségi felelősségtudatává és szolgálatává. Konrád isteni hatalmat követel magának, de immár nem önmagáért, hanem azért, hogy boldogabbá teremtsen a világot annál, amilyen.

A mű egyébként nem más, mint az 1824-i vilnai események drámai képe, nevükön nevezett szereplőkkel és (amiért George Sand „fantasztikusnak“ minősítette), hőseinek nemcsak tetteit ábrázolva, hanem lelki világát is megjelenítve, vagyis együtt és egyszerre mutatva meg a valóság látható és láthatatlan világát, immanencia és transzcendencia állandó kapcsolatát. Itt, a „Mártírok“-ban — meg az 1832-ben írt „Lengyel nemzet és lengyel zarándokok könyvé“-ben — annak a történet-filozófiának, annak a lengyel metafizikának az eszméit fogalmazza meg költőileg, amelyeket részletesebb történeti keretben majd a negyvenes évek elején fejt ki Mickiewicz a *Collège de France* szláv tanszékén tartott előadásaiban: itt találkozunk először azzal a mély gondolattal, melyet többé sosem fog elejteni: hogy a lengyel a *par excellence* krisztusi nép, mert *par excellence* szenvedő nép; kereszttutát, kálváriát járó nem-

zet s éppen ezért, szenvedései árán, szenvedésre választottságában hivatott arra, hogy a világ történelmének új korszakát megalapítsa.

Ebbe a mélyen keresztény eszmékkel áthatott s a lengyeleknél százados hagyományú fölfogásba, és Mickiewicz őszinte, buzgó katolikus vallásosságába fokozatosan bizonyos misztikus, sőt okkult elemek is beleszűrődtek, hogy hovatovább túlsúlyra is jussanak, Baader, Böhme, Saint-Martin, Swedenborg műveinek hatása révén. Ezek is a „Mártírok”-ban jelentkeznek először föltűnőbben, főként a koldulóbarát Péter atya álomlátásának kabbalisztikus jóslatában az eljövendő új megváltóról, akinek Negyvennégy lesz a neve, és akit később majd a rejtélyes Towianski személyében vél fölismerni a költő.

A „Pan Tadeusz” Puskin „Anyegin”-ja és Lamartine „Jocelyn”-je mellett talán az egész európai romantika legfrissebb, legélőbb epikus műve. 1811-ben és 12-ben játszik; Tádénak a vilnai egyetemről való hazatérésével kezdődik és a napoleóni hadak fölvonulásával végződik, s cselekménye egy régi litván jogi aktushoz fűződik, mely szerint a bírósági döntést a feduális hatalmuk erejével ellentálló urakkal szemben a szövetekezett nemesség maga hajtotta végre fegyveres fölvonulásával. Ennek az „utolsó” bíraskodásnak s a Soplitzá meg a Horeszko család ősi s most kiújuló ellenségeskedésének a folyamán kerül sor az eposz „harci” eseményeire: az előbb egymásra acsarkodó, majd egymást támadó két nemesi párt megütközésére az orosz helyőrséggel. Az egész cselekményen végighúzódik Tádé kedves, naiv, átlátszó szerelmi története. A tizenkét ének: monumentális freskó a lengyel-litván nemesi világról, típusairól, szokásairól, életformáiról, erkölcseiről, éppen az eltűnése előtti pillanatában, átszöve valaminő felejthetetlen, sajátos csillogású humorral, tündöklő iróniával, élnéző szeretettel és friss, idilli fényvel. Ahelyett, hogy a messiás multba tért volna vissza, vagy vállalkozott volna az őseposz rekonstrukciójának kísérletére — mint Vörösmarty —, Mickiewicz meglátta ezt a szinte kezeügyében fekvő témát és fölfedezte páratlan költői értékeit. Még egyszer föltámasztja a letűnő feduális lengyel világot és nagyszerű keresztmetszetét adja társadalmának, a romantikus arisztokratától a fölvilágosult földesúron, patriarkális gazdaságon, tekintélyesebb udvarházak körül csoportosuló udvarokon, familiáris-seregen, folyton háborgó, hadraszületett és kétkezi gazdálkodásra szorult kurtanemeseken át a pórnépig, jobbágyig. S föltámasztja sajátos életével, eposzi méretű vadászataival és lakomáival, e nemesi főfoglalkozásokkal, hagyományaival, jellegzetességeivel, vitáival, nemzedéki és osztályellentéteivel, beléágyazva mindezt a tájba és a Napoleon-váras történelmi légkörébe, s egyszerre nyújtva regényt, erkölcsrajtot, tájképet, meg afféle litván Georgikont, sőt szakácskönyvet is. Iyen értelemben valóban „homerikus” mű, mint mondani szokták; sehol ily páratlan és eredeti, ily szerencsés és időtálló harmóniában nem egyesül eredeti ötvözteté a Mickiewicz költészetét meghatározó két elem: a népi és az antik, homéroszi-vergiliusi.

Nem kell-e e kettős forrásra visszavezetnünk Mickiewicznek a költészetről és költőről alkotott fogalmát is; azt a fogalmat, amelyet ő maga testesített meg a legteljesebben? Típusa — mondhatnók — a ro-

mantikus költőnek, az ihletett látnoknak, akinek szavait fölsőbb hatalmak sugallják, s aki közvetlenül érintkezik az istenekkel. „A költőt nem az teszi — mondta Zaleski Bogdán egyik munkáját ismertette —, hogy egy uralkodó tetteit magasztalja, sem a hírnév utáni vágy, sem a művészet szeretete; a költőnek születnie kell, hivatnia kell rá, hogy népének s hazájának énekese és látnoka legyen; s így aztán énekelni, költeni sem mást jelent, mint kinyilatkoztatni Istennek a nép fölött nyugvó gondolatát.” Kevesen fogalmazták meg e korban világosabban és határozottabban a romantikus költő-ideált. Tudjuk, mennyien hajsztolták, mennyien szenevegték e romantikus időkben ezt a típust, elszánt byronisták, egészen a karikatúráig. Mickiewicz számára ez a magatartás volt az egyedül természetes. Mint ahogy nagyszerű romantikus természeti képekért sem kellett Amerikáig kalandoznia, mint Chateaubriandnak, mert mindezt készen találta szülőföldjén, hazája hatalmas őserdőiben: úgy költő-eszményét sem valaminő filológiailag preparált, elvont ideálhoz szabta, hanem közvetlenül kapta, mondhatnók örökölte azoktól a népi énekesektől, akiket még gyermekkorában hallott, s abból a részint írott történeti, részint a nép körében szájról-szájra szálló hagyományból, mely még élénken őrizte a hajdani „vaydeloták”; papi-varázslói hivatást is gyakorló énekmondók emlékét, ami nagyjában megegyezett azzal az eszménnyel, melyet az antikvitás nyújtott a „vates”, az „orfikus” költő alakjában. S mindehhez megfelelő természet járult: gyermekkorától fogva túlfeszülten érzékeny idegzet, hallucinatív hajlamok, paroxizmusig lobbanó érzelmi élet s valaminő valósággal sámáni öntudata a választottságnak, a szellemvilággal való érintkezésre hivatottságnak. Ezek az adottságok teszik érthetővé híres rögtönzéseit, melyekről kortársai egyértelmű ámulattal és elragadtatással nyilatkoztak. „Mickiewicz az egyetlen extatikus, akit ismerek” — mondta róla George Sand egyik ilyen improvizációjának meghallgatása után.

Élete utolsó tizenöt esztendejében főiskolai előadásain (melyeket George Sand jegyeztetett le gyorsírásban), meg cikkein kívül jóformán semmit nem alkotott, legalábbis az irodalom terén, — mint említettük; — messzianisztikus tevékenységének élt. E messzianizmus, melynek eléggé nehezen áttekinthető s nem ellentmondások nélküli „dogmatikáját” előadásai utolsó félévében fejtette ki (s éppen emiatt kellett a tanszéket elhagynia), nagyjában a következőket tanítja:

Törvény, s ez új tan „alapdogmája”, hogy a magasabb szellemi fejlettség fokán állónak joga és kötelessége az alacsonyabb fokon állók vezetése. A gondviselés ilyen választott szellemek, fejlett emberpéldányok útján szól az emberiséghez. Ezt az igazságot, melyet már az ókor bölcsői sejtettek, belé kell vinni a népek köztudatába. A magasabb igazságot kereső szellem szükségképpen elnyeri a fölsőbb világosságot. az „igét”, mely nem racionálisan hat, hanem intuitíve. E kinyilatkoztatások öspéldánya az evangélium; mellette vannak sajátos revelációk: minden népiség, minden nemzet egy-egy ilyen, az ő számára, és egy nagy férfial által tett kinyilatkoztatáson alapszik. Idők folyamán azután újra meg újra előállnak férfiak, akik ezt az ősideát fölelevenítik s a hagyomány és népiség forrásából megújítva nemzetüket a jövő felé ve-

zérlik. A népek közt is vannak hivatottak; ilyen a lengyel nép, mely szenvedéseivel váltotta meg a jogot jövőendő vezérszerepéhez. Az idők lassan betelnek, közeledik az új megváltó születése; Keresztelő Jánosa már meg is jelent a kor „legtökéletesebb keresztényének“, Napoleon-nak a személyében.

Ez a tan, mint vázlatos ismertetéséből is kiviláglik, elég kusza, miszticizmussal teli s a már említett Towianski hatására vall. Towianski, aki mint orvos-magnetizőr 1841-ben egy svájci szanatóriumban meggyógyította Mickiewicz idegbeteg feleségét, még ugyanabban az évben szószékről kezdte hirdetni egy új kornak és az általános isteni bocsánatnak az eljövételét. Egyesek rendkívüli egyéniségnek, mások sarlatánnak és szélhámosnak tartották, ismét mások politikai ügynöknek, akinek föladata a lengyel emigráció egységének megtörése lett volna. Kétségtelen, hogy a költő erősen a hatása alá került, valósággal próféta lett Towianskinak, akinek elvei egyébként kitűnően illettek Böhmeből, Baaderből, Swedenborgból táplálkozó hangulatához. Ebben a messzianizmusban tetőződik be Mickiewicznek már a „Mártírok“ rögtönzésében jelentkező elfordulása a költészettől, a szótól a tett felé, hogy „tevékenységét az emberiség sorsára döntő kérdések megoldására irányítsa“. Azt vallotta, hogy az ember hivatása harcolni az igazságért; s a jövőre nézve az igazság egyetlen forrása az intuíció, — ahogyan Cieszkowski lengyel filozófus tanítja. Az intuíció forrása az entuziazmus, s az entuziazmus szüli újjá az embert azáltal, hogy azonosítja a néppel. Mint ahogyan történelmi pillanataiban a nép: úgy dönt a szellemileg szabad ember is intuitív módon, nem pedig racionálisan. Ez a népével azonosult ember a jövő embere: ő az, akit az intuitíve megismert igazság lelkesedése fölemel s megerősít arra, hogy legyőzze a mult embereit s alapot vessen a jövőnek. Folytonosan a jövőnek élni pedig — s itt kapcsolódnak bele a messzianizmus filozófiájába egy másik lengyel bölcseő, Trentowski eszméi — nem más, mint az állandó, jelenben élni: a jelen tettei állandóan a jövőbe hatnak s abba sugározzák át a multat. Az ember: az állandó jelen; multja ott él minden egyes pillanatában, s az emberi szellem, magában az egész multat összefoglalva, állandóan a jövőnek él, a jövőbe éli át multtal gazdag jelenét. Mindez az Emerson tanaival sokban rokon elmélet (Mickiewicz volt Emerson első európai propagátora), mint többen rámutattak már, olyan tételeket fogalmaz meg, amelyek később a bergsonizmus alapvető elvei lesznek.

Tanszékének elvesztése után a költő súlyos anyagi körülmények közé került. A negyvennyolcas forradalmak kitérőrekor Olaszországba sietett, hogy mint annakidején Dombrowski, ő is lengyel légiót állítson föl; a forradalmakat azonban leverték s ő visszatért Párizsba. 1852-ben III. Napoleon kinevezte az Arsenal könyvtárosának; anyagi gondjai ezzel megkevesbedtek. 1854-ben kitört a krími háború. Mickiewicz, a császárral egyetértésben, Törökországba utazott, hogy emigránsokból, török uralom alatt élő kozákokból és szlávokból hadsereget szervezzon; itt, török földön halt meg 1855 november 26-án. Holttestét Franciaországba szállították s ott temették el a maga-kívánta sírba, felesége mellé a montmorency-i temetőben.

RÉSZLETEK a „PAN TADEUSZ”-BÓL

ESTE

Leáldozik a nap, lankadtabb lett a fénye,
Árnyéka nő, s olyan pirospozsgás a képe,
Mint az egészséges földművesé, aki
Végre pihenni tér a jól végzett napi
Munkálkodás után. A lángoló korong
Már az erdőre szállt, s lassan lehullt a lomb
Főlé a lomha köd, amelytől szinte megnő,
Egyetlen fekete tömeggé lesz az erdő.
Hatalmas épület, sötéten állt, mogorván,
Mint tetőtűz, a nap róten lángolt az ormán,
Majd a mélységbe dőlt. Még fölillant, akár
Spaletta résein átcsillanó sugár;
Aztán kihunytt. Megállt az aratók kezében
A pengő kasza, és elpihentek a réten
A gereblyék. Mivel a gazda úgy akarja:
Ha végetér a nap, a pór is hagyja abba.
A munka idejét az Isten jól kimérte:
Ha elalszik a nap, szorgalmatos cselédje,
Békén térjenek a parasztok is haza.
Igy szokta mondani; és a gazda szava
Az ispánnak: akár a szentírás. A boglya
Mellől a szekerek épp csak félig rakodva
Fordulnak, s ökreik kis terhükkel vidáman
Bandukolnak hazafelé az út porában.

FELHŐJÁTÉK

... Igen, a ti olasz egetek tiszta kék;
Fagyott víz, semmi több! — Nem százszor szebb-e nála
Az orkán, a vihar, a villám lobogása?
Nézz föl egünkre, nézd a felhős messzeség
Játékát: mennyi gyors jelenet, mennyi kép!
Mert nincs egyforma két felhő. Az őszi lomha,
Teknősként úszik és bő záporait ontja,
Az ég s a föld között nagy szálakat bocsát:
Patakozó dús esők kibomlott varkocsát.
A jégfelhő akár a léggömb száll a szélben,
Kövér, a széle kék, sötétsárga közepén,

S zord moraj jár vele. — S a többi! Nézd, amott
 Az a fehér gomoly hogy cserél alakot!
 Mint hattyúk s vadludak, tűnnek elő lebegve.
 Sólyom szellő riad, az hajtja őket egybe;
 Torlódnak, nőnek, és — láss csodát újra fent! —
 Nemes ívű nyakuk sűrű sörénye leng,
 Inas lábuk feszül, s úgy vágatnak a széles
 Mennybolton át, akár a szteppéken a ménes;
 Színük ezüstfehér. — S megint új tünemény:
 Árbóc lesz a nyak és vitorla a sörény,
 A paripák hajók; — némán suhanva szállnak
 Tündöklő tükörén a kéklő égi árnak.

EZERNYOLCSZÁZTÍZENKETTŐ

Szent év annak, aki hajdan hazánkban ért meg!
 Máig így hív a nép: bőség esztendejének,
 S had évének a hős harcos. Rólad regél
 Ma is a vén, s a dal, az is rólad beszél.
 Előre üstökös jelentett már az égen,
 Előtted suttogó hírek keltek a népben;
 Fölvirradt a tavasz, s a litvánok szíve
 Világvégi nehéz sejtéssel lett tele;
 Szorongva s boldogan, de valamire vártak.
 Hogy először került legelőre az állat.
 Látták, nem kell neki, pedig már éhes és
 Sovány, a hó alól kizöldülő vetés;
 Csak lehevert, fejét előre szegve bögött,
 S tovább is telelő takarmányán kérődzött.
 Eke nyomán a por ha földjét szántva jár,
 Nem örvend, mint szokott, hogy a tél oda már,
 Nem gyújt dalra, csak úgy bandukol, dolgo-únva,
 Vetés, és aratás tán eszébe se jut ma;
 Boronája előtt álmos ökreivel,
 Kis lovával, megáll, nyugat felé figyel,
 Mintha onnanfelől valami csoda szállna;
 Vagy fölbámul egy-egy hazatérő madárra.
 Mert megjött tavalyi fészke-re már a gólya,
 Leng fehér szárnya, mint a tavasz lobogója;
 Megjött a fecskehad: nagy lármával lecsapnak,
 Cikázva partjain a még hártvás tavaknak,
 Iszapot szednek a fészktükhöz. A liget
 Fái közt este vad szalonkaraj zizeg;
 Vadludak húznak az erdő fölött, majd fáradt
 Nesszel legelni a vetésekre leszállnak;

S darvak panasza bűg egyre főnn a homályban.
Fölfigyel rá a csösz, azt kérdezi magában:
Lázadás tört ki a madarak közt talán?
Vagy orkán űzte ki őket ilyen korán?

S lám: új rajok! Akár pinty, vörösbegy, pirók,
Seregély: ragyogó bokréták s lobogók
Ezre leng a tetőn, — a völgybe tódul át:
Lovasok! — különös fegyverek és ruhák!
Század század után, — s köztük özönlenek,
Akár a tavaszi vad ár, a vértések;
Míg az erdő felé csákok és bajonettek:
Hangyavonulata a gyalogezredeknek.

Mind, mind északra tart! Egy ösztön mintha tán
Hazánkba hajtáná a madarak után
A nemzeteket is rejtelmes erejével!

Ágyúk, lovak, sasok, emberek, — nappal-éjjel
Áradnak, — itt-amott a mennybolt alja lángol, —
Villám gyúl, — reng a föld, — fölmorajlik a távol.
Háború! Nincs zug a litván tájon, ahol
Ne hallanák zaját. Erdejében a pór,
Kinek ősei ott születtek, haltak-éltek
S túl a sötét vadon határán sose léptek.
Földön-égen kihez nem szólt más soha hang,
Mint fönt a vihar és a hörgő vad alatt,
S nem ismer erdei társán kívül barátot, —
Most látja: az eget elborítják a lángok.
Csörtetést hall. Mi az? Fát, ágat zúzva ró
Utat magának egy kóbor ágyúgolyó
A bozótban. A lány mohán a vén bölény
Horkanva les; nyakán fölmered a sörény;
Lábát megveti és szakállát rázva, böszön
Nézi, mi csillan a fák közt a levegőben:
S az erdő lombjai alatt peregve száll át,
Zug, örvénylik, sívít — és fölrobban a gránát!
Megrémül a bölény, először életében:

Rohan s elbúvik a legmélyebb sűrűségben.
Harc dúl! Hol? A legény kardját ragadja menten,
A nők pedig, szilárd hittel a győzelemben,
Zokogva hirdetik, ég felé tárt karokkal:
„Napoleon velünk — Isten Napoleonnal!”

Ó aki nyíltodat hazánkban érte meg,
Háború tavasza, termékeny kikelet,
Látta dús zöldedet, a gazdag búzatáblák
Bő kévéit s a hős hadi nép ragyogását!
Ó mennyi esemény és mennyi szép remény!
Ma is mint nagyszerű álmokép tűnsz elem,
Már bölcsőmben bilincs gyötört; rabnak születtem.
Csak egy ilyen tavaszt ismertem életemben!

POLONAISE

Surran a pázsiton a szattyán csizma, villog;
 A kard tündöklök és az öv verete csillog;
 Oly lassan, szinte már egykedvűen halad
 A férfi, amde a lépés és mozdulat
 Mind csak arról beszél, amit érez a táncos.
 Megtorpan, hirtelen odahajlik a lányhoz,
 Szeretne valamit sügni talán neki.
 Az elpirul, fejét kényesen felveti.
 Fővegét leveszi s most úgy bókol előtte
 A férfi. Most se szól, de rátekin a hölgye.
 Szemébe mélyed ő, lassúbb ütemre lép
 S mosolyog! Élvezi a büszke nő kegyét.
 Majd vetélytársait mustrálva szaporázza,
 Kócsagos fővegét hol homlokába rántja,
 Hol fönnen lengeti; félreccsapja megint,
 Megpödrí bajuszát s kevélyen szétekint.
 Elindul. Az egész had a nyomába árad.
 Hölgyével rejteket előlük hol találhat?
 Megáll, fölemeli a karját, úgy mutat
 Alatta üldöző társainak utat;
 Majd új csapásra vált váratlanul kitérve,
 Hogy követőit így vezesse végre félre;
 De fut a fürgé raj, köréje tömörül
 S gyűrűzve kavargó a menekvők körül.
 Ő bosszús arccal út kardja markolatára,
 Mintha irigyeit hívná ki számadásra;
 Megfordul, szeme láng, büszkém előre lép.
 Sietve rebben a táncosok raja szét,
 Utat nyit, s hömpölyög máris, új rendbe forrtan,
 Utánuk. — Hangokat hallani innen-onnan:
 „Nincs többé, aki így vezessen Ifju nép,
 Nézd őt: a polonaise utolsó mesterét!”
 Gyűrű gyűrűt követ, pár párt köt-öld a láncban,
 Mint kígyó ha ezer tekervényt vet magában;
 S mint fénylő pikkelyek: urak, nők, katonák
 Ruhája villan és síklik tüstént tovább
 A mélyzöld pázsiton az alkony aranyában,
 Míg örvénylik a tánc, harsog a zene bátran,
 S zúgnak a tapsok és a vivatok vidáman.

Rónay György fordításai

JEGYZET A FORDÍTÁSOKHOZ. — Este. A hős, Tádé megérkezik Vlnából s a ház régi barátjával, a „wojski”-val vendégei élén sétából hazatérő nagybátyja köszöntésére indul. A vers ennek a tanyai estének a leírása. — **Felhőjések.** A könnyűvérű Teliméne és a gróf az erdei tisztáson az olasz tájakért lelkesül. Erre, litván tájak iránti megvetésükre válaszul Tádé ezzel a részlettel. — **Ezernyolcszáztizenkettő.** A napoleoni hadak fölvonulása nagy reményeket keltett a litvánokban és lengyelekben. A népi képzelet, nemcsak a lengyeleknél, hanem az oroszoknál is, különféle „csodás” jelekkel hozta kapcsolatba a dolgot, üstökösse, rendkívüli természeti jelenségekkel.

A MÉLYSÉGBŐL KIÁLTÓK

Temesvári Pelbárt Stelláriumából

Az eredeti bűn elrabolta az örök életet az embertől, szolgáltságba, nyomorúságba taszított, száműzetésbe vetett. Krisztus eljött, hogy legfőbb művét megvalósítsa, a megígért megváltást meg hozza, kibékítse Istennel az emberiséget. Hogy mekkora volt az a gyötrellem, amely az Ő eljöveteléig a megváltatlan emberiséget kínoztá, mekkora a megváltásra várakozók sóvárgása: azt a mai ember alig érti-érzi át; legfeljebb hasonlót, de korántsem azonosat szenved bűnös állapotában.

E Krisztus eljövetelét váró lelkek felgyúló reménykedését s csüggedt visszahullását, az isteni irgalom és igazság harcát az ember megmentéséért drámai erővel valóságos isteni színjátékban érzékelteti Temesvári Pelbárt, Stelláriumának itt következő részletében (1. könyv, 2. r., 2. sz., 1—3. fejezet), mely megjele-níti, hogyan kérlelték a tornácba (limbus) zárt őszövetségi atyák Istent a Fia által történő szabadulásért.

(Temesvári Pelbárttól 1. Vigilia, 1949. november.)

(Sz. P.)

* * *

A tornácba zárt szent atyákon, mint szolgálkon akart uralkodni a sátán Szent Péter szavai értelmében: Aki valakitől legyőzetik, annak szolgálja is (II, 2, 19). Nagyon jól tudta, amit a szent atyák reméltek is a szentírás jövődölései alapján, hogy Krisztus, mint Isten testbeöltözötten jelenik meg és szenvedni fog az emberiség megváltásáért. De figyelmen kívül hagyva az isteni tervet, azt gondolta, hogy az Isten nem szenvedhet, és hogy az ember a saját erejéből nem képes az ördögi cselvetés folytán elkövetett gonoszságot jóvátenni és azért elégtételt adni; e miatt a gögtől duzzadó sátán kinevette a tornácban gyötrődő szent atyákat, s így szólt hozzájuk: Válasszatok ki magatok közül valakit, s az jöjjön le hozzám páros viadalra (Kir. I, 17, 8), jöjjön és szabadítson meg titeket. És gyalázkodva folytatta: Hiábavaló dolgot tesz az, aki az Istennek szolgál (Mal. 3, 14). És mi hasznotok van abból, hogy szolgáltok neki? — Erre a szentek fájdalmasan felajdultak: Apátlan árvákká lettünk, szö'gák uralkodnak rajtunk, és nincs ki megváltson, eltűnt szívünk vidámsága, lehullott fejünk koronája: jaj nekünk, mert vétkeztünk! (Siralm. 5).

Ádám, az emberiség atyja e szavakkal vigasztalgatta őket: Vajjon örökre elvet az Isten? Vagy megvonja irgalmát örökre, nemzedékről nemzedékre? (76. Zs. 8—9). Ezért hát elmegyek az Úrhoz és megkére-lelem őt. Azok pedig mondták: Helyes a beszéd, amit szoltál (Kir. III, 2).

Megjelent tehát Ádám lélekben az Isten méltósága előtt, és leborulva így szólt: Gondosan formált és alkotott engem a kezéd köröskörül egészen. És ily hirtelen tönkretész engem? (Jób, 10, 8). S az Isten ezt felelte rá: Ó, Ádám, gonoszul azt hitted, hogy olyan vagyok, mint te, amikor megkívántad az én hasonlatosságomat; megfeddelek, s fellépek ellened (49. Zs. 21). Ekkor Ádám megrémülve így szólt magában: El-némultam, a boldogságról hallgattam; de fájdalmam megújult (38. Zs. 3). Majd önbizalmát visszanyerve s erőit összeszedve megszólalt: Nagy gonoszságom miatt szégyenlem arcomat az ég felé emelni (Ezdr. 1, 9, 6), mégis könyörülj rajtam, Isten, nagy irgalmad szerint, töröld el gonosz-ságomat, nagy könyörületességed szerint. Uram, tebenned remélek, soha meg ne szégyenüljek, igazságodban szabadíts meg engem, hajtsd hozzám füledet, siess, szabadíts meg minden utódommal együtt (50. és 30. Zs.). Akkor melléje állt az isteni Igazság, s így szólt: Mit beszélsz te, Ádám, mondván az Úrnak: Igazságodban szabadíts meg engem? Nemde — a Zsoltáros tanúsága szerint az az isteni igazságosságnak a határozata, hogy töröltessenek a bűnösök az élők könyvéből s ne írássanak az igazak közé (68, 29), és ismét: Térjenek az alvilágba a vétekesek, az Istenről megfélemedezett összes nemzetek (8, 18). Ezért te, szerencsétlen bűnös, akitől a bűn származott, méltán maradsz az alvilágban összes utódaiddal együtt.

Ádám riadtan menekül az Úr tekintete elől, és könnyezve mondja: Ezért sírok én, és hullat szemem könnyet, mert fiaim elvesztek. (Síralm. I. 16). És: Jaj nekem, hogy számkivetésem oly hosszúra nyúlik... (119. Zs. 5). Amikor ezt hallották, mindnyájan keservesen zokogtak és a szülők így siránkoztak: Miként vetette le az Úr az égből a földre Izrael ékességét, és nem emlékezett meg lába zsámolyáról, megvetette oltárát az Úr, és átadott minket az ellenség kezébe (Síralm. II).

Míntehogy a zokogás nem szűnt, megszólalt köztük Dávid: Meddig siránkoztok? Gyűjtétek eléje szentjeit, kik szövetségre léptek vele áldozatokkal, hiszen jó az Úr és könyörületes minden teremtményéhez (49. és 144. Zs.).

Ezektől a szavaktól megbátorodva tanácskozássra gyűltek össze, hogy a békesség elnyerése érdekében követséget küldjenek Istenükhöz. Négy kiválóan szent férfiút választottak: Izaiás, Jeremiás, Jóbót és Dávidot, s ezt mondták: Ezek a szent férfiak, akiket kiválasztott az Úr nem színelts szeretetben. Mert Izaiás az Úr kinyilatkoztatásából előre látta a Krisztusban és az Egyházban bekövetkező eseményeket. Jeremiás megszenteltetett anyja méhében. Jób feddhetetlen férfiú, akihez hasonlót nem talált az Úr a földön (Jób, 1, 8). Dávidról pedig jó bizonyosság volt — Sámuel szavai értelmében (Kirá. I. 13, 14): — Keresett magának az Úr szíve szerint való embert, tudniillik Dávidot. Ezért így szóltak hozzájuk: Menjetek az Úrhoz, s könyörögjétek mindenki üdvösségéért. És sírva folytatták: Hallgassa meg az Úr imádságotokat, engesztelődjék meg irányotokban, és el ne hagyjon titeket gonosz időben (Mak. II. 1, 5). Irgalmazzon nekünk az Isten, és áldjon meg minket, ragyogtassa arcát felettünk és irgalmazzon nekünk (66. Zs. 2).

Miután ezek elhangzottak, elsőnek Izaiás indult el, s így szólt:

Vajha szétszakítanád az eget és leszállnál, hogy neved ismeretessé legyen ellenségeid előtt. Íme haragra gerjedtél, mert bűnöket követtünk el, és most, Uram, te a mi atyánk vagy, mi pedig az agyag s kezéd művei vagyunk mindnyájan. Ne haragudjál, Uram, annyira, és ne emlékezzél meg többé gonoszságunkról (Iz. 64). Ezt hallván az Atyaisten, rátekintett az Igazságra, s az így szólt: Megírta Izaías: távozzál tőlem, ne közeledjél hozzám, mert tisztátalan vagy. Íme írva vagyon előttem: Megtorolom és visszafizetem ölkébe atyáik gonoszságát (Iz. 65). — Megrémult Izaías, s övéihez visszatérva könnyezve mondotta: Verjétek melleteket a kíváncsú mezőkért (Iz. 32, 12), mert nincs békéjük az istenteleneknek, úgymond az Úr Isten (Iz. 57, 2).

Másodiknak Jeremiás, ment, és sírva ezt mondotta beszédében: Emlékezzél meg arról, Uram, hogy mi történt velünk, nézd és lásd gyalázatunkat, atyáink vétkeztek és mi viseljük gonoszságaikat: Jaj nekünk, mert vétkeztünk! Miért feledkeznél meg rólunk mindörökké? Miért hagynál el minket hosszú időre? Téríts minket magadhoz, Uram, tedd ismét olyanokká napjainkat, mint hajdanában voltak (Siralm. 5). — E szavak után Isten parancsára ezt mondta az Igazság: Te ne imádkozz ezért a népért, mert nem hallgatom meg akkor, amikor majd hozzám kiáltanak nyomorúságuk idején. S hozzátette: Nemde, a tizenötödik fejezetben te magad írtad (1): Még ha Mózes és Sámuel állna is előm, nem szívelném ezt a népet. Elűztem őket színem elől. — Megrémült Jeremiás, s visszatérve övéihez, így szólt: Folyjon, mint a patak könnyedén éjjelnappal, választott sereg, és ne pihenjen szemed bogara (Siralm. 2, 18), és (3, 1. 2): Én vagyok az a férfiú, ki láttam nyomorúságomat haragjának vesszeje által. Engem vezetett és vitt sötétségbe, nem pedig világosságba.

Harmadiknak Jób járult oda, s keserű szívvel mondotta: Bárcsak jönne, amit kértem, és megadná az Isten, amit remélek (Jób 6, 8). És ismét: Kímélj meg, Uram, hisz merő semmi az életem! Még meddig tart, hogy nem kímélsz, és nem engeded, hogy nyugodtan nyelhessem le nyálamat. Vétkeztem? Mit tettem ezzel neked, óh emberek Öre! Mért tettél céltábládnak, úgy hogy terhe lettem önmagamnak? Miért nem törölöd el a vétkeimet, és miért nem veszed el a bűnömet... (7, 19—21). — Az Úr ezt mondotta: Kicsoda az, ki elhomályosítja a gondviselést belátás nélküli beszédeivel (38, 2), melyeket kérlelésre fűztek egybe? (41, 3). Semmivé akarod-e tenni az én igazságomat, hogy neked legyen igazad? (40, 3). Ki állhat meg az én színem előtt? Ki adott nekem előbb, hogy vissza kellene neki adnom? (41, 1—2). — Jób erejében megújult, s hogy lágy beszéddel megtörje az Úr haragját, így szólt: Tudom, hogy mindent megtehetsz, és hogy egy gondolat sincs rejtve előttem. Korholom tehát önmagam, bánom bűneimet porban és hamuban (42, 2. 6). Mégis a Mindenhatóhoz szólok, és megvédem előtte utaimat, és Ő üdvösségem leszen (13). És hozzátette: Mért rejtet el orcádat és gondolsz engem ellenségednek? Széltől hányatott levéllel érezteted hatalmatodat, s a száraz polyvát üldözöd! Mert keserűségeket írsz fel ellenem, és tönkre akarsz tenni ifjúkorom bűneivel (13). — Erre az Igazság ezt felelte: Meddig beszélsz ilyeneket? Vajjon az Isten meghamisítja-e a jogot, s a

Mindenható elcsavarja-e az igazságot? (8). Mi haszna van Istennek, ha igaz vagy, mit nyer azzal, ha utad tökéletes? (22, 3). Te írtad: Ami az ég alatt van, az mind az enyém! Nem kímélem a hatalmas szavakat, sem azokat, melyeket kérlelésre fűztek egybe (41, 2—3). — Jób riadtan menekült övéihez, és sírva mondotta: Vesszen a nap, melyen születtem, az éj, melyen mondták: Fiú fogantatott. Mire való világosság a nyomorultnak, és élet a keseredett léleknek? (3, 2, 20).

Akkor mindnyájan felzokogtak s mondták: Jaj, olyanná lett az Úr, mint az ellenség, elpusztította Izraelt (Siralm. 2, 5). Sötétségben adott nekem lakást, mint az örök halottaknak. Sőt akkor is, ha kiáltunk és könyörgünk, kizárja imádságunkat (u. o. 3, 8). Mi gonoszat cselekedtünk, Uram, és haragra ingereltünk téged, Te azért nem bocsátottál meg! Elborítottál haraggal és megvertél minket. Nézz ránk, Uram, mert kitátotta ellenünk száját valamennyi ellenségünk (u. o. 3, 46).

A gyászbán és bánkódásban magukra hagyatva kérdezgette egyik a másiktól: Mit tegyünk még? — Egyesek ezt mondták: ezután ne küldjünk már senkit az Úrhoz, mert kitöltötte bosszúságát, kiöntötte izzó haragját, nem tekint többé reánk (Siralm. 4). — Megszólt a köztük Jeremiás: Ne hallgassunk, mert nincs nyugalomunk addig, míg le nem tekint és reánk nem néz az Úr az egekből (u. o. 3, 49—50). Megírtam én: Összecseptak a vizek a fejem felett, így szóltam: Végem van! De segítségül hívtam nevedet, Uram, a verem mélyéből, meghallgattad szavamat, nem fordítottad el füledet zokogásomtól és kiáltásomtól (u. o. 54—56). — Dávid pedig így szólt: A szegények jajveszékését meghallgatja az Úr; sőt biztatok, bizonyosan tudva azt, hogy igaz esküt tett az Úr Dávidnak, s azt nem másítja meg: Ágyékom gyümölcsét ültetem királyi székedbe (131. Zs. 11). — Ezért azt mondták neki mindnyájan: Menj el te is az Úrhoz, és könyörögj érettünk. Kiáltunk most mi is az égbe, Urunk meg fog könyörölni rajtunk, és megemlékezik majd atyáink szövetségéről (Mak. I, 4, 10).

Dávid elindult lélekben az égbe s megszólt: Nyissátok meg előttem az igazság kapuit, hadd lépek be rajtuk, hogy dicsérjem az Urat (117. Zs. 19). Szent Mihály arkangyal így szólt hozzá: Rajtam keresztül tárd fel az Úr előtt utadat, s ő megadja neked, amit kíván szíved (36. Zs.). Dávid ezt válaszolta: Szívem ünnepi szózatától árad, zengem dalomat a királynak (44. Zs. 2). És Szent Mihály: Vigyázz, hogy ne terheld hosszadalmasabban a királyt bőséges beszéddel. Hiszen te tudod, hogy nincs maradása ebben az országban a szájhősnek (139. Zs. 12). Dávid válaszolt: Gyors író vesszeje lett a nyelvem (44. Zs. 2).

Az angyalok szeretetből őt megelőzve mentek az Úrhoz s így esengtek: Emlékezzél meg, Uram, Dávidról és minden gyötrődéséről (131. Zs. 1). És szólt az Úr: Megtaláltam Dávidot, a szolgámat, felkentem őt szent olajommal. Vele lesz hűségem és kegyelmem, és felemelkedik szarva novemberben (88. Zs. 21. 25, a szarv a hatalom jelképe).

Dávid így szólt Szent Mihályhoz: Ki visz el engem az erős városba? (107. Zs. 11). — És vezette őt az angyal, és áthaladva az egyik angyali hierarchiából a másikba, az egyik rendből a másikba, feltárult előtte a gyönyörű vidék s így szólt: Mily kellemesek a te hajlékaid,

seregeknek Ura! Sóvárogra vágyakozik lelkem az Úr udvaraiba. Mily boldogok, Uram, kik házádban lakhatnak, Téged örökkön örökké magasztalhatnak (88. Zs. 2. 3. 5).

S megérkezve az Isten trónusa elé, ahol a Szentháromság lakozik, alázatos leborulással imádtá, s ezek a szavak hagyták el ajkát: Áldjon meg minket az Isten, a föld minden határa tőle féljen! (66. Zs. 8). — Az Úr megszólalt: Mit akarsz, hogy cselekedjem neked? (Mt. 20, 32). Ő pedig: Hol van, Uram, irgalmad, mellyel megesküdtél hűségedre Dávidnak? (88. Zs. 50). Te mondtad: Ha kiált hozzám, meghallgatom, megmentem és megdicsőítem. Betöltöm őt hosszú élettel, és megmutatom neki segítségemet (90. Zs. 16). Hozzád kiáltok tehát, Uram, Istenem, ne fordulj el szótlanul tőlem (27. Zs. 1). Ébredj fel, miért alszol, Uram? Ébredj fel, ne társíts el végképpen! Miért fordítod el arcodat, s felejtetted el inségünket és szorongatásunkat? (43. Zs. 23—24). — Ekkor az Isten parancsára így szólt az Igazság: Nemde, te írtad: Igaz az Úr, s az igazságot kedveli, arca az igazságot nézi (10. Zs. 8). Az igazság törvénye megkívánja, hogy térjenek az alvilágba a vétkesek (9. Zs. 18). — És Dávid: Te, Igazság, hallgass most, és ne légy terhemre, hiszen írva vagyon: könyöröltes az Úr minden teremtményéhez (144. Zs. 9).

Dávid ezekből önbizalmat nyerve ezt mondotta az Úrnak: Bizony igazságos vagy, Uram, és ítéleted igaz, bánj tehát szolgáladdal irgalmad szerint (118. Zs.). Emlékezzél meg könyörölétedről (24. Zs. 6), emlékezzél meg gyülekezetedről, melyet ősidőkben birtokodba vettél (73. Zs. 2). Legyen, Uram, irgalmad rajtunk, amint benned bizakodunk (32. Zs. 22).

Erre az összes szent atyák kiáltva szóltak: Ne gondoldj, Uram, bűneinkre meg szüleink vétkeire, s ne állj bosszút bűneink miatt (Tób. 3, 3). Miért vetettél el, Istenem, teljesen? Miért gyúlt fel haragod legelőd juhái ellen? (73. Zs. 2). Mutasd meg nekünk, Uram, irgalmasságodat... (84. Zs. 8). — Ezért az emberiséggel együttérző Irgalmasság így szólt az Úrhoz: Te majd felkelsz, és megkönyörülsz a Sionon, mert itt az ideje, hogy megkönyörülj rajta, valóban itt az ideje! (101. Zs. 14). Nemde, a te tulajdonságod az irgalmazás, s a te jóságodhoz jobban illik irgalmasság szerint cselekedni, mint merőben igazság szerint. — Amikor Dávid meghallotta, hogy mellette van az irgalmasság, hálálkodva mondotta: Uram, teljes szívemből dicsérlek, hirdetem, minden csodatetriség is, mikor megtudta, hogy az Irgalmasság mellette szól, bátran kiáltott fel: Oh, Isten irgalmassága! Oh, Isten mérhetetlen kegyessége! Oh, Isten jósága! Könyörülj rajtunk, Uram, könyörülj rajtunk! (122. Zs. 3). Legyen, Uram, irgalmad rajtunk... (32. Zs. 22). Kelj fel, Uram, nyujts segítséget, és te nevedért ments meg minket! (43. Zs. 26).

Isten ezért megengesztelődve szólt Dávidhoz: Menj, mert meglátogatlak titeket, és teljesítem rajtatok azt a jó ígéretemet, hogy visszahozlak titeket erre a helyre (Jer. 29, 10). — Dávid leborult és hálálkodva mondotta: Uram, teljes szívemből dicsérlek, hirdetem, minden csodatettedet, örvezdem és ujjongok benned, zsoltárral dicsőítem, oh Főlsé-

ges, nevedet! (9. Zs. 2—3). Hadd hirdessem testvéreimnek nevedet, az igazak között hadd dicsérjelek (21. Zs. 23).

Dávid visszatért övéihez és örömmel mondotta: Ti, kik félitek az Urat, dicsérjétek őt, s Jákob minden ivadéka, magasztaljátok őt. Mert ő nem veti meg és nem nézi le a szegény könyörgését... (21. Zs. 24—25). Megtudtam az Úrtól, hogy megőrzi örökre Dávid iránt irgalmát, és szövetsége mindig vele marad (88. Zs. 29). — Erre az összes szent atyák megvidámodtak, hálát adtak Istennek, dicsőítették őt és ezt énekelték: Áldott vagy, Urunk, atyáink Istene, áldott vagy, ki a mélységeket szemléled; áldott vagy királyi trónodon; felette dicséretreméltó és felette dicsőséges mindörökké! (Dán. 3).

Szalóczi Pelbárt O. F. M. fordítása

ANYÁM INTEGETETT

Anyám integetett a szélben, sápadt és sugárzó
volt az arca s kendője lobogott, akár egy zászló.

Mint egy búzakalász, áldó mozdulattal integetett,
a szeme fényes volt, csupa mély tűz és csupa szeretet.

Mint akit gyökér köt a földhöz, állt a zúgó szélben
s keskeny keze integetett, amikor visszanéztem.

Mint a muskátli-ág, olyan volt bús, repeső karja,
mint a muskátli-ág, amely kivirágzik hajnalra.

Integetett a suhogó szélben, szárnyas mozdulata
csupa vad feltés volt és csupa átvirrasztott éjszaka.

S csupa láng volt s csupa könny volt az eltűnő időben,
nem volt öreg, se fiatal, csak anya, szent s időtlen.

Csak anya volt, ki integet a szélben gyermeke után,
akit elnyelt a köd, a távolság, a bánat és magány.

Ölbey Irén

SZEMLE

A SZENVEDŐ KRISZTUS ÉS A MAGYAR NÉP

Annak a csodálatosan gazdag ének- és szokás-anyagnak, amellyel a magyar barokk kor vallásos embere a szenvedő Krisztus keresztjét körülfonta, a középkor áhitatában találjuk csíráját. A XVI. és XVII. századi prédikációk, imakönyvek és vallásos iratok a gótikus korszak kolostorainak a szenvedő Krisztus iránt érzett rendkívüli szeretetét és tiszteletét, a nép széles rétegeihez is eljuttatták, amelyről Szent Margit legendája is tanuskodik a középkorban, és ennek első irodalmi terméke az Ó-magyar Mária-siralom.

A korai barokk képzőművészet is megtalálta a „szenvedő Krisztus”-témában azt a lehetőséget, ahol a reneszánsz hideg és értelmi beállítottsága után a szív és az érzelmi világot szóltathatja meg. Tintoretto, Caravaggio és a többi nagy művész után az értékeket aprópénzre váltó kismesterek is az új divat szolgálatába szegődnek. A magyar szellemi élet folyamosságát őrző Felvidéken Holló Zsigmond királyi tanácsos már 1654-ben olyan szentségmutatót készíttetett Kassán Matuz János ötvösmesterrel, amelyet Krisztus kinszenvedésének eszközei díszítenek. A művészettörténet „Ecce homo” névvel tartja nyilván a fájdalmas, töviskoronás Krisztus ruhátlan szobrát, kezében náddal, vagy lehajtott fejjel, összekötözött. Alig van barokk templom a XVIII. században újjáépülő Magyar Alföldön, ahol ne találkoznánk vele. Helyente a templom elé is kikerült. Félegyháza hívó népe meg éppen az út mellé állította, ahová másutt a feszületet szokták.

A magyar nép áhitatának azonban a képzőművészeti emlékeknél hűsegebb tükrre az ének. A képet és a szobrot legtöbbször pap rendeli és időtlen időig áll, akkor is, ha már alig-alig térdel a lábánál valaki. Az

ének és az imádság él és az étlettel alakul. Minden korszak maga dönt arról: mit érez magáénak az ősök áhitatából. Ez az ősi kincs természetesen nem változatlan. Hol koptat rajta az izlés, hol meg új színekkel gazdagítja. A dallam néha egyszerűsödik, az idegen hangzatok magyar fülekhez szelidülnek, máskor a szürke és egyhangúnak érzett dallam kap új, gazdag cífrázatokat.

A középkor énekkincseinek emlékeit a XVII. századi gyűjteményeink és énekeskönyveink őrzik. Ezekben az énekekben ragyog fel szemünk előtt az a bensőséges és igazán gyermeki kapcsolat, amelyet a középkor embere a mennyei Atya iránt érzett. Ahogyan a *Csorda pásztorokban* arra kéri a kicsi Jézust imádó pásztorok Szűz Máriát, hogy serkentse fel Jézust, Szent Fiát nékik, és ahogyan fülünk hallatára ébreszti őt Anyja, mondván: „Serkenj fel álmodból, édes fiam”, olyan bensőséggel és atyafiságos bizalommal nézelődik a XVII. századi magyar ember a Kálvária ormán.

Ez a bizalom azon az izes és zengzetes, színekben gazdag irodalmi nyelven szólal, amellyel Pázmány Péter hirdette Isten ígét:

*Ki az Eget Nappal, Holddal
A bujdosó Planétákkal
Tündöklő csillagokkal,
Ki az erdőt szép zöld fákkal,
A völgyeket forrásokkal,
Gyönyörű madár szókkal,
Ki gyümölcssel a kerteket,
Szőlőgerezddel hegyeket,
Ki az embert okossággal,
Madarakat szép tollával
Megruházt jó módjával:
Ruháitól megfosztatják,
Im fára szegeztetik,
Im anyaszült meztelen
Három órát a kereszten
Függ a nagy vasszegeken.*

A barokk ember gazdag képzelő ereje csodálatosan színes formába önti az egyszerű, ősi igazságokat. Arany-
szájú Szent Jánosnál úgy olvassuk, hogy Krisztus, mint érett szőlő függ a keresztfán. Az országosan ismert és helye-
lyente ma is használatos ének ezt a képet ilyen keményen tartott és éles kontúrokkal festett formában látja:

*Előttünk tündöklék Jézus kereszttje,
Melyre felfüggesztetett Megváltónk teste.*

*Nem láttam oly szép gyümölcsfát,
Mint Jézus keresztfáját,
Kékjeivel kibimbózott,
Piros vérről kivirágzott
Maga Jézus szép gyümölcse,
Őrök életnek szerzője.*

Az ősi husvéti himnuszban a *Victimae pascalis* bensőséges bizalommal kérdi a hívő lélek Magdolnát: „Mondd nekünk, Mária, mit láttál az úton?” Ez a lélek szólal meg a XVII. és XVIII. század fordulóján magyar földön is:

*Ó szűzek szűz királynéja,
Úrnak szolgáló leánya,
Szemléld, kit víznek halálra
A magas Kálváriára.
Ez-e, akit Názáretben
Szűzen fogadtál méhedben?
Nem szólhat a kegyes anya,
Szívét éles tör szaggatja.
Péter, ez-e, akit láttál,
Táborhegyen midőn voltál?*

Megszólal a Szűz Anya is: vigasztalást és részvétet kér szent Fia számára. *Compassio*-nak nevezi az aszketika nyomán a vallásos néprajz a barokk lelkeségnek azt a jellemző vonását, hogy nemcsak maga kíván részé-
sülni és osztozni Krisztus kinszenvedésében, hanem az egész teremtetett világtól részvétet kíván. A Ninivebeliek negyvennapos böjtjük alkalmával jó-
ságaikat is bőjtje fogták. A Nap is első-étegett Krisztus halálakor:

*Ó Istennek minden alkotmányi,
Kiváltképpen Adámnak fiai,
Fejenként siránkozatok,
Velem együtt bánkodjatok.
Bánkodjatok fenevadok.*

*Örvényekben lakó halak,
Röpöső madarak,
Csúszó-mászó csudák.
Hegyek, völgyek meginduljatok,
Csorgó vizek ti ne folyjatok,
Szakadjatok kösziklák,
Mert ma fiamat kinzzák.*

A hívő ember együtérző, gyengéd szeretettel áll oda a fájdalmas Szűz Anya mellé, csendben várja könnyei-
nek fogytát, aztán megihletődött lélekkel megszólal:

*Enyhítsd keseregéset
Siralmas Szűz Anya,
Mert Szent Fiad harmadnapra
Feltámad, megmondta.*

A barokk lendület és bensőség a századok folyamán először mesterség-
gé, aztán üres pózzá silányult. A mai ember ezeken a kifecakodott derekú, rettentő kék és meggyvörös szobrokon és képeken fennakadva, sokszor az egész egyházi barokkot ilyen üresnek és lélektelennek tartja. Az elébb ismer-
tetett énekanyag is előbb népi epikává, afféle vallásos ponyvaregénnyé, aztán meg irodalmi formává értéktelenedett. Jórészt a múlt századi aprónyomtatva-
nyok őrzik ezt a hagyomány-anyagot. Áhitat alig van bennük. Színes leír-
saikba gyakran az előénekesek tudál-
kossága szorult.

Régen az Isten háza népének jogán szólította meg az ember szent Pétert, meg Mária Magdolnát a kereszt tövé-
ben, és együttérző szeretettel vigasz-
talta a fájdalmas Anyát. Nemrégiben Volly István adta közre a Mária-éne-
kekben az Ó „*égek sirjaitok*” kezdetű népi, de valójában XVIII. századi szö-
vegű Jézus és Mária közti beszélgetést, melyet a bűnös Ádám fejez be. Ez például tulajdonképpen nem templomi darab. Igazában a vallásos kultúra szolgálata, népi epika, amely a vallásos kedélyélet és tisztesszórakoztatás eszköze. Helyet kap benne az „elmél-
kedés a bűnről” minden pontja, bele-
szorult a nagypénteki impropéria népi feldogozása.

A Szűz Anya a kései barokk kor énekkincsében már gondviselő nélkül

maradt özvegy asszony, akinek olyan lett világa, mint madaré száraz ágon:

*Nyugodjál már virágom,
Gyászbaborult csillagom,
Ki voltál vigasságom.
Árván maradt édesanyád,
Aki gondot viselt reád,
Jaj, jaj kedves magzatom.*

*Ki leszen már gyámolom,
Ki lesz megvigasztalóm
Jézus fényes csillagom.
Benned bízott az én lelkem,
Te voltál minden örömem,
Jaj, jaj kedves magzatom.*

*

*Köszönöm a nagy szerelmet,
Mely őrt állott éltém mellett,
Jól pihentem, jól nyugodtam
Hűvös árnyadban.*

*Nem nyitod meg már ajtómat,
Még csak hirt sem hallok rólad
Kis kertem legszebb virága,
Elhervadt ága.*

*Vigasztalóm voltál nékem,
Mindig szántad özvegyiségem,
Most vagyok csak özvegy, árva,
Sírba vagy zárva.*

Helyente a népdalok kezdő képek és gondolatot nem hordozó, disztó sorainak hatását érezzük ezekben a századkori Mária-síralmakban:

*Letört rózsa nem virul,
Hervadtan a földre hull,
Le van törve virágod,
Elhervadt anyaságod.*

*De szomorú az a rét,
Melyen virág nem virít:
Szent Szíved gyöngyvirága
Öledben van meghalva.*

*Fájdalmak tengerébe
Vagy Szűz Anya merülve,
A győtrelem szívedbe
Lángbetűkkel van vésve:
Mária, Mária,
Hétfájdalmú Szűzanya!*

Csendes nagybőjti pénteken néhol még az idén is felcsendülnek falusi öregasszonyok ajkán ezek az énekek. A gyűjtésükkel sietnünk kellene, mert sirba szállnak a falusi öregasszonyokkal. A fiatalok nem érzik magukénak. Pap nyilvánosan nem énekelteheti, mert csak szépek, csak érdekesek.

Nem is ezek a magyar nép vallásosságának a legnagyobb és időt álló értékei. Vallásos hangulatokra nehéz idők megkívánta, öntudatos hitet építeni nem lehet. A szokásokra kell figyelniük. Szeged vidékén az idej nagypénteken is megállítják majd az órát, fekete fátyollal betakarják a tükröt úgy, mint mikor halott van a házban. Ez az örök, ez az időt álló: Krisztus családtag a katolikus magyar falusi nép szemében és szívében!

A vallási élet történetében a szenvedő Krisztus barokk-kori tiszteletéből sarjadt ki a Jézus Szíve-kultusz. A kilenc elsöpénteki szentáldozás hozta közelebb a hívek nagy tömegét az Oltárszentséghez. A gyakori áldozók lelkében válik aztán világossá a „Corpus Christi mysticum” tanítása. Vagyis a Krisztussal való kegyelmi kapcsolatnak az a szükségessége és valósága, amit a szegedvidéki magyar nép minden nagypénteken ilyen csodálatos finomsággal, szemléletességgel és örök katolikus lelkiséggel érez meg és éreztet.

Petróci Sándor.

MAGYAR ZARÁNDOKOK A KÖZÉPKORI RÓMÁBAN

Ma, a repülőgépek korában, már el sem képzelhetjük a középkori közlekedési nehézségeket és veszélyeket. Mégis tömegesen zarándokoltak az örökvárosba, az apostolok sírjához. Ma egy magyar gyóntató ül Szent Péter bazilikájában, a középkorban háromra

volt szükség „a zarándokok nagy száma miatt”.

Már az első szentévben (1300) ott találjuk Antal ferences csanádi püspököt az örökvárosban. A százados jubileum hatása alatt mint békebíró egyességet hozott létre és kihallgatá-

son volt VIII. Bonifác pápánál. A következő évszázad fordulóját (1400) a szintén ferencrendi Gergely csanádi püspök azzal tette emlékezetessé, hogy külön-külön pápai bullákkal egyházmegyéje számos temploma részére búcsút eszközölt ki. Egyedfia István világi hívő emberölés miatt kiközösítést vont magára. 1400-ban az Apostoli Szentszékhez fordult felmentésért. IX. Bonifác pápa megadta ezt és végrehajtásával megbízta a szegedi Szent Demeter egyház rektorát. Ez a kor, a tizenötödik század, a hitélet szempontjából „a búcsúk százada”. Mintha versenyre kelnének a főpapok papjaikkal, hiveikkel, az uralkodók alattvalóikkal; székesegyházak, kegyúri templomok, kápolnák, sajátmaguk, illetve alattvalóik és hiveik számára búcsút eszközölnék ki a Szentszéknél. Folyamodványaikból és azok elintézéséből név szerint ismerjük őket.

Különösen megragadták az alkalmat búcsúk és egyéb lelki kedvezmények kieszközlésére azok, akik Zsigmond király császárrá koronáztatása ünnepélyére Rómába zarándokoltak (1433). Nagy mértékben növelte a külföld előtt Magyarország tekintélyét Zsigmondnak, mint a német birodalom fejének, a keresztény hatalmak közt betöltött szerepe; világtörténelmi jelentőségre emelte uralkodását a császárkoronázás, melyen Marczali László csanádi püspök buzdítására egyházmegyéjéből résztvettek a király kíséretében: Rozgonyi István temesi, Thallóczi Matko kevei főispánok, omori Csolnoki Lőrinc, Maczedóniai Dancs János, Radesti István, Bizerei Miklós kegyurak és mások. Amint örömmel fogadták királyuknak a keresztény világ legmagasabb trónjára történő fel-emelését, éppoly szívesen meghozták most az áldozatot, hogy fellépésének fényét a kereszténység fővárosában emeljék. Hatszáz lovas és háromszáz gyalogos élén vonult be Zsigmond az örökvárosba. Pünkösdvasárnapján tette fejére IV. Eugén pápa a császári koronát Szent Péter bazilikájában. Egy héttel később, Szentháromság vasárnapján ugyanott maga Zsigmond ki-

rály „végzett egyházi szertartást”: megkeresztelte a csanádi egyházmegye-ben birtokos, görög orthodox vallású Vozestyai Pétert, ahogyan ez utóbbi mondja a Szentszékhez benyújtott kérvényében. Valószínű azonban, hogy csak áttérésénél volt tanu Zsigmond. Vozestyai felhatalmazást nyert arra, hogy háború idején bárhol, még egyházi tilalommal sujtott területeken, sőt pirkadat előtt is, hordozható oltáron misézthessen. Omori Csolnoki Lőrinc tizennégy kérést terjesztett a Szentszék elé. Hasonló miséztetési engedélyen, sajátmaga és hozzátartozói részére kérelmezett, úgynevezett „toties-quoties”-búcsún kívül „a hitetlenek ellen háborúba induló hozzátartozói részére” teljes búcsút nyert, továbbá felhatalmazást arra, hogy az omori plébános őt és hozzátartozóit, valamint a plébánia valamennyi hívét évente egyszer minden bűntől feloldozhassa. Bizerei Miklós, Rozgonyi István, gúti Ország Mihály hasonló kedvezményeket nyertek el. Bizerei Miklós egészen szokatlan módon maga fogalmazta meg — gyarló latinsággal — folyamodványát. Vozestyai Péter, omori Csolnoki Lőrinc, Ország Mihály ereklyék hazaszállítására is nyertek engedélyt. Ezeket a kegyuraságukhoz tartozó templomokban helyezték el nagy áhítattal. A csanádi egyházmegye klérusából is voltak zarándokok Zsigmond kíséretében, többek közt Muroi Tamás, Tamásfia György krassói főesperes és Péterfia György. Az utóbbi még kispap volt s engedélyt kért arra, hogy Rómában felszenteltethesse magát. Kérvényében előadja, hogy a hajkoronát is római zarándoklata alkalmával vette fel. — Kicsendül e kérvényekből a török elleni fegyverkezés zaja is. Lelki kegyelmekért, kiváltságokért folyamodnak a római zarándokok kivált arra az időre, midőn „a katolikus hit ellenségei” ellen küzdenek. Míg Csolnoki csak a háborúba induló hozzátartozói részére kért búcsút, addig Rozgonyi István temesi főispán, a törökök elleni háború fővezére, búcsút eszközölt ki mindazok részére, akik a „hitetlenek” ellen fegyvert fognak.

Bár a pestis ezrével szedte áldozatát a zarándokok közül, az 1450-i szentévből a híveknek soha nem látott tömege zarándokolt az örökvárosba, hogy a jubileummal kapcsolatos általános bűnbocsánatban részesüljön. Remetei Himfi Péter csanádi püspök egyházmegyéje számos papjával és hívével tette meg a zarándokutat. Annnyira felkellesítette a jubileumi ájtatosság, hogy első szent püspökelőde, Szent Gellért példájára az ő lelkében is megfogamzott a Szentföldre zarándoklás vágya. Ott, Rómában engedélyt eszközölt ki a Szentszéktől arra, hogy tíz kísérvél felkeresse „az Úr sirját és a tengerentúli helyeket”. A tíz utitársat elsősorban papokból, kétségkívül egyházmegyéje tagjai közül szemelte ki; ezeket azért szándékozott magával vinni, hogy szélesebb látókörrrel és tapasztalatokkal gazdagodva hozza őket vissza egyházmegyéjébe.

Ebben az évben (1450) merült fel a terv, hogy a török veszedelemre való tekintettel a jubileumi búcsú idehaza is elnyerhető legyen. Remetei püspököknek nagy része volt abban, hogy Hunyadi János ílyértelmű kérelmet terjesztett a Szentszék elé. Erre a pápa megengedte, hogy a hívek bizonyos feltételekkel idehaza is elnyerhessék a jubileumi búcsút; az e célra befolyó alamizsnákat a török elleni hadikészületek fedezésére ajánlotta fel. — A jubileumi búcsún kívül számosan nyerték el a teljes búcsút és a szabad gyóntató-választás engedélyt, így például Kepedi Bálint csanádegyházmegyei hívő, „a magyar királyság határszélén a keresztények védelmére szolgáló bizonyos várak kapitánya”. Teljes búcsút engedélyezett az Apostoli Szentszék általában a török ellen harcolók részére.

„Jubileumi búcsút” eszközölt ki Remetei püspökutódja, Hangács Albert az Apostoli Szentszéktől: „Hogy a csanádi székesegyház tekintélye még jobban emelkedjék”, tiszestendőre búcsút nyert mindazok részére, akik az egyházat a védőszent, Szent György, továbbá Szent Gellért első csanádi püs-

pök napján meglátogatják és tataroztatására segítséget nyujtanak. Ezt a búcsút a két ünnep első vecsernyéjétől második vecsernyéjéig terjedő időközben lehetett elnyerni. Hogy a hívek könnyebben részesülhessenek benne, a Szentszék megengedte, hogy a püspöktől vagy az ő távollétében a püspöki helynöktől felhatalmazott papoknak joguk legyen az Apostoli Szentszéknek fenntartott bűnök feloldozására, továbbá a fogadalmaknak más jócselekedetekre való átváltoztatására, kivéve a Rómába az apostolok és a Compostellába Szent Jakab sirjához való zarándoklás, meg a szerzetbelépés fogadalmát. A felajánlott alamizsna felől a Szentszék úgy rendelkezett, hogy ennek felét a püspök a székesegyház tatarozására, másik felét pedig a magyarországi apostoli követ a török háborúra fordítsa; a török háborúk befejezése után az alamizsnák kétharmadrésze a csanádi székesegyházat, egyharmadrésze a római Szent Péter-bazilikát illesse.

A középkor alkonyán, az 1500. évre az Apostoli Szentszék a lelki kegyelmekhez országos nemes cél szolgálattát kapcsolta: teljes búcsút engedélyezett nemcsak az apostolok sirjához zarándoklóknak, hanem azoknak is, akik ájtatosságaikat idehaza elvégzik és a római út költségeinek negyedrészt a török elleni harcra ajánlják fel, vagy pedig a harcban személyesen vesznek részt, illetve maguk helyett fegyverest állítanak. Ekkor sem szüneteltek azonban a római zarándoklatok. Szokoli Mihály — a pálosremetének elvonuló Szokoli János csanádi püspök atyafia — hozzátartozóival együtt zarándokolt el az örökvárosba.

Ezek az egyetlen püspökség oklevélanyagából gyűjtött adatok is megértetik az egyik római magyar gyóntató sírfeliratát: „Ne csodálkozzál, utas, hogy az, aki a jegethordó Duna partjai mellett született, római sírban nyugszik. Gondold meg, hogy Róma mindnyájunk közös hazája.”

Juhász Kálmán.

AZ ÉLŐ IZLÁM

Törökországban jelenleg újjászületőben van az izlám, Arábiában a nemzeti megújulás ad neki friss éltető erőt; s ismerői, megfigyelői egyaránt azt állítják, hogy napjainkban a kereszténység mellett alighanem az izlám a legelevenebb vallásos erő a világon.

A muzulmán öt alapvető kötelességéhez tartozik, hogy a hitvallás-tétel a napi imádság, az alamizsnálkodás és böjök megtartása mellett életében egyszer elzarándokoljon Mekkába. Ez a törvény egyformán kötelez minden felnőtt és szabad férfit és nőt. Anyagi hiánya és az utazás bizonytalansága azonban felment e kötelesség alól, úgyhogy az izlám országaiban mindig is csak egy kisebbség viselte a hadzsi mekkai zarándok) dicsőöség címét.

Mekka már Mohamed működése előtt is, legnagyobb szentélye volt az arab népnek. A vallásos gyakorlatok középpontjában egy fekete meteorkő — a kába — tisztelete állott.

Mohamed — bár a régi vallás fanatikussá hívei elől Mediniába kellett menekülnie, (Kr. u. 622) — szintén nem vonhatta ki magát e törzsi szentség varázsa alól, s ő is előírta a kába tiszteltét. A monotheizmusnak abban a tisztult fellegvárában, ahogy azt az izlám legmagasabbrendű képviselői értelmezik, szinte érthetetlenek ezek a zarándoklati ceremóniák. Lényegük iheránnak, vagyis a megszenteltség állapotának befogadása már nyomban a Mekka területére lépés pillanatában. A zarándok elhatározza, hogy az előírt zarándoklatot helyes módon fogja véghezvinni és aláveti magát az előírásoknak. Többek között tartózkodik a hajnyirástól, a borotválkozástól, füstölködéstől, vadászattól, szexuális érintkezéstől, stb. Külső jelként ünnepi ruhát hord, azaz két varrásnélküli fehér takarót, és leveti a máskor olyan nélkülözhetetlen fejedőt. Hangosan recitálva az előírt imákat, hétszer megkerüli a kockaalakú, bársonnyal takart épületet, amely a mekkai mosóudvar belsejében áll és a fekete követ

őrzi. Ezzel kezdődnek s ezzel fejeződnek be a szertartások. Ezek között a legsajátságosabb a Mekkától négy órányira fekvő Arafa hegy sívár sziklái közt való tartózkodás, ami alighanem még valamilyen pogány természetimádó kultusz maradványa. Az izlám megelégszik annyival, ha a zarándokok közösségben látogatják meg a szent hegyet, ahonnan minden zarándok egy-egy kavicsot hoz magával, amit aztán visszatérőben eldobnak Mina városában, ahol nagy halom emelkedik ilyen kövekből. Ugyanitt veti le az izlám-hívó a zarándoki állapotot, levágatja a haját, áldozati állatot ölet, és megüli azt a három ünneppontot, amelyek mint áldozati ünnepek az egész izlám világában az év legszentebb napjai. Évek óta 1949-ben folyt le ismét felig-meddig békés körülmények között a nagy zarándoklat. Az egész izlám világából hatalmas tömeg özönlött a szent helyekre. Ezeknek védői 1917-ig a törökök voltak s az ő uralkodójukat fogadták el, mint kalifát Mohamed utódának a mohamedán népek. A törökök azonban 1924-ben eltörölték a kalifátust, egyik mozzanataként ama törekvésüknek, hogy a nyugati minta szerinti nemzeti állammá alakuljanak át. Fölhagytak a mekkai zarándoklatokkal is, melyeket engedélyezni, vagy éppen elősegíteni már devizaokokból sem volt kívánatos a merkantilista államban. Azonkívül egy lelkében megújódott, új vallási élményekkel hazatérő hadzsi akaratlanul is az ősi hit iránti ragaszkodás jelképe lett volna; a kormány tehát jónak látta még a hadzsi cím eltörlését is. Hosszú idő után 1949-ben történt először szembetűnő tanúságaként a nép izlám felé fordulásának, hogy a török közvélemény figyelemre méltóan Mekkára szegeződött s a törökök ismét nagy számban — tizezren — vettek részt a zarándoklaton. Állami hajó bonyolította le a forgalmat Dzsiddába és Arafa hegyén Ankara követte török zarándokokat fogadott be sátrába. A három legékin-

télyesebb török újság repülőgépen küldte ki különtudósítóit, akik a megfelelő rituális ruhákban maguk is résztvettek a szertartásokban. A török lapok nem győztek elég képet közölni zarándokruhás munkatársaikról, akik noha Atatürk laicizáló propagandája alatt nőttek fel, nem tudták magukat kivonni ennek az őriási vallási közönségnek varázsa alól, amelyben Marokko, Egyiptom, a Balkán, Perzsia, Afganisztán, Pakisztán, Jáva és Kína imádkozott együtt.

A nyugat felé hosszú ideig hermetikusan elzárt Saudi-Arábiát uralkodója az utolsó háború alatt mindinkább megnyitotta a technika előtt. De a nyugatiak nemcsak az arabok olajforrásait építették ki, hanem különféle áruik számára is piacot kerestek köztük és elárasztják őket luxusiparuk vegyes értékű termékeivel. Az Arafah hegyén például a háromszázezer zarándokellátásra valóságos sátorváros keletkezett vendéglőkkel, pénzváltókkal, drogériákkal, cukorka üzletekkel és amerikai cigaretta boltokkal.

Tévedés volna azt hinnünk, hogy az izlámnak sikerült megvédenie legszentebb városát a nyugati technika beözönlésétől. A hosszúhajú beduin rendőrség dzsippeken száguldozik, a

rituális kiállítás: „szolgálatodra Úram” az utcák éjszakai tolongásában reménytelenül összetorlódott luxusautókból hangzik ki, megafonos kocsik keresik arab, perzsa, török vagy ordu nyelven az elveszett tárgyakat, az Arafah hegyén villanyvilágítás, vízvezeték, egészségügyi állomás és hangszóró működik. Mekka utcáit a motorbiciklis orvosok naponta fertőtleníti DDT-vel és a minaretekből hangszórók hívják a zarándokokat a nagy udvarba. Ibn Saud király pedig minden autónak lelkére köti, vegye fel kocsijába a kifáradt zarándokat.

Mekka női lakossága azonban még a hagyomány kötöttségében él. Így például míg az előkelő és gazdag papakisztáni hölgyek pizsamászerű ruhákban kesztyűtől a napernyőig hófehérben, szabadon járnak-kelnek a szállodák előcsarnokaiban, addig a mekkai nők csak az imaidőben mutatkoznak nyilvánosság előtt, de akkor is csak sűrű fátyol alatt, vagy piros érmékkel teleagatott és keskeny látórésekkel ellátott álarcban. Évezredek szokások és a legmodernebb technika egymás mellett! Vajon mit tanúsít ezzel az izlám? Asszimilációs készségének eltökéltségét? Vagy vallásos öntudatának tántoríthatatlan nyugalma és biztonságát?

A FÖLD LAKOSSÁGÁNAK FEJLŐDÉSE ÉS ELOSZLÁSA

Az amerikai neomalthusianusok által felkeltett riadalom a földkerekség népességi problémáira terelte a közvélemény érdeklődését. Valóban olyan ütemben szaporodik-e az emberiség, hogy világhínség fenyeget, ha csak valamilyen módon meg nem állítják, vagy le nem fékezik ezt a nagymérvű sokasodást? — ez a kérdés foglalkoztatja most világszerte a szociológusokat.

P. Viau az *Economie et Humanisme* hasábjain nagy józansággal és a legfrissebb adatok birtokában a számok hűvös világánál teszi mérlegre az első

pillanatra valóban ijesztőnek látszó problémát.

A világ népességének lélekszáma, amely századokon keresztül nagyjából állandó volt, a XVII. század végén növekedni kezdett. A növekedés egyre gyorsuló ütemet vett fel s ez az irányzat napjainkig tart, anélkül, hogy a visszaesés legcsekélyebb jele mutatkoznék. A háborúk szörnyű hekatombái sem változtatnak ezen a tényen. De lássuk a számokat: a XVIII. század végén a világ lakossága becslés szerint 4—500 millió volt; egy évszázaddal később 700 millióra emelkedett; a XIX.

század elején már meghaladja a milliárdot, hogy 1850-ben 1.150 millióra emelkedjék. 1914-ben 1.800 millió, 1939-ben 2.150 millió és jelenleg 2.300 millió ez a számadat. A 2000. évre előreláthatólag 3.300 millióra emelkedik az emberiség lélekszáma. A világ lakossága tehát három évszázad alatt megnégyszereződött.

Ez a szaporulat valamennyi kontinensen tapasztalható, az üteme és aránya azonban mindenütt más. Ázsia 1650-től kezdve szabályos menetekben szaporodott, párhuzamosan a világnövekedéssel, 300 millióról körülbelül 1.200 millióra. Ugyanakkor viszonylagos részvétele a világ népességében 60-ról 50 százalékra csökkent. Európa, amely számszerűen mindjárt a második helyen következik, rendkívül gyors növekedés után némileg lelassult, de viszonylagos pozícióját így is 20-ról 25 százalékra javította. A két Amerika, de különösen Észak-Amerika a legpáratlanabb szaporodási statisztikát mutatják. Lakosságuk a két évszázad előtti 6 millióról 300 millióra növekedett az 1946-os adatok szerint. Afrika fejlődése csak a múlt század második felében indult meg és csak lassan erősödik. A fekete földrész viszonylagos részvétele a világnépességben fokozatosan csökkent 27 százalékról a mai 7 százalékra.

Ez a példatlan arányú szaporodás annyival is inkább hihetetlennek kell, hogy tűnjék, mert hiszen ha feltennénk, hogy a szaporodás üteme kezdettől fogva ugyanilyen volt, akkor az első emberpár csak a kereszténység kezdetén jelenhetett volna meg a földön.

A szerző ezután sorra veszi az egyes világrészeket, megvizsgálva rajtuk a népesedési kilátásokat. A világnak talán egyetlen jelentékenyebb területe, ahol a szaporodás stagnál, ha ugyan nem csökken, Közép-Afrika. A legenda, hogy ez a hatalmas terület, amely a Szaharától Angoláig és Rhodéziáig terjed, óriási embertartalékokkal rendelkezik, tévesnek bizonyult. Ma már tudjuk, hogy a lakosság sűrűsége itt alig haladja meg a négyzetkilométerenkénti 5 lelket. És ezt a csekély számú

lakosságot is rengeteg trópusi betegség és elképesztően nagy arányú gyermekhalandóság tizedeli, eltekintve az amúgy is rendkívül alacsony születési indextől. Nagyon kérdéses, hogy az európai befolyás segíteni tud-e ezen az állapoton. Az oktatás és az orvosi higiénia terjedése csak lassan érezteti hatását. Afrika két szélső területén, északon és délen már ismét sokkal kedvezőbb a helyzet. A déli vidékeken a búr háború után hatalmas arányú szaporodás indult meg azon a területen, amelyből később a Délafrikai Unió keletkezett. 1904-ben ötmillió ember lakott ezen a területen, míg 1946-ban már 11.4 millió. Ez a jelentős lélekszám növekedés úgyiszlóván kizárólag a természetes szaporodás eredménye volt. Észak-Afrikában nem kevésbé rohamos a fejlődés. Az 1921-es 11 millióval szemben 1948-ban a lakosság száma itt meghaladta a 21 milliót. Az évi szaporulat 250 ezer körül mozog. Túlnépesedéssel azonban csak Algír küzd, míg Marokkó és Tunisz hosszú ideig gondoskodni tudnak a szaporodó népességről.

Sokkal súlyosabb problémát jelent a keletázsiai blokk, Kína, India és Japán, amelyek egyedül 900 millió lelket számlálnak, tehát majdnem a felét az egész emberiségnek. Kína lakossága két évszázad alatt megháromszorozódott. 1910-ben elérte a 368 milliót, 1933-ban 439 és 1947-ben már 467 millió lakosa volt. Az ország modernizálása, az iparosítás, a megfelelő agrárreform sokat segíthet a helyzeten. Nem is Kína jelenti itt az igazi problémát, hanem Japán, amely sokkal gyorsabb ütemben vette át az európai életformát és ennek megfelelően az európaihoz hasonló szaporulatot is. 1872-ben még csak 33 millió lakosa volt, 1920-ban már 56 millió. A tíz évig tartó háború ellenére 1945-ben már 73 millió lelket számláltak. Az ezt követő három évben pedig további hét millióval szaporodott a japán nép. Bár a szakértők véleménye szerint Japán e rohamos szaporodása csak átmeneti jellegű és rövidesen bekövetkezik az európaihoz hasonló stabilizáció, mégis Japánnal számolni kell,

ha Ázsia demográfiai jövőjéről beszélünk.

A legizgatóbb probléma azonban India. Pierre Meile szerint ez az ország, amely a legelső volt Ázsiában, s amely régebbi multra tekint vissza, mint Kína, ma ismét nemcsak a világ legnépesebb nemzetét foglalja magába, hanem a legfiatalabbat és a legtöbb lehetőséget mutatót is. Egészen páratlan vitalitással állunk itt szemben. India népessége tíz év alatt többel szaporodott, mint amennyi egész Franciaország lakossága. De lássunk néhány hivatalosan ellenőrzött számadatot: 1800-ban 100 millió lakos; 1891-ben 279 millió, 1931-ben 338 millió, 1941-ben 389 millió. Ma már minden valószínűség szerint jóval a 400 millió fölött vannak. És mindez annak ellenére, hogy a halál ugyancsak bőségesen arat az éhin-ségektől és trópusi betegségektől szenvedő nép soraiban. Az 1931-es adatok szerint a férfiak átlagos életkora mindössze 26,9 év, a nőké 26,6. Kétségtelen viszont, hogy az orvosi higiénia terjedése lényegesen hozzájárult a halálzási arányszám csökkenéséhez.

A cikkíró szerint ezek a számadatok mindennél jobban bizonyítják, hogy az egyidőben sokat emlegetett „sárga veszedelem”, vagyis a lassú eltolódás Ázsia túlsúlya felé realitássá vált és ezeknek az országoknak kulturális és technikai elmaradottsága csak átmenetileg biztosítja az emberiséget a hirtelen eltolódásokkal szemben.

A második világháború eseményei brutális nyíltsággal mutatták meg, hogy Európa elérte delelő pontját. Itt azonban nem szabad elfeledni, hogy Európa nem képvisel homogén tömböt. Mutatja ezt az is, hogy magán az európai területen belül is nagyarányú eltolódás következett be éppen a szaporodások tekintetében. 1911-ben Kelet-Európa, Oroszországot nem számítva, mindössze 13%-át tette ki Nyugat-Európa lakosságának. 1946-ban ez az arány már 36%-ra emelkedett. Számokban kifejezve ez azt jelenti, hogy amíg Nyugat-Európa lakossága az 1911-es 292,9 millióról 30 év alatt 290,2 millióra csökkent, addig Kelet-Európáé 38,4 millió-

ról 105,1 millióra emelkedett. A jövő szempontjából itt figyelemre méltó még az a körülmény is, hogy Nyugat-Európa csak úgy tudta ezt a színvonalat is megőrizni, hogy az átlagos életkor jelentős mértékben felemelkedett és országunkint változva 10—15 évvel magasabb, mint Kelet-Európában. A cikkíró arra a következtetésre jut, hogy míg Nyugat-Európa demográfiai szempontból már az alkony felé halad, Kelet-Európa még nem érte el a delelő pontot.

A két Amerika fejlődése meglepő hasonlóságot mutat Európáéval, csupán mintegy félévszázaddal hátrább van. A lakosság szaporodása, a pénzügyi befolyás, az ipari potenciál, az agrár termények nagy bőségben való termelése terén Amerika ma már teljesen átvette azt a szerepet, amelyet 50 évvel ezelőtt Európa töltött be.

A kettős kontinensen Mexikó északi határa mentén éles vonal választja el egymástól az angolszász és latin népcsoportot. A kettő lélekszáma nagyjából egyforma; az angolszászé 158 millió, a latiné 124 millió. Amíg azonban az előbbi lassan stabilizálódik, az utóbbi teljes erővel szaporodik. Amerika, de különösen az Északamerikai Egyesült Államok demográfiai helyzetét természetesen nagy mértékben befolyásolta az elmúlt évszázad során lezajlott nagyarányú bevándorlás. Az első világháború végéig 38 millió bevándorló telepedett le az Egyesült Államok területén. Ettől az időponttól kezdve már gátat emeltek a bevándorlásnak. Dél-Amerika viszont, ahová csak jóval később, a XX. század elején indult meg a nagyobbarányú bevándorlás, továbbra is szívesen látta a bevándorlókat, akiknek összes száma azonban 1945-ig nem haladta meg a 12 milliót.

Dél-Amerika azonban nemcsak mint bevándorlási ország mutat nagyobb perspektívákat, mint északi szomszédja, hanem a belső szaporodás tekintetében is. Az Egyesült Államokban 1880-tól 1933-ig 35-ről 16,5-re esett vissza a születési index (az ezer lélekre eső születések száma). Az átlagos életkor

ugyanakkor száz év alatt 48-ról 63-ra emelkedett. Hasonló tendencia mutatkozik Kanadában is az óriási lehetőségek ellenére, amelyeket ez az ország gazdasági tekintetben felmutat. A demográfiai szakértők véleménye szerint Kanada mai 12,5 milliós lakossága 1970-ig a legjobb esetben 14,5 millióra emelkedik. Dél-Amerikában viszont valamennyi államban szilárdan tartja magát a magas születési százalékszám. És noha ma még a halálozások száma is igen nagy, Brazília 800.000, Argentína 250.000 és Mexikó 500.000 lélekkel szaporodik évente. Az erőforrásokban (nyersolaj, vízierők) és nyersanyagokban páriánu­l gazdag földrész hatalmas jövőnek néz elébe.

De nem csekélyebb vitalitást tapasztalunk a földgömb ellentétes oldalán, a 22 millió négyzetkilométeren elterülő Szovjet Unióban. Ezen a föld egyhatodát kitevő hatalmas területen 50 különböző nemzetiség él. Közöttük számbeli­leg és kulturális befolyás tekintetében is legjelentősebb az orosz. De az ázsiaiak, a tatárok, burjátok, kalmükök rohamosan szaporodnak. Lélekszámuk a hivatalos statisztikák szerint 1920 és 1939 között 43%-kal emelkedett, míg ugyanakkor Európai Oroszország szaporulata 26% volt. Az egész területen az első világháború kitörése-

kor 140 millió ember élt. 1926-ban, amikor a világháborús veszteségeket sikerült behozni, 147 millió volt a lakosság száma. Azóta a növekedés rohamosabb ütemet vett és 1946-ban G. F. Alexandrof már 193 millióról számoltathott be. Ebben a számban természetesen azok is benne vannak, akik a második világháborút követő területi változások során csatoltattak a Szovjet Unióhoz. A Princeton egyetem demográfusainak becslése szerint 1970-ben 250 millió lesz a Szovjet Unió lakossága az Egyesült Államokban várható 160 millióval szemben.

Mindezeknek a számoknak eredményeképpen P. Viau arra a következtetésre jut, hogy noha az emberiség szaporodása folyamatosan tart, az egyes népek a legkülönbözőbb vitalitást mutatják. Az emberiség naponta 55.000 lélekkel szaporodik, ami évi 20 millió­nak felel meg, ez a tömeg azonban különbözőképpen oszlik meg az egyes népek között. Az egész emberiség ellátása pedig annál könnyebbé válik, minél inkább lehetővé tesszik, hogy az emberek a sűrűn lakott és lakosságot eltartani már nem tudó területekről a kevésbé lakottak felé áramolhassanak, és a felesleges mennyiségben termelt áru mind eljuthasson oda, ahol szükség van rá.

A KERESZTSÉG SZENTSÉGÉRŐL

„Volt pedig a farizeusok közt egy Nikodémus nevű ember, a zsidók egyik főembere. Ez Jézushoz méne éj­jel...” Ebből az éjszakai tanításból, mint vezérgondolat csendül ki: „Bi­zony mondom neked, ha valaki újjá nem születik vízből és Szentlélekből, nem mehet be Isten országába.” (Ján. 3, 5.)

Minden család: ag számára az Isten-hez vezető út kezdete a víz és Szent­lélek szentsége, a keresztség. Ezért sietnek a szülők az alig egy-kétnapos gyermeket megkeresztel­etni. Illő is, hogy a zsenge lélek előbb ismerje az Isten útját, mintsem a bűnök ösvényét. *Pázmány* ezt így mondja:

„Tudjátok, Keresztények, hogy mindnyájan bűnben fogantattunk, hogy mindnyájan bűnben születünk (Zsolt. 50, 7.), mert Ádamban mindnyájan vétkeztünk (Róm. 5, 12.). Nem akarja Isten, hogy ebben a bűnös állapotban öregbedjünk és az ördög hatalma alatt nevelkedjünk, hanem testi szüle­lő­csünk után mindjárt kivesz a vesze­delmes állapotból, megtisztít, megmo­so­gat, megszentel, Krisztusba öltöztet a szent keresztség újjászületése által (Tit. 3, 5.). Az Istent képviselő egy­házi emberhez viteitünk, fogadást tes­zünk, Istennel szerződünk, szolgálá­ra köteleztetünk, az ő bélyegét fel­vesszük és kezeseket veszünk, a ke-

resztapát és anyát, hogy az ördögnek és a világnak ellene mondván, örökös szolgálai leszünk Istenünknek és ötle semmi úttal el nem pártolunk."

„Mi kedvezőbb helyzetben vagyunk, mint az első keresztények — mondja egyik lelkigyakorlatos beszédében Mercier biboros, — mert öntudatos életünk egy napját sem töltöttük a pogány hitetlenség járma alatt. Még mielőtt jót vagy rosszat tettünk volna, a kereszttség máris megváltott a haláltól és Krisztusnak foglalt le minket."

És mert a kisgyermek még képtelen megkeresni és feltalálni az „Egyházba lépök e kapuját", ezért „az Egyház, az édesanya, neked mások lábát adja, hogy eljőjj hozzá, mások értelmét, hogy higgy, mások nyelvét, hogy hitvallást tégy, s mivel téged más bűne terhel, más által szabadíttat meg." (Szent Agoston.)

A család új kis tagját a templomban az Egyház fogadja. Itt találkozik először az emberi lélek Isten csodátevő irgalmával, itt borul föléje először a megváltás misztériuma. Szentatyánk egyik ifjúsághoz intézett beszédében megkérdi: „Ki vitte végbe ezt a csodát bennetek? Ki teremtett újjá titeket? Ki adott új életet nektek, amelyet sem atyátok, sem anyátok nem adhatott a vérével? Krisztus jegyese, az Egyház volt lelketek anyja, ki csecsemő korotokban paradicsomi szeretettel homlokodon csókolott titeket s úgy szorított keblére, mint isteni Jegyese kiomló vérenek gyermekeit."

A keresztsegről, amelyet Szent Agoston méltán nevez mennyei titoknak, vallásunk főbb tanításai ezek:

A szentség krisztusi alapítása az Evangéliumok félreérthetetlen szavai alapján kétségtelen. A keresztseget valóban kapunk, minden kegyelemközlés első feltételének szánta az Úr. Pontosan meghatározta e szentség anyagát, a vizet, tőle, az ő ajkáról hallottuk a kísérő szavakat is, amelyeket ma is használ az Egyház: „N, megkeresztellek téged az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében."

A kereszttség kiszolgáltatására az

újszülött plébánosa illetékes; annak engedélyével bármely pap keresztelhet. Halálveszedelem esetét kivéve a szentség mindig ünnepélyesen, vagyis az összes kísérő szertartásokkal szolgáltatandó ki. Sürgős szükség esetén bárki keresztelhet, a keresztelendő apja vagy anyja azonban csak halálveszély esetén (Tkv. 742. kánon). Ha a szükségkeresztelést végző komoly szándékkal alkalmazza a vízzel való leöntést és hiány nélkül mondja közben a kísérő szavakat, keresztelése érvényes. Így érvényesek a nemkatolikus keresztények, a felekezetek kifogástalanul végzett keresztelése is.

Kereszteléskor az újszülött egy szent nevet kapja, ez lesz védőszentje. Ünnepe a család megüli, elege történetét megismerteti a nyiladozó értelmű gyermekkel, erőnevei követésére buzdítja. Ha a szülők nem keresztény nevet szánnak a gyermeknek, keresztelhető erre is, de a választott név mellé egy szentét is kell csatolni (761. kánon).

A keresztszülők választása vallási természetű feladat és semmiesetre sem társadalmi, s ezt az Egyház szigorú feltételekhez szabja. A Törvénykönyv (765. kánon) főbb feltételei, hogy a keresztszülő csak egy, legfeljebb kettő (keresztapa és keresztanya) lehet; ez legyen megkeresztelt, legyen szándéka a tisztségre, legyen felkért személy, fizikailag érintse kereszteléskor a gyermeket (esetleg helyettes által); nem lehet más vallás tagja vagy fenyték alatt álló, nem lehet apja, anyja, házastársa a keresztelendőnek. Pap, szerzetes csak megyéspüspöke, illetve szerzetesfőnöke engedélyével vállalhatja ezt a tisztséget.

Érthetőek az Egyháznak e szigorú feltételei: a keresztszülő a katolikus családban nem ajándékot hozó rokon vagy ismerős, hanem Isten előtt felelős gondozója, keresztgyermekének. És a szülőktől is számonkéri majd egyszer az Úr, hogy vallásos, példás életű keresztszülőket jelöltek-e ki gyermekeik mellé!

A keresztőség szentségének szükségességét Szent Agoston tömören így

vázolja: „Senki sem lesz másként Krisztus tagjává, mint vagy Krisztus rendelete szerint való kereszttség, vagy pedig Krisztusért elszenvedett halál által.” Hogy a vérkereszttség pótolja a kereszttség szentségét, az világos. „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint ha valaki életét adja barátaiért” (Ján. 15, 13.). De pótolja a vágykereszttség is: ha valaki óhajtja a keresztiséget, de nincs módja megkeresztelkedni. Lehet, hogy ez a tétel tág kaput nyit a lehetőségeknek: nem tudjuk, kiket számít ide a mindenkit üdvözíteni akaró Isten. Mindenesetre még gondolatban sincs jogunk korlátok közé szorítani az ő végtelen irgalmát.

A keresztység szertartása elején a pap karingben és violaszínű stólában kérdéseket intéz a megkeresztelendőhöz. Annak nevében a keresztstülő felel. „Ellene mondasz-e a gonosz léleknek? Hiszel-e a mindenható Atyaistenben, Jézus Krisztusban, a Szentlélekben...?” Ezek a feleletek egy egész életre Krisztus mellé kötelezik az újszülöttet. Ma sokan talán nem érzik ennek a keresztégi fogadásnak a súlyát. Egyházunk történetének első véres századaiban ezek a feleletek többet jelentettek: sokszor hivatalvesztést, számkivetést, vértanúságot. Mindehhez a kereszttség szentségének kegyelme adta az erőt. És talán egy mondat, amit a keresztelő mendecéből hoztak magukkal, egy kérdés és egy felelet: „Mit adsz neked a hit? — Örök életet!”

A keresztység eltörli az áteredő bünt, Ádám szomorú örökségét, amely valósággal a sátán jele minden újszülöttn. Ezért szerepel az exorcizmus, a romlástól megóvó só, a kised homlokának és keblének keresztrel jelölése a bevezető szertartásokban.

A pap azután stólájával jelképesen a templomba vezeti be a megkeresztelendőt, megismételteni vele a keresztégi fogadást, majd Aquinói Szent Tamás szavai szerint: „a keresztelendőt, mint Isten atléáját, megkenik szent olajjal mellén és lapockáin, ahogy az ökölvívókat szokás.”

Ezután következik maga a keresztelés: a pap fehér stólat ölt s az ismert szavak kíséretében háromszor keresztalakban leönti a gyermek homlokát. A víz a lelki tisztulást, az újjá születés szent csodáját jelképezi.

A befejező szertartások: a fej krizmával való megkenése, a fehér ruhácska, az égő gyertya, mind egyet példáznak: ez a lélek most már Istené, maradjon mindig is az övé. Ide vág Nyssai Szent Gergely figyelmeztetése: „Ha keresztény vagy, akkor kövesd Krisztust, a te Istenedet s ne viseld hiába e nevet, hanem méltón. Tégy eleget e név követelményeinek, tégy eleget tettekkel, amelyek méltók e névhez!”

A keresztység megszabadít az áteredő büntől és minden személyes büntől, (ha valaki felnőtt korban részesül e szentségben), Isten gyermekévé, a mennyország örökösévé, az Egyház tagjává tesz. Eltörölhetetlen jegyet nyom a lélekbe, ezért „valamint az anyától való születést nem lehet megismételni, úgy a keresztység által való születést sem.” (Szent Agoston.) Hatása még a testre is kihat: „Mikor a keresztység kiszolgáltatik a testnek, a test halhatatlanságnak szenteltetik.” (Tertullian.)

A megkeresztelt ember Isten gyermeke. Joga van ahhoz, hogy a gyermek bizó tekintetével nézzen fel Atyjára. Ki is kell nevelnie magában az istengyermeiség ez öntudatát, a szeretett gyermek magabizását. A keresztény világnézet homlokterében Isten áll és az örök haza, ahová égi Atyánk visszavár. Ezen át kell néznünk a földi élet minden megnyilvánulását: örömeiket, munkát, anyagiakat, szenvedést, halált. S ennek jegyében kell vállalnunk a keresztény felelősséget felebarátainkért s az ő üdvösségükért, elsősorban a hozzánk legközelebb állókért: családtagjainkért, gyermekeinkért.

A keresztény életnek abból a kegyelemből kell táplálkoznia, amely először a kereszt szentségében száll lelkünkbe, ezáltal Isten gyermekévé

avat s egész életünkre elkötelez Istennek. „Csak az mondható igazán kereszténynek, aki erkölcsiben Krisztushoz hasonló” — figyelmeztet Szent Agoston. „Mi a kereszténység? Istenrel való hasonlóság, amennyire emberi természetünknel fogva lehetséges; ha tehát felvette a keresztény nevet, parkodjál hasonlóvá lenni Istenhez.

öltsd magadra Krisztust” — buzdít Nagy Szent Vazul. Szent Bernát pedig egyenesen szembeállít a nagy igazsággal: „Azok a katolikusok, akik bűnös életet élnek, ha nem törekszenek még életükben arra, hogy ott hagyják a rosszat, ne gondolják, hogy az üdvösségre maga a katolikus név elég lesz nekik!”

KÉRDÉSEK ÉS TÁVLATOK

Amikor legutóbb a házassággal s annak sokban csak látszólagos válságtüneteivel foglalkoztunk, nem érintettünk egy komoly kérdést, nevezetesen azoknak a nőknek helyzetét, akik *akaratuktól függetlenül* kénytelenek házasságon kívül maradni. Hogy ilyen kényszerűséggel mi-felénk és általában a kultúrnépek körében csak a nők találkoznak, egészen nyilvánvaló. Vajjon mit mondhatnak ezeknek a férjtelenségre ítélt nőknek a katolikus gondolkodók, ébredt fel nyomban kíváncsiságunk, amikor kezünkbe vettük a párisi *La Vie Spirituelle* folyóirat különszámnak beillő fejtegetéseit. Az idevonatkozó cikkeket egyébként a bécsi *Der Grosse Entschluss* is átvette, jelül annak, hogy osztja laptársra megállapításait.

Az alapvető és terjedelemre is legnagyobb első közlemény név nélkül jelent meg, de valószínűnek tartjuk, hogy kitűnő szociológus írta, aki egyben moralista is. Tanulmánya első fejezetében, amelyet igen tanulságosnak érzünk, a francia népesedési adatokat vizsgálja a szerző. Több fiú születik, mint leány, és pedig 105 : 100 arányban, de minden életkorban s különösen a huszadik év után a férfi nemnek nagyobb a halandósága. Emiatt a fiú-többség állandóan csökken, a huszadik életév körül a két nemhez tartozók száma azonos, majd utána a nők kerülnek egyre növekvő számbeli fölénybe. Az eltolódásnak ez a fokozódása igen fontos következményekkel jár, mert így a házassági lehetőségek megállapításához nem elegendő az összes férfiak és az összes nők számát egybevetni, hanem az életkorra is figyelemmel kell lenni. A férfiaknál viszonylagos többlet mutatkozik a gyermekek és a serdülők számában, akik természetesen nem kérhetik feleségül a 25 éves és ennél idősebb fölös leányokat. A nőknél viszont a 60 éven felüli korra esik a viszonylagos többlet, mikor jórészt már özvegy s nem igen jöhet szóba számukra a házasság. Nehezíti a helyzetet a két nem eltérő házassági életkora is, miután a férfiak általában három évvel később házasodnak, mint a nők. Már maga ez a tény is aránytalanságot idézne elő, mert a férfi korcsoport e három év alatt olyan haláleseteket szenved, amelyek a leányok fiatalabb csoportját még nem érhetik. Végeredményben tehát a nembeliek számát a házassodási korra vonatkoztatva kell összehasonlítani, ám tekintettel az imént említett és valószínű ki-

esésekre is. Tavaly különben körülbelül 463.000-rel volt több Franciaországban a 18—44 év közötti nő, mint a 21—47 év közötti férfi.

Mivel magyarázhatjuk a halálozási arányszámok eltérését, amely előbb kiegyenlíti a fiúk kezdeti többletét, majd pedig hiányra vezet? Az első ok az — mondja a cikkíró —, hogy a *férfiak minden életkorban esendőbbek, mint a nők*. Tény ez, amelyen a „gyengébb nem” semmiféle érzelgős mithosza sem változtat. A fiúk vesztesége már a csecsemőkorban, sőt az anyaméhben is nagyobb. Ez a megfigyelés annál lényegesebb, mert életüknek ezekben a szakaszaiban a két nemhez tartozók körülményei azonosak és azonos kezelésben is részesülnek. Ha a férfi nem arányszáma a születés pillanatában 105, akkor a fogamzás pillanatában legalább 115-nek kell lennie, ami még jobban kidomborítja a fiúk viszonylagos gyengeségét. A *nők ellenállóképessége tehát általánosságban is nagyobb, mint a férfiaké*. A másik okát azonban annak, hogy a férfiak jobban megfogyatkoznak, kétsésg kívül a felnőtt férfiak keményebb és nehezebb életfeltételeiben kell látnunk. Bizonyítja ezt az is, hogy a férfiak halálozási többlete a nyugati országokban a legszembetűnőbb, míg másutt közelről sem olyan jelentős, vagy egészen elenyésző. Sőt a kevésbé civilizált országokban, ahol a nőkre fáradságos munkát és keményebb életet mér a sors, már a nők halálozási többlete lép elő. Franciaországban talán az alkohol is szerepet visz abban, hogy a férfiak halálozási többlete 20 és 24 éves kor között 118, 40 és 44 éves kor között 172. De bizonynal nem ez az eset Angliában, ahol a megfelelő számok 112 és 138, hogy csak a magasabb korcsoportokban emelkedjenek 152-re, s még kevésbé Hollandiában, ahol a 20—24 éves korban mutatózó 125-ös többlet később teljesen eltűnik. A *férfiak nagyobb halandóságában tehát része van a konkrét társadalmi szerkezetnek is*, amely az életet nagyobb mértékben veszélyeztető körülményeket kényszeríti a férfiakra. A háború fölöttébb ártalmas kihatásairól nem is kell beszelnünk.

Ezek a tények — folytatja a cikkíró — nem hagyhatják közömbösen sem a pszichológust, sem a moralistát. „Ha viszonylag túl sok a nő, azért van így, mert *különösen kedvezettek*. A világ terheinek igazságosabb elosztása kevesebb lányt és több fiút tartana életben. A fölös számú nőket, vagy legalább a felét, fel kellene áldozni, hogy hasonló számú férfi részére megkönnyítsük az életbenmaradást. Az életküzdelemben különösen kedvezett nők egyébként csak azért kerekednek felül a férfiakon, hogy utána férjtelenségre legyenek ítélve. Bár igaz, hogy így is övék az a hasonlíthatatlan előny, hogy nem haltak meg, hanem élnek.” Hangoztatja természetesen a szerző, hogy mindennek semmi köze holmi erkölcsi felelősséghez. A megállapított tények bonyolult szociológiai forrásokból erednek, amelyek civilizációnk egész szerkezetében és a történeti fejlődésben rejlenek. Ha változtatni akarnánk rajtuk, hosszú nemzedékek közös erőfeszítésére lenne szükség. A rideg valóság az, hogy a nők életbenmaradási többlete a kedvezőbb életkörülményeket mutatja, s nekik ezért a kedvezettségért külszerűen férjtelenséggel kell fizetniök. Ha tehát a házasság lehetőségétől elütött nők helyzeté-

nek nehézségeit vizsgáljuk, tekintettel kell lennünk ezekre a tényekre is, amelyek felkelthetik érzékünket a *viszonylagosság* iránt.

Nem vitás, hogy a kényszerű férjtelenség fájdalmasan hat legtöbbször a nőre, de végtére is nem ez az egyetlen fájdalom a földön. Hány-szor kell sokkal nagyobb lemondást gyakorolnia az embernek, egészen az élet feláldozásáig! „Mi sem hibásabb, mint tragikusan venni a nagyon valóságos nehézségeket, amelyekkel találkozunk, és semmi sem egészségtelenebb, mint a saját sorsunkért sajnálni önmagunkat. A bátor realizmus világosabban felismerteti a lélekkel mások áldozatát és a saját szenvedéssel szemben mértéktartásra hangol.” Az összehasonlítások egyéb vonatkozásokban is hasznosak. A nőknek kiváltságos számfelletti életbenmaradása és az ezzel járó férjtelenség, másfelől a férfiak rendkívüli felörlődése két jelenség ugyan, de bensőleg összefüggnek és *mély sorsközösségben* jutnak kifejezésre. Ugyanaz a sorscsapás, amely megfosztja életétől az apát, teszi özvegygé a feleségét és árvává a gyermekeit. Éppen az a kötelek, amely egyesítette őket, teremtette meg szolidaritásukat az áldozatban is, noha utóbbi nem egyformán érte őket. S ha nem is ilyen közvetlenül, de nem kevésbé lényegesen fűzi a sors hasonló közösségbe az azonos korcsoportú fiúkat és leányokat is. Nem érheti ártalom az egyik nemet akként, hogy ne sujtsa ugyanakkor a másikat is. Ugyanazok a tényezők, amelyek kiváltják a férfiak halálozási többletét, kényszerítik önkéntelen férjtelenségre az aránylag kedvezettebb nőket is. A házasságon kívül maradt nő tehát ne keseregjen túlságosan a sorsa miatt. Nyílik számára elég tér az életben így is, különben pedig, ha kollektív szemszögből nézzük, *más megoldásként a korai halált kellett volna vállalnia*, amely végérvényesen lezár számára minden kibontakozási lehetőségét. Az ilyen kedvezett nők tehát — szólal meg a szerzőben a moralista — különös módon kötelezettek és hivatottak arra, hogy a közösség javán munkálkodjanak. Mert nemcsak az akaratukon kívüli férjtelenséget „köszönhetik” a közösségnek, hanem azzal együtt az életet is.

* * *

Civilizáciánkban a leányokat olyan *kétoldalúságra* nevelik, amelyről lemondani azután a legnagyobb nehézségükbe kerül, ha a sors azt kívánja tőlük, hogy egyedül éljenek. A hagyományos felfogás szerint ugyanis a nő normális hivatása a házasság volt. A leány helyzete tehát erősen más, mint a serdülő fiúé, aki kimondottan és kizárólag csak valami életpályára készül elő s akinek gondolatvilágában a házasság csupán mellékes és aránylag másodlagos szerepet visz. Már most a házasság, mint hivatás, a nő számára csak bekövetkezésekre ölthet konkrét alakot, vagyis a hagyományos felfogás egy nagyon határozott, de ugyanakkor merőben bizonytalan irányba terelte a leány egész életét. Hivatása elvileg teljesen világos, de hiányzik minden konkrét tartalma. Ebből szükségszerűen adódik a homályos, sokfelé tekintő magatartás, amely nyitva áll minden eshetőség számára és legfőbbnek csak azt a gondot érzi, hogy ne elsielve döntsének. Külön hangsúlyt kapott ez a magatartás annak nyomán, hogy ugyancsak a hagyományos felfogás szerint a házasság

kérdésében minden kezdeményezésnek a férfitől kell kiindulnia, vagy legalább is ilyen látszattal kell bírnia. Természetes, hogy a nők számbeli többlete csak fokozta a férfiaknak ezt a kezdeményezési fölényét. Ime tehát, újabb ok a nőnél a *passzivitásra, a várásra, a készenlétre*, mert hiszen a „normális hivatás” csak egy második személy aktív beavatkozására juthat konkrét alakjához.

A gazdasági rend változásai megrendítették napjainkban ezt az alapvető női magatartást. A mai lányok mind kevésbé érhetik be azzal, hogy szépen és csendben várják a házasságot, hanem addig is, míg ez bekövetkezik, kenyeret kell keresniük. Ebből ered azután a bevezetőben említett kétoldalúság. A férfit váró leány passzív sokoldalúságához hozzáadódik most egy új ráirányzódás a kenyérkeresetre, a megélhetést biztosító foglalkozásra. Egészen különböző két állapot ez, amelyek között erre vagy arra, de választani kellene. Ám a választás lehetetlen, mert a döntés annál a másikinál van, a várt férjnél, aki e pillanatban még tökéletesen ismeretlen s akinek még a létezése is bizonytalan. S ami a nő helyzetét különösen nehezé teszi, az, hogy helyzete soha nem látszik végérvényesen tisztázottnak, kivéve persze azt az esetet, ha már sikerült férjhez mennie. Számára természetes és szükséges a passzív várakozás, amely — tekintettel az elfogadható férfiakra — sok oldal felé van nyitva, de bensőleg mégis megoszlik az elkerülhetetlen kenyérkereső munka és a remélt házasság között. S ahogy az évek múlnak, nő a nyugtalanság, feltámad a kétség is, de ki tudná azt, hogy *le kell-e, s ha igen, mikor kell lemondani?* Miért ne lehetne tovább is remélni? A várakozás állapota tehát tartós és nem látni a végét. Pedig e szorongó kétoldalúság mellett a lélek könnyen és teljesen irányvesztetté válik, miként a mágnesű is, amely körbeszalad a mágneses viharban.

Egyetlen út a menekülésre, a lelki bénulásból és tehetetlen gyengeségből való szabadulásra a *helyzet világos tudatosítása* — állapítja meg a szerző. *Fel kell ismerni és kifejezetten be kell vallani a két ellentétes főrevést.* Férjhez akarok menni, de várnom kell az alkalomra. Ugyanakkor azonban nyilvánvaló társadalmi és gazdasági okokból a választott foglalkozásomat is folytatnom kell úgy, mintha a házasság szóba sem jöhetne. Szembenézni ekként a valósággal — ez az első kelléke a gyógyulásnak. Azután pedig *nem berzenkedni ellene, hanem „igen”-t mondani rá.* A helyzetet a tények szabják meg kényszerítő erővel, rajtuk változtatni az érdekelt amúgysem képes. Ez a világos tudattal történő, nyílt beletörődés annál könnyebb, minél keresztényibb a lélek. Mert az ilyen lélek a kényszerűségben Isten akaratát fedezheti fel, amely a félreérthetetlen és ellentmondást nem tűrő tényekben nyilatkozik meg. Ilymódon a nő mindenesetre megtalálhatja és biztosíthatja belső egyensúlyát.

A végleges megnyugvást és megoldást egyesek számára a késői házasság hozhatja meg, de a *többség számára csak az a személyes állásfoglalás, amelyben a nő bevallja önmagának is, hogy minden kétséget kizáróan férjtelenségre van rendelve s most már ezt is készségei eljogadja.* Ez az önvallomás persze nehéz és még nehezebb „igen”-t mondani hozzá, de elengedhetetlen akkor, ha a nő normális és teljes értékű

emberi életet kíván élni. Ezért szükséges, hogy a mai nő már eleve megbarátkozzék a férjtelenség gondolatával, még akkor, amikor annak eshetősége kevésbé tűnik fenyegetőnek. S minél valószínűlenebbnek látszik a házassága, annál kézzelfoghatóbbá kell alakítania a maga számára a másik megoldást s ennek feltételeit. A bátorság és a lelki erősség tehát azok az erények, amelyeket a nőnek kezdettől fogva gyakorolnia kell, mert ezek szükségeseek ahhoz, hogy a passzív kényszerűsége *aktív alakítással* kerekedhessenek felül.

* * *

Észrevették bizonyára olvasóink, hogy a szociológus még ebben a kérdésben is, amely körül jobbadán csak érzelgős szalmacséplés folyik, kirozsan kerüli a mellébeszélést és a kenetes szölamokat. Az „aktív alakítás” imént használt kifejezéséről sem szabad tehát azt gondolni, hogy ez csupán kendőzni kívánná a „savanyú a szőlő” esetét. Egyáltalán nem. Ennek az aktív alakításnak elsősorban a nő *személyiségére* kell kihatnia s itt nagy feladat és felelősség háru’ a szülőkre és a nevelőkre is. Legyünk ugyanis tisztában azzal, hogy a nő *hagyományos személyiség-típusa nem felel meg többé a konkrét életfeltételeknek*.

A női hivatásról táplált hagyományos felfogás teljesen a családtól való függésre bízta a leányt. Jogilag a leány az atyai hatalom s a még szigorúbb anyai ellenőrzés alatt állt, míg csak férjhez nem ment, s akkor nyomban a férj hatalma alá került. Csak erkölcsileg felelt önmagáért, de egyébként minden felelősséget érte és irányában előbb szülei, majd férje viseltek. Ebből észszerűen következtek a női személyiség-típus olyan jellemző vonásai, mint a *passzivitás és masrautaltság, az engedelmesség és alávetés, a félenkség és bizonyos felelőtlenység*. Ma viszont, egy tökéletesen megváltozott gazdasági helyzetben, amikor a család nem tud a felnőtt leányokról gondoskodni, sőt legtöbbször a férj sem a feleségéről, ezekkel a hagyományos vonásokkal kevés nő boldogulhat. Gyökeresen más személyiségre van szüksége, hiszen már az a körülmény, hogy a kereső nő, még ha nem is akarná, bizonyos függetlenséget élvez vagy szenved életmódjában, mert családon kívüli társadalmi kapcsolatokban is áll, — a magatartás és gondolkodás érettségének egyre nagyobb mértékét követeli tőle. Már a házassági közösség is más stílusú, mint hajdanában, de méginkább *önállóságra* kell törekednie annak a nőnek, aki férj nélkül marad, és pedig annál nagyobb fokban, minél valószínűlenebbé válik számára a házasság. Amikor pedig eljut a végleges megoldásra, különösen erős ember kell, hogy legyen, olyan személyiséggel kell bírnia, amely lehetővé teszi, hogy teljes függetlenségben élhesse életét és megállja helyét abban az önmagára utalt-ságban, amely a férjes nők előtt merőben ismeretlen. S találoán jegyzi meg tanulmányának ebben a harmadik fejezetében a szerző, hogy nem annyira a társadalmi és gazdasági, mint a *jellembeli önállóságnak* megszerzése olykor kis dolgokon is múlik. Mert nem minden nő tud szakítani, bár tisztelettel, de határozottan egy túlhosszúra nyúlt *gyermekség* kötelékeivel, s úgy ebben, mint más vonatkozásban nem minden nő tud végérvényesen lemondani a *parazita-élet, az élődség* kellemetességeiről.

E tekintetben is szükség van a bátorság és a lelki erősség erényeire, hogy a személyiségnek az a tökéletes szabadsága bontakozhassék ki, amely teljesen úr az elhatározásai fölött.

Aktív alakítást jelent a passzív kényszerűséggel szemben a kenyérkereső foglalkozásnak *hivatásként* való választása is. Ez a férjtelen nők kérdésének talán legismertebb részlete, amelyről már olvasóink is feltehetően sokat hallottak. A szociálpolitika is régóta tüzetesen tárgyalja, kapcsolatban a férfiakéval egyenlő javadalmazás és előmenetel kívánásával. Az a leány, aki a házasság várásában fog munkához, nem tulajdonít valami nagy fontosságot a pályaválasztásnak, hiszen reméli, hogy rövidesen szabadul alóla. Nem éli bele magát a mesterségébe, mert csupán átmenetnek tekinti. Világos azonban, hogy *ezzel a szemlélettel is szakítani kell*. A változott társadalmi viszonyok között nem szabad a nőnek sem olyan foglalkozásra adnia magát, s a szülőknek sem szabad leányukat olyan foglalkozásra adniok, amely az ő szemükben is csak egyszerű pénzforrásnak számít a család bevételeinek kiegészítésére. Hiszen senkisé nem láthatja előre a házasságelötti állapot időtartamát. Bizonyos számú nő részére végleges is lesz ez az állapot, ám még házasság esetén sincsen kizárva, hogy a nőnek folytatnia kell kereső tevékenységét. Helyesen és okosan tehát csak akkor járnak el a leányok, ha kezdettől fogva olyan pálya felé tájékozódnak, amely *képeségüknek és hajlamaiknak megfelel*. Ebben az esetben méltán remélhetik, hogy kielégítő helyük lesz a társadalom életében. Harmincöt éves korban már késő a választás.

Nagyon hibás volna azonban az az elképzelés — mutat rá éles elcmzéssel a tanulmány szerzője —, hogy az önállóság megszerzésével és a szerencsés pályaválasztással a férjtelen nő már megoldotta minden problémáját. A helyzet ugyanis az, hogy a nő a természettől elsősorban mégis csak a házasságra van rendelve, ami *pozitív* hivatás, ezzel szemben viszont a férjtelenség — a házasságról való lemondás értelmében — csupán *negatívum*. Hogy tehát az egyensúly megteremtődjék, a férjtelenségnek is pozitív tartamat kell adni. *azt is hivatásként kell értelmezni* s annak megfelelően cselekedni. Ez már azután valami egészen új dolog s nyilván meglepi az olvasót. Pedig abból, amit előadtunk, észszerűen következik.

A házasság értelme a család s a család nem más, mint két felnőttnek és több-kevesebb gyermeknek közössége. A férjes nő ebben a közösségben él, attól kap és annak ad. A férjtelen nőnek tehát, hogy a férjtelenséget hivatásnak érezhesse és másokkal is annak fogadtassa el, szintén bele kell kapcsolódnia egy közösségbe, s ez a közösség a *fel-
nőttek kisebb-nagyobb közössége*, amely két vagy három személy baráti körétől elindulva hosszú láncban terjed egyesületeken, karításon, egyházközségeken, szakszervezeteken át az országos politikáig. Nem azt jelenti ez, hogy a férjtelen nő most már nyakló nélkül vesse bele magát a „mozgalmi nő” kétes és hálátlan szerepébe, hanem azt, hogy kenyérkereső foglalkozása mellett s lehetőleg ahhoz kapcsolódóan olyan tevékenységet fejtsen ki, amely a különböző természetes közösségek teljes értékű és felelős tagjává emeli. Érdeklődésének táguulásával, kulturájá-

nak gazdagodásával jár ez, és ami a legfontosabb: *törődését és gondoskodását kívánja a közjó irányában*. A férjtelen nőnek, aki nem ismeri a saját család örömeit, de nem viseli annak terheit sem, egyenesen hivatása, hogy a közösséget szolgálja, s ebben a szolgálásban nemcsak a terheket fogja tapasztalni, de sok-sok örömhöz is juthat. Enélkül csak csonka és folyton hiányérzetekkel küzdő emberi lény maradna. Annál is inkább, mert a nő lelki fejlődésének különösen kényes pontja, hogy a házasságra várakozást könnyen felváltja egy túlságosan *egoisztikus* magatartás. Érthető, mert ha valaki nagyon keresi egy jövődöbeli férj szeretetét, s mindenkit, akivel találkozik, csak a lehetséges „párti” szemszögéből mérlegel, szükségszerűen odajut, hogy *elhanyagolja a szeretet egyéb alkalmait és lehetőségeit*. Vele együtt tűnik el azután a nyíltszívűség és nagylelkűség s nyomában az életöröm. Az ilyen megkeményedett és megkeseredett nő már édes-keves érdeklődést tanúsít a világ iránt. Mindez pedig azért, mert nem értette meg a tényeket, vagy a keresztény hívő még helyesebb fogalmazásában: a Gondviselés szándékát, amely a *férjtelenségben valódi hivatást jelölt ki számára*. Valódi hivatást, amelyben épp úgy megközelítheti a tökéletességet, mint a férjes nő a magáéban.

* * *

Az emberi lélek, mint tudjuk, a modern pszichológia álláspontja szerint három rétegből tevődik össze.* Hajlamaink, vagyis ösztönéltűnk, a tudattalanban gyökereznek s annál inkább válhatunk úrrá fölöttük, minél inkább felismerjük és *világos tudatunkba emeljük* azokat. Ezért hangsúlyozta a szociológus szerző is annak szükségét, hogy a nők tudatosítsák önmagukban a megállapított tényeket s eredeti hivatásuknak, a házasságnak, ami ösztönös is bennük, a *kompensálási és szublimálási* lehetőségeit. Kompenzálás tudvalevően azt jelenti, hogy egy ki nem élhető hajlamom helyett egy másik hajlamot fokozottabban élek ki, szublimálás pedig, hogy a nem kompenzálható hajlamomat társadalmilag elfogadott formában engedem érvényesülni. Előbbire volt példa a férjtelen nőnek a családi közösség helyett a felnőttek közösségeihez való fordulása, utóbbira a szerzőnek az a tanácsa, hogy a férjtelen nő, amennyiben teheti és kívánja, fogadjon örökbe, vagy vegyen gondozásába elhagyott gyermekeket. Világos azonban, hogy *magának a kompenzálásnak és szublimálásnak is vannak veszélyei, amelyeket a nőnek szintén tudatosítania kell*, ha el akarja kerülni, hogy a végeredményben mégis csak elnyomott ösztönök — műszóval a „*represszió*” — lelki ferdüléseket okozzanak. Ebből a szempontból találjuk igen tanulságosnak Simonne Leuret fejtegetéseit, aki orvos, pszichiáter és maga is nő.

Neurózisok, vagyis lelki bántalmak minden embert érhetnek, a nők sorában a férjesekeket épp úgy, mint a férjteleneket. Kétségtelen azonban, hogy a férjtelenek jóval nagyobb számban állnak elő panaszokkal, ami arra engedne következtetni, hogy maga a kényszerű férjtelenség is külön

* Lásd rovatunkat a Vigilia 1949. évi decemberi számában.

okként szerepel a neurózisok kiváltásában. Leuret azonban tagadja ezt. Szerinte a *férjtelenység nem váltja ki, csak megkönnyíti a lelki ártalmak bekövetkezését*. A férjteleniséggel kapcsolatban a neurózisok két forrására mutat rá. Az egyik a *női odaadás elutasítása*, a másik az *érzelmi élet fejlődésének zavarai*.

Az elsőt azt kell érteni, hogy a nő *nem fogadja el a nemiségét*, vagyis nem akarja megérteni, hogy ő nem férfi, hanem nő. Ennek tüpusa a női főnöknék az a változata, aki egy hivatal vagy vállalat élén állva a maga nemiségét a férfi-hibák — könyörtelenség, zsarnokság, tekintélytisztelő megkövetelése stb. — túlfokozásával igyekszik önmaga és mások előtt feledtetni. Felmerül a kérdés — mondja Leuret —, hogy nem éppen emiatt maradt-e férjtelenül? S bizonyos, hogy ezért az egészségtelen kompenzálásért neurotikus ártalmakkal kell fizetnie, amelyek között legenyhébbek még az emésztési görcsök. Sokkal aggasztóbb azonban a női főnöknék az a másik változata, aki éppen a szeretetét összpontosítja teljesen és kizárólag a munkahelyi környezetére, s az alatta dolgozó fiatalabb leányok felé apát, anyát és férjet kíván egyszerre pótolni. Ha eléggé erős személyiség, akkor rajongás is támad a „főnök” iránt, olyan rajongás, amely a leányokat még a házasságtól is visszatartja és elszalasztja velük a jó alkalmakat. Utóbbiak számára azután fájdalmas a késői ébredés. Olyan depressziók kelnek a nyomában, amelyek az öngyilkosság gondolatáig mélyülhetnek. A „főnöknék” persze eszébe sem jut, hogy a saját neurózisának visszahatásával került szembe. A nőnek ezt a típusát nevezik a pszichiáterek a „férfiatlanító anyának”, aki mint férjes nő is megrontja leányai fejlődését. Veszedelemes típus — jelenti ki Leuret —, mert az ilyen nő hivatva érzi magát a nevelésre, noha miatta azután tehetségek és szép tulajdonságok törnek darabokra, vagy szorulnak hamis utakra. Kifejlődhetnek körülötte a beteges tendenciák, amelyek ott lappanghatnak például a tanárnőjükbe szerelmes iskolás leányokban is, a „főnök” környezetében pedig, ha nem figyelmeztetik rá, az a hiszterikus, mythomániás és paranoiás fülledtség állhat elő, amelyben tönkre mennek, vagy letörnek a kimondottan női hajlamok.

Ellentétben a nőietlenné keményedett nővel, a neurózisok másik forrása az, amikor a nő *érzelmi élete a kiérés előtt megreked*. Infantilis lesz, mert nem tudott idejében megválni az apának vagy anyának mint védelmezőnek és gondozónak képzetétől. Szeretne sok mindent, de fél is mindentől. Ez a fobiák melegágya, de mellette a szeszélyesség, megbízhatatlanság és az örökös gátlásoké. Ha férjhez megy, akkor is baba marad, s ha férje nem tudja kigyógyítani, egész élete zsákutcába fut.

Ezekután jut Leuret arra a megállapításra, hogy a férjtelenység, mint ilyen, *nem közvetlen oka a neurózisoknak*, hiszen ugyanazok a zavarok a férjes nőknél is megtalálhatók. A döntő mozzanat csupán az, vajjon idejében világos tudatára ébred-e a nő annak, hogy *túl kell haladnia a magához vonzó szeretet szakaszán s immár a magát adó szeretet szakaszába kell lépnie*. Ez a lelki egyensúly titka, amelyet férjes és férjtelen nőnek egyaránt meg kell szívelnie. Sőt minden embernek, a férfiakkal is, a különbség csupán az, és pedig a nők javára, hogy

ehhez a nőnek külön és erősebb segítőforrások állnak rendelkezésére. A női nemiségnek ugyanis két sarkpontja van, mert itt a feleség szerepét az anyaság egészíti ki, az anyai hajlam szublimálására pedig rengeteg mód adódik. Igen figyelemreméltó — mondja Leuret —, hogy mindezek az igazságok, amelyeket a klinikai tapasztalások elébünk tárnak, szinte megdicsőülésüket találják a keresztény tanításban. Mária műstériuma, aki szűz és mégis anya, lényegében mutatja az utat a kérdés megoldására.

Ezzel végezhetjük is. Mert bár a hitnek is van sok komoly mondanivalója a férjtelen nők számára, mint ahogy azt Albert Plé domonkos atya szépen és költői lendülettel kifejti, ezek a tételek már eléggé ismertek a katolikus igehirdetésből.

Mihelics Vid

NAPLÓ

THOMAS MERTON KONFESSZIÓJA

Egy trappista szerzetes megtöri hallgatását. Természetesen nem azért, hogy bárkit is vádoljon, hanem hogy, mint kortárs, közölje kortársaival élete „Valomásait”. Csak ennyit akar. Csalódni fog, aki szenzációt várva lát neki Merton önéletrajzának, mely napjainkban a legolvasottabb könyvek közé tartozik s rövidesen franciául és németül is megjelenik. Az író ugyanis szinte semmiben sem különbözött kortársaitól; mindenestül korában élt, tele a modernnek „negatív öntudatával” s az unalomnak és az életuntásznak avval az érzésével, mely századunk első felének nyugati értelmiségét jellemzi. S éppen ez a tipikus volta teszi oly dokumentumszerűen érdekessé „századunk gyermekének” ezeket a konfesszióit.

Thomas Merton művészházaspár gyermeke; az 1914—18-as világháború első évében született Dél-Franciaországban. Még abban az évben Amerikába költöztek anyai rokonaihoz, ahol apja szűkös megélhetést talált. Vallási szempontból a gyermek igen keveset kapott szüleitől, jóllehet ilyen irányú természetes igénye már korán jelentkezett. Anyja nem sokra értékelt az egyházakat és a rendszeres vallás-oktatást, bár olykor résztvett a kvéker-ek ülésein. Apja — egy ideig feleke-

zete templomának orgonistája — rendszeresebb templomlátogató volt. Tőle nyert a gyermek némi laza és alkalomszerű tájékoztatást a vallásról. Hat-esztendőskorában elvesztette édesanyját és 1925-ben apjával Franciaországba költözött. Megtanult franciául és beiratkozott a montaubani liceumba, ahol megismerkedett kora „romlottságával, érzelmi nihilizmusával és lelki ismeretlenségével”. De máris tovább vándorolnak: ezúttal Anglia volt a cél, ahol apja mint festő próbált érvényesülni. A klímaváltozás erős szellemi törést okoz fejlődésében s ez senkit nem lephet meg, aki ismeri azt a szellemi nívókülönbséget, mely a francia *lycée* és az angol *public school* között van. Az 1928—30-as évek Tamás számára a klasszikusok és a modern irodalom tanulásának évei; legfőbb élményei Hemingway, Joyce, D. H. Lawrence, Evelyn Waugh, Céline, Gide, T. S. Eliot művei, az akkor még kubista Chagall, Braque és Picasso képei, a modern orosz film, René Clair törekvései. Kritika nélkül olvassa és mindent, amit olvas, készpénznek veszi; nem tesz különbséget művészet és erkölcs között. D. H. Lawrence művészetét például erkölcsi törvénynek tekint a maga számára. Amikor vallo-

másaiban visszatekint életének erre az időszakára, beismeri: „Így lettem a huszadik század tipikus embere. Teljesen ahhoz a világhoz tartoztam, amelyben éltem. Förtelmes századom igazi polgára lettem, az apokalipszis küszöbén éltem, ereim méreggel voltak telítve és szinte a halál torkában laktam. Menynyire illett reám Baudelaire híres versora: „Hypocríte lecteur, mon semblable, mon frère”, — „én áltszent olvasóm, — képmásom, — bús fivérem!”

Hosszú és súlyos betegség után apja is meghalt. Thomas áthájozott New-Yorkba, s belekeveredett egy szerelmi kalandba, mely a tapasztalatlan kamaszra a rossz álom lidércnyomásával hatott. Késérű kiábrándulás és a megszégyenülés érzése maradt utána.

Európába visszatérve, jóideig a Rajnavidéket járta. Megbetegszik, kórházba kerül; tizenhét éves korában már súlyos lelki válságba jut, szinte teljes testi és lelki apátiába esik. Idegenül szemléli az életet és a halált, mert morális értékeiket képtelen felfogni. „A képek és hasonlatok, melyekkel akkori lelkiállapotomat érzékeltethetném, könnyen megéveszthetnék az olvasót — írja vallomásaiban —. Élt ugyan bennem valamiféle gyenge vágy a cselekvésre és alkotásra, lelkem mégis teljesen halott volt: üresség és semmiség. A természetfeletti rend szempontjából teljes szellemi ür.”

Ekkor új élmény ragadja meg: Itália, s Itáliában is elsősorban a régi mozaikok. Most fedezi fel Krisztust, s ez a felfedezése olyan ember lelki élménye, aki a vallás ismeretétől távol és a katolikus hagyományoktól nem érintve Krisztust mint „újdonságot” tapasztalja meg. „Ez az apokalypsis Krisztusa, a martírok és szentatyák Krisztusa, a szent Jánosok, Agostonok és Jeromosok kinyilatkoztatásszerű, élményi Krisztusa. Ez a Krisztus az Isten és Király.” Az isteninek, a numinosumnak, a mysterium tremendumnak ez a megérzése az egész embert átjárja. Thomas Mertonnal megtörténik, amit általában megtérésnek, istenretalálásnak szoktak nevezni. Szentírást vásárol, most olvassa először. Erről később

így ír: „Szobámban voltam. Éjjel volt. Lámpám égett. Hirtelen úgy tűnt fel, mintha egy éve elhunyt apám lenne velem. Oly erősen éreztem a valóságban jelenlétét, hogy szinte éreztem, amint megfogja a karomat és beszél hozzám. Mindez egyetlen pillanat élménye volt, de ez a pillanat meggyőzőt lelkem akkori nyomorúságáról. Fény villant át rajtam, mélyen bevilágított lelkembe. Erős rémület töltött el afölött, amit önmagamban láttam. Lényem hevesen tiltakozott az ellen, ami bennem élt. Eddig ismeretlen sóvárgással vágyott rá a lelkem, hogy megszabaduljon attól, ami eddig elfoglalta. Életemben először kezdtem imádkozni. Nem ajkammal imádkoztam, nem értelmemmel és képzeletemmel, hanem egész valóm teljes mélységéből. Imádkoztam Istenhez, akit eddig nem ismertem, és kértem, erősödjék le hozzám, segítsen levetnem azt az ezer és ezer bilincset, mely akaratomat szolgátságban tartja.”

Ebből az Istenre-találásból azonban nem keresett a reális, mindennapi élet számára járható utat és nagy élményét elég hamar ellefejtette. Cambridgeben irodalmi tanulmányokhoz látott. Dante olvasása újra közel hozta a katolicizmushoz. Szíve, az a „babiloni szív” mégis hideg marad. Ebben részüik van Freud, Jung és Adler műveinek is, melyek igen erős hatást gyakoroltak rá. „Ha ebben a korszakomban megbolondultam volna, a pszichoanalízis lett volna az oka” — mondja önéletrajzában.

Cambridgeből hamarosan ismét visszatért Amerikába. „Most készülök átkelni az Atlanti Óceánon. Jóllehet Európát a hátam mögött hagytam, mégis a pokolban érzem magam” — jegyzi meg lakonikusan. Úgy találja, Amerikát is megfertőzte a modernség szelleme, ott is a „gyötrő öntudatban” élnek az emberek. Az értelmiségiek, akárcsak európai társaik, életcsömörük igazolását az elfojtott nemiségben vagy a társadalomban keresik és mindenért az ökonomusokat és szociológusokat tesz felelőssé. Amilyen gyorsan megállapítják a diagnózist, oly gyorsan és felületesen készítik el a látszólagos

gyógyszer receptjét is. Thomas Merton kommunista lesz, de korántsem meggyőződéses párttag, hanem afféle hangulati szalonkommunista, s azzal a meggyőződéssel, hogy a társadalmi jólét munkálásának kell szentelnie magát és minden tehetségét kora roppant problémáinak megoldására kell fordítania, beiratkozik a Columbia-egyetem „Társadalomkutató új iskolájába”, szociológiával foglalkozik, agítál Franco Spanyolországa ellen és Szovjetország mellett s egy kommunista egyetemi folyóirat szerkesztőségében dolgozik, de mindebben több a szó, mint a tett, több az önkultusz, mint a közöségért való munka, több a kiábrándultság kompenzálása, mint a valódi szociális élmény. Közben számos olyan előadást is látogat, amelyek minden létező tudományágban bizonyos „fölültes tudást” nyújtanak a hallgatóság-nak. A tanfolyamnak már a neve is jellemző: *Contemporary Civilization*, Jelenkori Kultúra.

„Jelenkori kultúránk híres tanfolyama egy téli délutánon élvezetett a hullaházba — írja —, ahol az egymás mellett sorakozó jégszekrényekben a vízbe fulladtak felfüvödött, elkéklült hullái közt ott heverték a bűnös nagyváros más hajótöröttjeinek tetemei. Az éhenpusztultak, a megfagyottak, az alkohol és a kábítószerrek áldozatai; a meggyilkoltak: négerrek és kínaiak, a nemi kicsapongások elesettjei és az ismeretlen áldozatok, akiket a gengszterek öltek meg. Jelenkori kultúra! Íme azoknak a tetemei, akik a jelenkori kultúrájába haltak bele!” Késérőség, deszilluzionizmus tölti el a lelkét; fölöslegesnek érzi magát a világon.

1937 februárjában aztán ismét fordulat történik szellemi életében. Egyik könyvkereskedésben felfedezi Etienne Gilsonnak a középkori filozófia szelleméről szóló könyvét. Mint annakidején Rómában, a nagy mozaikok szemlélésakor, most is, ahogy a könyvet olvassa, egyelőre eddig teljesen ismeretlen istenfogalomra talál, mely egész eddigi életét forradalmasítja. „Olyan istenfogalmat találtam, mely egyszerre meggyőző: arról, hogy a katolikus hit

semmiképpen sem egy tudománytalan korszak bizonyítalan és meglehetősen babonás maradványa, mint eddig véltem. Olyan istenfogalomra találtam, mely mély, egyszerű, szabatos és olyan logikus, aminőt soha nem is sejtettem.” Nagy igyekezettel lát neki a középkori irodalom és bölcsélet tanulmányozásának. — Néhány barátjával együtt, pusztán kíváncsiságból, meghallgatja Marc Van Doren szemináriumi előadásait Shakespeare-ről. Ezeken az előadásokon számos istenkeresővel találkozok, valamennyien csodálják a skolasztikus filozófia magasrendű tudományos megalapozottságát, anélkül azonban, hogy mindenestül magukévá tennék ezt a bölcséletet. 1937 novemberében kezébe kerül Aldous Huxley „Ends and Means” című műve is, mely a világ bajainak forrását az élvezetekhez való görcsös ragaszkodásában látja. Huxley az aszkézist, a jóga-gyakorlatokat és pszichonechikát ajánlja ellenszerül. Thomas Merton Huxley gondolatai nyomán szorgalmasan forgatja a keleti misztikusokat, míg végül is ráeszmél, hogy mindezek az „üdvözítő utak” csupán zsákutcák, melyek nem képesek a természet rendjéből a természetfelettihez vezető utat megtalálni.

Töprengései közepett William Blake tanulmányozása hoz számára segítséget, akit immár másodszor, de egészen más szemmel kezd olvasni. Blake tanulmányozása közben lesz tudatossá benne az a „tény, hogy az ember csak olyan világban élhet, melyet az Isten valósága és jelenléte tölt be”. Ebben segíti találkozására egy igazi hinduszertessel, aki meggyőzi őt arról, hogy bár India a korlátlan szellemi lehetőségek hazája, még ott sem lehet az emberi szellemnek csupán holmi kalózeletet élnie. Ez a „pogány” szerzetes, aki a nyugat-keleti intellektuekkel és irodalmárokkal ellentétben valóban a „megvilágosodás” útját járta, fordítja Thomas Merton figyelmét a nyugati misztika, Szent Ágoston „Vallomásai” és Kempis Tamás „Krisztus követése” felé. Mertonban kezdenek feloldódni a belső kétségek és ellentmondások (doktori értekezésén dolgozik és sokat van

együtt Gilson amerikai munkatársával, Dan Walschell), lényegében azonban már távol van az Egyháztól. Rendszeresen imádkozik s a Miatyánkhoz önként hozzáfűzi az Üdvözlégyet is, de ez az imádság még nem ér fel a lelki újjászületés síkjára, bár sokszor szinte sűrölja azt. Amíg egy napon, amikor éppen G. M. Hopkins levelei felett elmélkedik, szinte villámszerűen érinti a kegyelem. Ép úgy, mint Hopkins: egy pillanat alatt határozza el magát. Felláll, elhagyja a házat és az első papnak, akivel találkozik, kijelenti: „Atyám, katolikus akarok lenni”.

Megtérése után egy évvel új kétségek elé kerül. Fölmerül benne a kérdés, vajjon nem többre, magasabbra, nem a szerzetesi életre hívta-e a rendkívüli módon elnyert kegyelem? Attanulmányozza a „Catholic Encyclopedia”-ban az összes szerzetesrendeket; s ebben a tájékozódásban van valami, egyrészt megkapóan naiv, másrészt jellegzetesen amerikai. Mivel a ferencsrendeket ismeri, először náluk próbálkozik. Ott hamarosan közlik vele, hogy nincs hivatása.

Miközben a ferencesek kollégiumában az angol irodalmat tanítja, új terv érik benne: még egyszer meg akar győződni esetleges hivatásáról. Kentuckyban, a trappisták kolostorában készül eltölteni a nagyhetet és a husvéti ünnepeket; ebben a teljes csöndben, a világtól teljes elkülönülten, Isten közvetlen szemléletében akarja újra megkérdezni a szívét. Ott azután sosem tapasztalt közvetlenséggel érzi a Szentlélek jelenlétét s a szerzetesek között mély megrendüléssel éli át a husvéti ünnepet. „Elcsodálkoztam azon, mennyire megváltoztatta és kicserélte a liturgia ezeket a szerzeteseket, akik közismerten a különböző államok gyárai-

nak, farmjainak, kollégiumainak és középiskoláinak egyszerű környezetéből származnak — írja —. A legnagyobb hatással egyszerűségük volt reám. Egyetlen gondolatuk volt: azt cselekedni, amit cselekszenek, énekelni, amit énekelnek, meghajolni vagy letérdelni, ahogy a szertartás előírja. S mindez a lehető legegyszerűbben, szerényen, föltűnés, tetszenivágyás nélkül. Minden egészen egyszerű, természetes, pompa nélküli volt. Nem emlékszem, hogy valaha is láttam volna valamit, ami annyira keresetlen és természetes lett volna.” — A teljes meggyőződés elnyeréséért a Szentíráshoz fordul. Találomra felüti és ezt olvassa: *Ecce eris tacens*. Ime, hallgatag leszel!

Thomas Merton Vallomásai — mint egyik német ismertetője, Friedrich Hansen-Löwe írja róla —, jellegzetesen amerikai könyv. A filozófiai és teológiai fogalmakat nem csak elvontan közli, de erkölcsi jelentőségükben is értékeli. Az értelemnek és akaratnak, a megismerésnek és az erkölcsnek ezt a valóságban átélt harmóniáját a skolasztikus filozófia hatásának tulajdoníthatjuk, a skolasztika ugyanis még nem ismerte szív és ész, értelem és akarat modern összeütközését. Gilson és Maritain, meg a hitlerizmus-okozta nyugateurópai emigráció munkássága a tudományos és lelki elmélyülés új tűzheleyeit teremtetette meg Amerikában. Szemben a „jelenkori kultúra” fölületes blöff-tanfolyamaival és reklám-kurzusaisal, a tudomány és lelki élet e fókuszai mind nagyobb vonzást gyakorolnak a dezilluzionált nyugati ifjúság elítjére, mely nyugtalanul keresi a választ az élet értelmének és az ember hivatásának kérdésére. Ennek a típusnak a képviselőjét látja Friedrich Hansen-Löwe Thomas Mertonban is.

LEIBNIZ

Leibniz az a filozófus, akit halála után is jóval érdemén alul méltattak; nemcsak a tömegek előtt, hanem még a filozófusok között is aránylag kevésbé népszerű. Születése háromszázadik évfordulója alkalmából sem ün-

nepelték öt érdemének megfelelően. Mi az oka annak, hogy ezt a páratlan zsenit félreismerték, aki Aristoteles óta nem csupán a legnagyobb polihisztor volt, hanem talán a legmélyebb gondolkodó is?

Azt hiszem, hogy ennek egy tárgyi és egy eszmei oka van. A tárgyi oka az, hogy Leibniz írásai szétszórta jelentek meg, rendszere apró gondolat-szilánkokból, kisebb értekezésekből, levelezésekből, följegyzésekből forrott egybe. Főműve a „*Nouveaux Essais sur l'entendement humain*” csak halála után vagy ötven évvel jelent meg s akkor már, mikor a filozófiában a szenzualista áramlatok uralkodtak, nem gyakorolhatta azt a hatást, amit korábban tett volna.

A másik ok Leibniz filozófiájának sajátos természetében rejlik. Nagyjából kétféle gondolkodó van: Az egyik váratlan, új utat tör, megdöbbentő igazságokat fedez föl — a másik a mindeniben zavarosan benne élő sejtéseket mondja ki világosan. Az első típus, mint gondolkodási irány eredeti — a második, aki többnyire ad hoc, alkalmi gondolkodó, mint gondolkodási alkat az. Leibniz az utóbbi csoportba tartozik. A legtöbb emberre természetzerűen jobban hat a gondolkodók előbbi típusa, — de én vallom, hogy voltaképpen az utóbbi típus a jelentékenyebb. Leibniz gondolkodása erősen reflektáló jellegű, műveit többnyire az alkalom szülte: a „*Nouveaux Essais sur l'entendement humain*”-t Locke hasonló című műve, a *Théodicée*-t pedig Pierre Bayle-nek, az igen eszes deistának, a keresztény dogmákat ért ellenvetései változták ki. A reflektáló jellegű gondolkodó általában másodlagosnak tűnik; megtörtént, hogy egyesek Leibnizet még életében kompilátornak tartották. Pedig Leibniz zsenialitása éppen abban a módban nyilvánult meg, ahogyan a különböző, sőt sokszor egymással ellentétes filozófiai rendszerek igazság-elemeit egybekovácsolta. „Ez a rendszer — írja a „*Nouveaux Essais*”-ben — egyesíteni látszik Platont Demokritossal, Aristotelest Descartes-al, a skolasztikusokat a modern gondolkodókkal, a teológiát és az erkölcsant az ésszel.” „Leibniz összeegyeztető természet” — írja Windelband. És, bár rendszere tökéletesen világos, nem tartozik azok közé a gondolkodók kö-

zé, akiknek gondolatai egyetlen durva formulában kifejezhetők; hihetetlenül árnyaltos, pókhálószerű finomsággal szőtt érvelései — melyek úgy hatnak, mint egy mikroszkópikus fénykép — olyan elmélyedést követelnek, melyre nem sokan képesek. Úgy gondoljuk, hogy ez is egyik oka viszonylagos népszerűtlenségének.

Leibniz metafizikájára leginkább Aristoteles hatott és középpontjában az erő fogalma áll. Amíg Descartes dualizmusa merev választalat vont anyag és szellem közé; az anyag lényegét a kiterjedésben, a szellemet pedig a gondolkodásban találta meg; Spinoza pedig a világot egyetlen szubsztancia modulusainak tekintette — addig Leibniz az erőben, az energiában fedezte föl a szubsztancia végső mivoltát. A mindenséget végtelen számú szubsztanciák, individuális, lelkes öntevékeny hatóerők, a monaszok alkotják. Ezeknek a monaszoknak alapfunkciója a képzet, melynek világossági foka a létezők hierarchiája szerint különböző. Az anyagnak képzeiteiről nincs tudomása, az anyagban a lélek alszik, a növényben a lélek álmodik, az állatban már érez, az emberben érez és tud, tökéletesen világos képzeitei pedig egyedül a legfőbb monasznak, Istennek vannak. A mindenségnek ebben az értelmezésében eltűnik Descartes merev dualizmusa, mely különben is alkalmazatlan volt arra, hogy a test és a lélek kapcsolatát kielégítően megmagyarázza.

Minden monasz az egész világ tükrépe, de a monaszok nem közlekedhetnek egymással, „a monasznak nincs ablaka”, — hanem közöttük előre megállapított összhang, *harmonia praestabilita* uralkodik. A *harmonia praestabilita* szabályozza a test és a lélek viszonyát is; ezek úgy viszonylanak egymáshoz, mint két óra, melyek oly ügyesen vannak szerkesztve, hogy tökéletesen egyformán járnak, anélkül, hogy egymásra hatnának. A lélek mindig gondolkodik, gondolkodás nélküli állapot a lélek számára éppoly lehetetlen, amint hogy az anyag nem lehet abszolút nyugalom-

ban. „Minden szubsztancia — írja Leibniz a „*Nouveaux Essais*”-ben — amely egyszer tevékenységben van, mindig abban lesz, mert minden benyomás megmarad benne s csupán más új benyomásokkal keveredik össze. „A léleknek egyszerre végtelen sok kis, észrevehetetlen nem-tudatos vagy félig tudatos képzete van. („*Petites perceptions.*”)

Nem nehéz észrevenni, hogy Leibniz ezekkel a gondolataival micsoda távlatot nyitott a lélektan számára. Korában ő látta meg először a lelki életnek azt a „folyam-jellegét”, melyet a mai lélektan is vall; a lélek állandó mozgásban van, a képzetek benne szüntelenül keverednek és módosítják egymást. A lelki életnek ezt a szemléletét az asszociációs lélektan sokáig háttérbeszorította s csak a XIX. század végén újította fel Bergson. A „*petites perceptions*” fogalmának bevezetésével pedig Leibniz nem kevesebbet tett, minthogy a tudattalan fogalmát megalapozta, bár a tudattalan freudi fogalma sokban eltér a Leibniz jelölte útól.

Egyébként alig van a tudománynak oly ága, melyet Leibniz ne termékenyített volna meg, s melyben nézeteit — legalább főbb vonásaiban — meglátnók igazolva. Mint tudjuk, a matematikában nevéhez fűződik az infinitzimális számítás, a gondolkodásnak ez a csodálatos forradalma, melyet Newtontól függetlenül és vele csaknem egyidőben fedezett föl. A mai fizika felfogásától sem járt nagyon messze, mikor az anyag lényegét az erőben, az energiában látta; a biológiában a vitalista irányzat köszönhet neki egyetmást s az összehasonlító nyelvtudomány gondolatának is lökést adott, mikor kimondotta, hogy a népek eredetére és múltjára semmi sem derít jobban világosságot, mint a nyelvek összehasonlító tanulmányozása. Több kisebb találmány is Leibniztól ered: például a számológép, mellyel már nemcsak összeadni, hanem szorozni és osztani is lehetett.

Vannak gondolkodók, akiknek a sokoldalúság ártalmára van, szellemü-

ket szétszórja. Leibniznél más a helyzet, mivel ő minden tudományban metafizikájának, a dinamikus individualista-pluralista spiritualizmusnak, a központi gondolatát érvényesítette: *pozitív felfedezései mintegy igazolták filozófiáját.* Vajjon pusztán véletlen lenne-e, hogy a „végtelen kicsi” fogalma Leibniz matematikájában és lélektanában, illetve filozófiájában, oly fontos szerepet játszik? (Egyrészt az infinitzimális számítás végtelen kicsi mennyiségei — másrészt a lélek végtelen kicsi, észrevehetetlen képzetei, a „*petites perceptions.*”)

Leibniz szellemének kincsei közül sok még ma is kiaknázatlanul hever — más nézeteit pedig kísérletesen igazolva látjuk; egy-egy odavetett megjegyzésében felfedezések rejlenek. „A bolygók tömegei a napban voltak benne s onnan szakadtak ki” — írja az 1710-ben megjelent *Théodicée*-ben jóval a Kant—Laplace elmélet előtt. Ugyanott olvashatjuk: „Az élőlények alakja preformálva van a csírákban”.

Ebben a művében, a *Théodicée*-ben azt az ismert tételét fejti ki, melyet Voltaire, az egyébként nagyszerű *Candide*-jában, oly végzetesen félreértett, hogy „ez a világ a legjobb az összes lehető világok között”. Pierre Baylenek felel arra az örök kérdésre, hogy „ha Isten végtelenül jó és hatalmas, akkor honnan van mégis a rossz a világban?” Leibniz a problémát sokott gazdag és meggyőző argumentumaival oldja meg.

Másik fontos munkája a számtalan problémát fölvető „*Nouveaux Essais sur l'entendement humain*”, (melyet sajnos oly kevesen olvastak) Locke-al polemizál. A mű dialógusokban íródott; ez a forma megfeleltetett Leibniz vitázó jellegű gondolkodásának is, mely a legkisebb felterhelhető ellenvetést is számításba vette. A vita egyik sarkalatos pontja a velünk született eszmék kérdése. Locke tagadta, hogy lennének velünk született eszmék, s zinte ismereteink egyedüli forrása az érzékek révén a tapasztalat. Ezzel szemben Leibniz azt állította, hogy egyes eszmék, mint a matematikai,

geometriai és erkölcsi fogalmak igenis velünk születettek, ezek mint diszpozíciók kezdetől fogva bennünk vannak. „Nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu” — mondotta Locke. Amihez Leibniz hozzátette: *nisi ipse intellectus*.

Legyünk bármilyen filozófiai állásponton, akkor is csodálnunk kell Leibnizben a gondolatok mélységét és precizitását, érveinek bőségét és arnyalatosságát, lojális vitatkozási módszerét és mindenütt jelenlévő etikai magatartását. Hasonlítsuk össze a korabeli filozófusokkal, Locke-al, Spinozával, Hobbes-al: s akkor úgy találjuk, hogy ezeknek tárgyi tudásban, a látórkör szélességében és gondolati potenciában magasan fölötte áll. Bármilyenhez nyúlt hozzá, biztos intuícióval tapintott a probléma velejére; az a benyomásunk, hogy eszméi benne kezdetől fogva, azt mondhatnók „érzékiileg” készen voltak és később szédületes tárgyi tudása lehetővé tette, hogy ezeket az eszméket világos formába öntse. „Minden monasz az egész világ tükrörképe”. De ügylátszik az ő lelke sokkal élesebben tükrözte a világot, mint a „többi monasz”.

Pascal megkülönbözteti a szellem „geometriai” és „finom” típusát. Leibniz ezt a két típust egyesítette magában. Tökéletes francia stílusában összeolvad a mértani pontosság a költői színességgel: az éles megkülönböztetések, a konkrét példák és metaforák, az irodalmi vonatkozások, a történelmi anekdoták és kuriózumok, a mérész, de megalapozott utópiák és az elmesség kedvelésével. Nagyon tévednénk, ha Leibnizben valamilyen merev, „szakállas” filozófust látnánk: minden precizitása mellett közérthető, „emberi”: írásai érzelmi légkört sugároznak. Ha összevetjük például Kant-al — akire egyébként, főként Wolf közvetítésével hatott —, Kant mennyivel „szakszerűbb” és egyben homályosabb! S úgy vélem, hogy a konti problematika több kérdése Leibniz filozófiájában — legalább potenciálisan — meg van oldva. Leibniz német volt, de semmi sem volt benne a német

szellem belső hasadásából, nyugtalan kavargásából (nem véletlen, hogy fő műveit franciául írta), bipoláris, feloldhatatlan ellentétekkel tusakodó jellegéből; élet és szellem antinómiája — ellentétben a későbbi német gondolkodókkal — nála még nem jelenkezik.

De — kérdezhetik — mennyiben aktuális ma Leibniz? Még ha — feleljük — Leibniz közvetlen tételei, filozófiai és tudományos nézetei meghaladtak lennének is, — akkor is aktuális célkitűzéseiben és módszerében. Az egyetemességre, mind a tudományok, mind az élet, valamint a tudományok és az élet egymásközi egységére való törekvés vezette Leibnizet. A logikában Aristoteles logikáját újította fel és fejlesztette tovább s a logika és a matematika abszolút bizonyosságát akarta érvényesíteni a kevésbé bizonyosnak látszó tudományokban is: az erkölcsstanban, a jogtudományban és a filozófiában. A „scientia generalis”, egy nemzetközi tudósnyelv lebegett szeme előtt, egy általános enciklopédia, mely hivatva lett volna az ismeretekből minden tévedést és félreértést kiküszöbölni. Lehet, hogy ez a terv a tudományok mai fejlettségére alkalmazva kissé túlmerésznek látszik, — de szándéka, mikor mind a tudományok, mind a gyakorlati élet sokféle jelenségei egység felé törnek, ma is aktuális. Leibniz nemcsak a filozófia, hanem az élet egyéb területein is „összeegyeztető természet” volt. A haladás gondolata, később a XVIII. században a filozófia szenzualista áramlatához kapcsolódott. De Leibniz működése arról tanuskodik, hogy néha az idealista racionalizmus is képviselhetette a haladást; Leibnizet a világéke, a vallási türelem és más haladó eszmék hevítették. Fiatalkorában diplomáciai küldetésben Párizsban járt, XIV. Lajos törekedett németországi és hollandiai háborúitól eltéríteni — sajnos, sikertelenül. Később Bossuet-val levelezést folytatott a katolikus és a protestáns Egyház egyesítéséről. Általában alig volt korának számottevő tudósa és államférfia, akivel ne állott volna kapcsolatban.

S főként időszerű tudományos módszere: a tapasztalat által állandóan ellenőrzött racionalizmus; racionalizmus, melyet a kísérletek, számtalan tény egybevetése s a legkisebb részlet el nem hanyagolása támaszt alá. „Omnia percipi atque in anima mea peregi” — idézi összefogó nagy művében, a „Nouveaux Essais”-ben Vergiliust.

„A tapasztalat azt jelenti az értelemnek, mint a bizonyítás a számtani műveletnek” — írja, egy a tudományok fejlődéséről szóló tanulmányában.

Ebben a rövid cikkben persze csak nagyon hiányosan és vázlatosan ismertethetjük Leibnizet. Még várat magára a gondolkodó, aki majd méltán jellemzi nagyságát.

Kosztolányi Adám

SZENT JEROMOS UTÓDA AZ ATOMKORSZAKBAN

A szentek között csak egy volt, akit kortársai némi érzékenységgel vádolhattak: Szent Jeromos, a Vulgata fordítója. Tény az, hogy amióta a világ áll, a fordítókat soha sem méltányolták eléggé, hát még ha a Szentírás fordításáról volt szó, amikor a szövegűség tekintetében egészen különleges követelményekkel lépnek fel és a művet szigorú bizottság vizsgálja felül! Csoda-e akkor, ha Szent Jeromos késői utódja, Ronald Knox angliai katolikus püspök napjainkban megjelent bibliafordítása körül olyan nagy vihar kerekedett, hogy a püspök külön könyvből válaszol támadóinak és védi a maga igazát.* A vihar érthető, mert Knox valóban forradalmi tettet vitt végbe, amikor modern nyelvre ültette át a teljes Szentírást, az angliai katolikusok tudniillik négyszáz év óta ugyanazt a standardizált bibliát használták: a Douay-féle fordítást, amelyet Challoner püspök a XVIII. században „modernizált”. Minthogy azonban Angliában a hagyomány szerint a Szentírást mindig a kétszáz év előtti nyelvre kell lefordítani, Douay angolsága nem Shakespeare koráé — az túlságosan modern lett volna! —, hanem jóval archaikusabb. Nagybritanniában négyszáz év óta a Douay-Challoner fordítást tartották a jó angol próza mintaképének és a Vulgata szószórinthi fordításából született mesterkéltsé héber-latin-angol idioma, amit „bibliai angolság”-nak hívnak, rányomta bélyegét a hétköznapi nyelvre

is. Érthető tehát bizonyos konzervatív körök megrökönyödése a Knox-féle biblia fölött, amely a mai élő angol nyelven szólaltatja meg Szent Pált és az Ószövetségben is csak az okvetlenül szükséges, diszkrét archaizmusokkal él. Magánolvasmánynak még csak megjárja — mondják, — de elképzelhetetlen, hogy a megszokott, megszentelt kifejezések helyett ezeket az újakat használják a liturgiában vagy a prédikációban. Mire Knox humorosan megjegyzi, hogy éppen az a cél, hogy a biblia magánolvasmánnyá váljék és a katolikusok ne csak a szentbeszédéből és a liturgiából ismerjék a Szentírást egy-egy töredékét. Az angol katolikus bibliabizottság, melyben helyet foglalt Knox ellenfele, Mr. Bird is, aki „dignified” stílusban lefordította a zsolnárokat, nagyvonalúan elfogadta az új szöveget, miután Knox indítványára előbb egy próbakiadást engedélyezett, amelyhez hozzászólt az egész angol közönség. Nagybritannia kioxistákra és antikioxistákra bomlott, de végül is a *Nilil Obstat*-tal ellátott, elegáns bibliapapíron nyomott zsebkiadás elindult diadalútjára, és könnyen lehet, hogy korunk egyik best-sellere lesz. Nem szokatlan látvány, hogy a londoni buszban vagy földalattin egy szerelő, gépirókisasszony vagy egyetemi hallgató előhúzza zsebéből a „kis knoxot”, hogy Dávid király zsolnárait vagy az Apokalipszt olvassa.

A Knox körüli viták elvi szempontból is rendkívül tanulságosak és nemcsak a hívőket és hivatásos bibliafordítókat érdekelhetik, hanem mindenkit,

* Ronald Knox: *On Englishing the Bible*. (Burns Oates, London, 1949.)

aki fordítással foglalkozik, ezért szerencsés gondolat volt Knox püspök bibliafordításról írt nyolc esszéjét könyvalakban is kiadni. A kis könyv, amelyben Ronald Knox francia szellemességgel fűszerezett angol humorral válaszol támadóinak, — nem utolsó sorban a konkurrens Mr. Bird-nek — nagyon élvezetes olvasmány. A könyv részben a műfordítás műhelytitkait tárja fel, részben a bibliafordítás speciális nehézségeivel foglalkozik.

A fordítás alapelveit három pontban foglalja össze: a fordítás legyen hű, érthető és — olvasható. Többször hivatkozik Hilaire Bellocnak a fordításról írt tanulmányára, amelynek elveit magáévá teszi. A fordító legelső kötelessége — mondja —, hogy mielőtt az átültetéshez fogna, leül és azon töpreng, mit is akart mondani az eredeti szöveg szerzője. De ez még nem elég — teszi hozzá Knox, — azt is ki kell derítenie, hogy miért akarta mondani, amit mondott, mert különben a fordító nem tudja, mit kell a szövegből kiemelnie. Ezután a következő kérdést teszi fel magának: azt, amit ez az idegen szerző saját nyelvén mondott, hogy kellene az én anyanyelvemen kifejezni? Knox püspök szerint egyébként a fordítónak tulajdonképpen csak egy tanácsot lehet adni, és az is negatív: mindent csinálhat, csak szóról-szóra ne fordítsen, mert az okvetlenül rosszra vezet, sőt a hatás sokszor egyenesen komikus. (A szellemes püspök maga is elszórakozik azzal, hogy bizonyos mondatokat szóról-szóra fordít le idegen nyelvre.) Ronald Knox egyébként vállalja a vádat, amit számtalanszor a fejéhez vágtak: hogy túl szabadon bánik a szöveggel, olykor hozzátéveszt, máskor körülírásokkal él, egyszerűen magyaráz és nem fordít. De vajon van-e fordítás magyarázás nélkül, — veti fel a kérdést az illusztris bibliafordító.

A továbbiakban a következő tanácsot adja: nem elég egy-egy mondat pontos értelmét visszaadni, hanem ügyelni kell arra is, hogy a fonal, amely a szövegen végigvonul, a fordításban is érezhető legyen. A fordítónak egész anyagát jól át kell tekintie-

nie, azért jobb, ha a Szentírást nem bizottság, hanem egy ember fordítja. A bizottság ugyanis előre megállapodik, hogy ezt és azt a szót mindig így és így kell fordítani, ami Knox szerint nagyon helytelen, mert ugyanaz a szó különböző helyeken mást és mást jelent, s a szavak nem nemzetközi fizetőeszközök, amelyeknek értéke változatlan. Ami az eredeti szöveg ritmusát és zenéjét illeti, azt csak bizonyos fokig lehet visszaadni, annak is simunia kell az anyanyelv természetéhez. Az eredeti interpunkcióhoz nem lehet és nem is kell ragaszkodni.

Az elsorolt elvek még irodalmi műfordítás terén is elég merészek, hát még ha bibliafordításról van szó! Az eddigi angol fordítás félénken ragaszkodott a szöveghez, és a Douay-biblia élvezhetőség szempontjából nem esett messze a diákok által használt „puskától”, amely Vergilius vagy Cicero szerinti fordítását adja. Knox ironikusan megjegyzi, hogy a Szentírás-fordítás célja nem az, hogy segítségével a Vulgátából megtanuljunk latinul. Az Egyház napjainkban egyre sürgeti a Szentírás olvasását, de vajon hány katolikus olvasta el a teljes bibliát „magánszorgalomból”? A püspök olyan fordítást akart adni, amelyet úgy olvasnak el, mint egy eredetileg angolul írott könyvet és nem egy szakemberek számára készült tanulmányt. Mikor a fordításhoz fogott, igyekezett efelejtteni minden eddigi angol bibliaszöveget és úgy olvasni a Szentírást, mintha először látná. Ez eredmény nem is maradt el: kritikusi ugyancsak megtámadták, hogy miért „változtatott” annyit az „eredeti” szövegen; mintha az volna a jó fordító, aki mennél többet plagizál Douay—Challoner-szövegből! Szemére hányták, miért nyúl hozzá a régi, megszentelt formulákhoz, pedig Knox a liturgiába átmert formulákat, vagy olyan szövegeket, mint a hegybeszéd, Krisztus hét szava a Keresztán, stb. érintetlenül hagyta, bármilyen rosszul fordította is őket annak idején Douay. Egyébként — teszi hozzá a püspök, — ha az angol katolikusokat a bibliaszövegekből levizsgáztatnák, nagyon ke-

vesen tudnák betéve, „a régi, megszentelt formulákat!” (Ezzel kapcsolatban lehetne arról is vitatkozni, hogy mi helyesebb: ragaszkodni a sztereotip, tehát lélektelenné vált formulákhoz, vagy pedig új formába öltöztetve új oldalról világítani meg az ismert igazságot.)

Arra a kérdésre, hogy az Újszövetségben miért nem archaizál (egyes kritikusok szerint egyenesen „zsurnalisztikai stílust” használ), Knox azt válaszolja, hogy az archaizálás ma nem hat, a műgótika és a prerafaelizmus száz év óta kiment a divatból. Ő arra törekedett, hogy az olvasó azt képzelje, huszadik századi szöveget olvas: nyelve egyébként nem kimondottan „modern”, inkább időtlen angol nyelv. (De vajjon van-e időtlen nyelv?) Az újságíróstílus vádjára azt feleli, hogy ennek is megvan az előnye: az újságíró megérzi a nyelv tendenciáit, ezért a zsurnalisztastílus a jövő csiráit rejt magában, tehát aki a mai zsurnalisztika nyelvén ír, legalább száz évvel tovább lesz olvasható. Knox azonban semmiestre sem helyesli az amerikai bibliafordításokat, amelyek az Ószövetséget, például a Genezist, a legmagabb nyelvre ültetik át, ami bizonyos ironikus színezetet lop a szövegbe. Így például az angyalt következtessen hírnöknek, „messenger-boy-ra emlékezteti az embert. Humorosan idézi a derék amerikai fordítót, aki Eleazar-ral kapcsolatban, amidőn az Izsák számára Mezopotámiában feleséget keres, *successful trip*-ről beszél; ez a kifejezés teljesen helytelen — mondja Knox, — mert egy repülőgépből kiszálló sanfranciskói businessman üzleti útjára gondolunk, nem pedig Krisztus előtt hat évszázaddal szokásos teveháton való utazásra.

A Szentírás fordításánál nemcsak a régies vagy nemrégies nyelv használata probléma, — amit Knox aránylag könnyen megoldott, — hanem a szöveg-hűség követelménye, ami szinte legyőzhetetlen akadályokat gördít a fordító elé. Ahogyan a Szentatyá is megállapította, a mai fordítónak elsősorban a Vulgátát kell szem előtt tartania. De a Vulgata szintén fordítás, a Septua-

guinta nevű görög szöveg latin fordítása. A Vulgata is homályos olykor, mert Szent Jeromos sem mindig találta fejjén a szöveget és latin kifejezése nem mindig megfelelőek. Ezért tanácsos a görög szöveget is tekintetbe venni, — mondja Knox. Növeli a nehézségeket, hogy a Szentírás íróinak anyanyelve arámi volt, a görögöt pedig csak úgy beszéltek, mint valami eszperantót, tehát az eredeti gondolat három nyelv rétegén áthatolva, sokszor olyan sugártörést szenved, hogy rekonstruálása nem kis gondot okoz. Ehhez járulnak még a stílári nehézségek: a kereszténység első századaiban a teológiai terminológia még csak kialakulóban van, akkor még olyan szavak, mint *hit*, *kegyelem*, stb. nem voltak számos zsinat, egyháztanító és enciklika által kicsiszolt *terminus technikusok*; a fordító sohasem tudja, mikor kell azokat a mai, szorosan vett teológiai értelemben, vagy a régebbi, tág, népies értelemben használni. Külön nehézség a sok zsidó idióma, amelyeknek szinét és erejét a görög és latin változat már erősen le-tompította, és értelmét homályossá tette, bizonyos zsidó gesztusok és szokások előttünk teljesen ismeretlenek, és mai európai nyelven legfeljebb körülírással fejezhetők ki.

De a legnagyobb nehézség a próféták fordítása, akik tudvalévőleg extázisban beszéltek, ez az állapot pedig a közérthetőséget nem segíti elő. A kortársak mindenesetre előnyösebb helyzetben voltak, mint mi, mert ismerték a körülményeket, amelyek között a jövendölések elhangzottak. Knox az ószövetségi szöveg áttüzetésénél még arra is törekszik, hogy áttessék rajta az újszövetségi értelem, ami a korabeliek számára ismeretlen volt, ezért esik kísértésbe, hogy a lélek vagy ige szót naqvbettüvel írja.

Knox püspök munkája kétségkívül áttörő munka volt, de alaposan el is végezte; a *nonum prematur in annum elvét* komolyan véve, kilenc évig dolgozott rajta. Amit egy-egy szó jelentése fölötti tóprengéséről feljegyezt, rendkívül tanulságos minden műfordító számára. Ilyen szó a *justus*, amelyet

a legtöbb bibliafordítás minden alkalommal *igaz*-nak ad vissza. Knox szerint mást értettek rajta a zsidók, mint a keresztények: az Ószövetségben *justus* az az ember, akinek dolga Istennel kapcsolatban rendben van, vagyis aki tartja a vallási törvényeket és szerződéseket stb. Így pl. a farizeusok *justus*-nak akarnak látszani, vagyis olyan embereknek, akik Istennel rendben vannak. A keresztények szájában viszont a *justus* szó megigazult embert jelent. Amikor Pilátus Krisztusra azt mondja, hogy *justus*, akkor ártatlant ért rajta. A kéme, akiket a papi fejedelmek Krisztus megf. gyelésére küldtek, magukat *justus*-nak, vagyis tisztességeseknek tetteik. Herodész Keresztelő Szent Jánosról azt mondja, hogy esőt küld jókra (*justi*) és rosszakra (itt tehát a *justus* jót jelent). Amikor a Szentírás Szent Józsefet *justus*-nak nevezi, tisztességes embert ért alatta. Zakariás és felesége, Simeon, Arimathei József szintén *justus*, ami ezúttal prófétai képességű embert jelent. A végítéletnél *justus* az, aki Isten jobbjára kerül, vagyis akit Isten elfogadott. Hasonlóan sokféle értelemben használja a Szentírás a *justitia* szót.

Számos zsidó idioma helytelen értelmezése is homályossá, sőt bántóvá teheti a biblia-szöveget; erre Krox például hozza fel a kánai menyegző jelenetét: amikor Szűz Mária figyelmezteti Jézust, hogy a násznépek nincs bora, mire az Údvözítő, a legtöbb bibliafordító szerint, kissé nyersen azt feleli: „Mi közöm nekem és neked, ó asszony.” A zsidó nyelvhasználatban Knox szerint Jézus válasza annyit jelent, hogy „hagyj magamra, asszony”. A *bűnös* szó a zsidóknál sokszor pogány rómaiakat jelentett, tehát lehetséges, hogy Krisztus nem „a publikánusokkal és bűnös-

sökkel” étkezett, hanem publikánusokkal és pogány rómaiakkal.

Az Ószövetséget eredetileg is héber nyelven írták, tehát itt nem zavarja az értelmet közbeiktatott idegen nyelv, a fordító szerepe azonban itt sem könnyebb, tekintve, hogy színes keleti nyelvről van szó. Minthogy a zsolnárok költői művek is, szószserinti fordításuk Knox szerint barbárság. A zsolnárok modern nyelvre való átültetése természetesen nem jelentheti azok profanizálását, amire Knox a francia Reuss-fordításból idéz egy kirívó példát: az egyébként tudós francia fordító a „*Nigra sum, sed formosa*”-t így ülteti át: „Je suis brunette, mais je suis jolie”, mialatt a zsolnárt egy slágerdal színvonalára süllyeszti.

Az élvezhetőség tekintetében, amelyet eddig a legtöbb angol bibliafordító elhanyagolt, Knoxot igazán nem érheti vád. Fordításának szépségét még Bird is elismeri, csak azt hányja szemére, hogy sokszor körülírással él és hozzászól a szöveghez, amit különben a püspök nem is tagad. (Természetesen csak azt teszi hozzá, ami a szövegbe beleértendő, de a mai olvasó számára homályos.) Egyébként szép ritmikus prózabant írt zsolnárfordításai megtalálják a helyes középutat a költői szabadság és a szövegűség, az archaizálás és a modern nyelv között. Ezen a téren is úttörő munkát végzett. Szent Jeromos bizonyára jóakarattal nézné késői utódja erőfeszítéseit, aki megszívlelte a mesternek a Makkabeusok történetét befejező (és az eredeti görög szövegből hiányzó) mondatát: „*Legentibus, si semper exactus sit sermo non erit gratus*”, ami magyarul körülbelül annyit jelent: „fordíts szabaddon, ha azt akarsz, hogy olvassanak”.

F. K.

DÍJNYERTES FRANCIA REGÉNYEK

A francia irodalmi élet elég mozgalmas volt az elmúlt esztendőben annak ellenére, hogy kimagasló értékű szép-irodalmi mű egy sem akadt az egyébként szép számmal megjelent könyvek között. Viták és véleménykülönbségek

azonban annál inkább akadtak, főképpen a szokásos évvégi díjkiosztások körül.

Az a mű, amely talán a legnagyobb figyelmet keltette és néhány nap előtt az írók ötvenezer frankos nagy-

díját kapta, *Luc Estang*, ismert költő és irodalmi kritikus „*Les Stigmates*” (A megbélyegzettek) című regénye. Mint előtte már annyian — főleg franciák és angolok — Estang is a pápi lélek egyik problémáját boncolja.

Vajon az egyházi rend szentségének felvételére irányuló hosszú előkészület is kitörülhetetlen bélyeget hagy-e a lélekben? Az utatvesztett pap haláláig viseli-e lelki sebének forradásait? Ezeket a kérdéseket veti fel a regény. Hőse hibás jellemű, kellemetlen és el-lenszenves ember, egy sikerületlen pap, Théodore Valentin. Közvetlenül pappá szentelése előtt hagyja ott a szemináriumot, anélkül, hogy cselekedetét kellően meg tudná indokolni. Egyszerűen meghátrál a rá váró hivatás nagysága elől. Ez a belső bukás, elégtelenségének ez a fájó érzése homályos bosszúvágyba csap át. Önmaga helyett Istenre haragszik, tőle akar valamilyen elégtételt kicsikarni. Valentin azonban még vétkeiben is középszerű ember, Rue de Turbigo-i üzleti irodájában — mely egyébként az ő vezetése mellett hamarosan tönkremegy — komoly munka helyett felfedezi, hogy nagyszerű énekes lehetne; de ezt a kísérletét is félbehagyja. Megházasodik, jegyesével hajdani gyóntatója, Lorraine atya adja össze, aki abban reménykedik, hogy ez a házasság egyensúlyba hozza majd volt növendékének a jó és rossz között bukdácsoló értelmét. Hiú reménykedés. Valentin hamar megünja feleségét; lányával, Anne Marie-val nem törődik, újból beleveti magát az érzéki örömekbe. Felesége rövidesen meghal, kislányát anyai nagyszülei veszik gondozásba, Valentin eladja üzleti vállalkozását és Párizs egyik külvárosában keres munkát régi barátjánál, Chamardnál, a gyárosnál. Ezt a kétes jellemű gyárost egyszer kimentette valamiféle piszkos ügyének következményeiből s most óvatossággal sikerül tőle gyárában állást kapnia. Lakást bérel egy munkások által látogatott szállodában, a Merész Kakasban és ezzel életének egész színterét a nyomorúságos külvárosba helyezi át. Tizenhat hónap eseményét pergeti le az író a hotelhoz

tartozó csapszék és az olcsó szállodai szobák sivár légkörében. A világáros emberi selejtjének jól rajzolt alakjait vonultatja fel: Mme Poujade-ot, a bár tulajdonosnőjét, aki mulya férjét minden aljasságra ráveszi; Rodolphe bácsit és feleségét, Emilienne-t, ezt a furcsa vándorkomédiás házaspárt; fiukat, a tisztességes Antoine-t; a kis Mme Fussy-t, az áruházi elárúsiőnőt, aki titkon Rodolphe barátnője, — és a többieket, csupa elcsúszott, erkölcsileg laza típusát a világvárosok egy bizonyos társadalmi rétegének. Am az író annyit foglalkozik homályos kalandjaikkal, hogy a figyelmet nagyon is elvonja főszereplőinek történetétől. E kétes és tisztátalan figurák között mozog Théodore Valentin kiálló szemével, Buddha-homlokával. Csúnya és mégis vonzó férfi, aki prédikatori zengésű hangjával kicsikarja vonakodó hallgatóinak egyetértését. Ahová beteszi a lábát, leigazza akarataival a többieket. Chamard üzemeiben nélkülözhetetlenné válik, a gyáros bizalmasa lesz, úgy rángatja az embereket, mint bábjátékos a bábuit. A Merész Kakas ivójában megszervezi a sztrájkot, hogy utána, mint a gyár személyzeti osztályvezetőjének, egyszerűen nagyot emelkedjék a tekintélye. Ez az emelkedés azonban nem akadályozza meg abban, hogy a léha Mme Fussynek felhajtója ne legyen. Üzelmeitől még lányának, Anne-Mariennek a halála sem tudja eltéríteni. A regény befejezése mégis valamiféle győzelmet biztosít ennek a visszataszító embernek: Antoine-t, akinek jelenléte zavarja őt a fiú anyjával, Emilienne-nel folytatott szerelmi viszonyában, ráveszi, hogy iratkozzék be a Saint-Waudrille-i szemináriumba. Istentől várja, hogy pappá segítse Antoinet, akit ő, Valentin vezetett hozzá miután maga nem akart vagy talán nem tudott azzá lenni.

Ennyi a regény „meséje”. Sötét, helyenként riasztó és visszataszító. Az olvasónak minduntalan arra a Luc Estangra kell gondolnia, aki mint a „*La Croix*” irodalmi kritikus, nem egyszer hirdette a katolikus író lelkiismereti kötelességét: állásfoglalni a

bűnös világgal szemben. Hányszor vetette fel irodalmi krónikájában a problémát, hogyan lehet és kell összeegyeztetni a társadalom sokszor szemérmetlenül közszemlére tárt bűneinek megmutatását azzal a kötelezettséggel, hogy másokat meg ne botránkoztassunk? Luc Estangnak, a regényírónak, ezt a problémát kellett volna megoldania. Nehéz volna azt mondanunk, hogy ez valóban sikerült is neki. Szemlátomást vigyáz ugyan a kényes jelenetek megírására, nehogy szavaival a megbotránkoztatás határát súrolja. Mégis túlságosan gyakran vezeti történetét ilyen buktatók felé. A nagyváros züllöttségét és tökéletes elpogányosodását természetesen a moralista szemével nézi, regényének légköre azonban ettől nem válik élvezhetőbbé.

André Rousseaux a „Les Stigmates”-ról írt tanulmányában a könyv mély igazságát abban a kettősségben látja, amelyben „az ember, aki szembefordult Istennel”, oda van láncolva egy Isten nélküli társadalomhoz. „Ebben a modern világban veszedelmes jelentőségű eredmények jelzik, mivé lett az a természet, ahonnan kiűzték a természetfölöttit.”

A regény mondanivalójának ez az értelmezése érzésünk szerint helytálló. Egy másik neves kritikus, Robert Du Parc viszont az „Études”-ben azt írja: a könyv lényege furcsa és ellenszenves hősének jellemében rejlik. Honnan ered az a varázs, amely ebből a közepeszerű, bűnös, néha egyenesen gyűlöletes emberből kisugárzik, lenyűgözi környezetét és leköti érdeklődésünket? Ki ez a Théodore Valentin, félresikerült pap-e, akinek vétkeiben valahol mélyen elrejtve ott pislákol még egy szikra elhagyott papi hivatásának szentségéből, vagy csupán romlott ember? Az egyházi férfi nem úikeletű szereplője a francia irodalomnak; Michon-neau kanonok így ír erről az irodalmi típusról: „Ez a jelző: egyházi, egyúttal némi keneteljenességet, kissé ünnepélyes méltóságot, édeskés és lekötőlemez modort jelent, különös keverékét a tekinthetőség, óvatosságnak, leereszkedő jóindulatnak, felénkségnak és jómodor-

nak.” De éppen mert ez a leírás kissé mindegyikre ráillik, nem kellett volna-e Luc Estangnak elfordulnia a sablónos magatartás leírásától, amely nála már csak sokszorosítást jelent? Valentin sima fellépése, képmutató fecsegése, megvesztegető hangja: mindez olyan, mint egy elcsépelte olajnyomat.

Luc Estang hősből renegátot formál, aki kitörölhetetlen bélyeget visel. Igaz, a regényíró mindent megtehet teremtő fantáziájának munkájában, mégis kell valami valószínűségnek is lenni alakjaiban. Valentin azt a benyomást kelti az olvasóban, mintha soha nem lett volna komoly hivatása a papi pályára. Persze a hivatás néha egészen különös módokon jelentkezik és kivonja magát az analízis lehetősége alól; különböző, néha ellentétes lélektani formákat ölt és csak tapasztalt gyóntató ismerheti fel jelentkezését; s az értelem sokféle magyarázatot adhat megindokolására; például azt, hogy az illető lelke üdvösségét kívánja biztosítani, szívesen szolgálja Istent, mások lelkét akarja irányítani, és így tovább. De lehetnek a léleknek ennél mélyebb indokai is; az a vágyakozása például, hogy fenntartás nélkül átadhassa magát Istennek; Akivel életében egyszer misztikus találkozása volt. Nincs igazi hivatás e tudatos Isten felé fordulás nélkül.

Théodore Valentin azonban, amilyennek Luc Estang ábrázolja, soha nem találkozott Istennel. A regény négyszáz lapján nincs egyetlen sor, amely egy ilyen találkozásnak legalább a lehetőségére utalna. A hős sívár, emelkedettség nélküli életében egyetlen egyszer sem jelentkezett a misztikus hívás, a földöntúli megbízatás titokzatos megérzése. Józanul, üzletszerű számítás vezette annak idején a szemináriumba, pappászentelesének napján pedig mélyen szunnyadó jobbik énjé volt az, aki az ünnepélyes díszben pompázó székes-egyházból, megdöbbszent püspökének színe elől, gyóntatójának kétségbeesésére kiűzte a templomból. Am ebben a jelenetben is mintha hamis romantika rejtőznék. Az életben az ilyen elhatárolások korábban és nem az utolsó pillá-

natban születnek, halkabban és nem ilyen drámai színpadiassággal nyilatkoznak meg.

Valószínűtlen Valentin lelkiatyjának, Lorrain páternak szerepe is. Ne vette volna észre azt, ami az olvasó előtt már a regény elején világos: hogy Valentin nem papnak való? Még ha el is bűjt szemináriumi életének külsőségei mögé, a tapasztalt gyóntatónak meg kellett volna látnia, hogy ezt a lelket nem érintette meg az elhivatás kegyelme. Lorrain atyát később utól is éri az önvád és szemrehányásokat tesz magának, amiért a habozó növéndéket a papi pálya felé irányította.

A szemináriumból kilépő Valentin bizonyos sántái vonásai a bűnök egész sorára jelölik ki: „Mialatt Párizs felé robogott vele a vonat, azt gondolta: Isten elfordult tőlem; de megmaradnak számomra az emberek. Ebben nem vigaszt keresett, hanem új hivatást. A fontos az volt, hogy kitöltsse a lelkében tátongó ürességet és benépesítse a csendet. A kisiklott pap most már a teremtményeknek akarta szentelni magát Isten helyett, de más okból, mint saját üdvösségének eléréséért. Nem mondott le az emberek meghódításáról, csak más eszközökkel, más célok érdekében akarta véghezvinni.”

Az életpálya hirtelen és gyökeres megváltoztatása valóban felidézhet lelki válságot. Valentinnél különb jellemek is elveszítették már ilyenkor egyensúlyukat és beletévedtek valamiféle hamis vétkesség iszapiába. Ilven lelki krízis megjelenítése valóban komoly téma lehet az író kezében. Luc Estang azonban úgy állítja be Valentin, mint reneget, akit a végzettszerű bosszúállás vágya vezet. A regény szövege is alátámasztja ezt a hatást, mikor így jellemzi őt: „Volt szeminarista, aki már közvetlenül felszentelés előtt állott, akinek fején ott marad a kenet — *tu es sacerdos in aeternum* — és megcsalt hivatásának kitörölhetetlen béléve.” Holott az írónak nem szabadna elfelejtenie, hogy az Egyház a szemináriumokat és noviciátusokat nemcsak tanulmányi előkészületnek, hanem próbaidőnek is szánja. Helytelen, sőt lényeges

hiba tehát ilyen súlyos ítéletet kimondani azokra, akik felszentelésük előtt levetették reverendájukat. Inkább szerencsés fordulat, ha azok, akik papi hivatásuknak nem tudnának becsülettel megfelelni, még idejében megválnak attól.

Valentin kísérlete az első perctől kezdve bukásra volt ítélve. Ennek végső okát hosszú évek múlva kislánya adja meg, amikor azt mondja apjáról: „Nagyon szerencsétlen... Hogy miért? Mert nem szeret senkit.” Akinek pedig ennyire üres és kiszáradt a lelke, okosan teszi, ha felhagy az olyan hivatással, melyben az odaadás a legfőbb követelmény.

*

A számtalan kisebb-nagyobb jelentőségű francia irodalmi díj között kétségtelenül a *Goncourt-díj* a legtekintélyesebb. Mióta Edmond Goncourt megalapította akadémiaját, annak tagjai évről-évre alapos megfontolások után döntenek el, kinek és melyik műnek ítéljék oda a kitüntető díjat, noha a *Goncourt-díjas* mű ennek ellenére sem tükrözi mindig híven a kortársak irodalmi kultúráját és ízlését.

Az 1949. évi díjosztás jellemző példája annak, amikor részben nyíltan, részben a kulisszák mögött összezsapnak az ellentétes vélemények. A *Goncourt-akadémisták* közül ugyan csak egy — mint később kiderült Roland Dorcelès, a „*Croix de Bois*” (Fake-reszt) írója — szavazott nyolc tagtársának jelöltje, *Robert Merle* ellen, irodalmi körök azonban még most is vitatkoznak afölött, vajjon Merle brilliánsan dramatizált élményregénye — mondhatnók regénnyé szélesített riportja — a „*Week-end à Zuydcoote*” (Hétvége Zuydcoote-ban), vagy inkább *Louis Guilloux* „*Jeu de Patience*” (Türelemjáték) című valóban kiváló regénye érdemelte-e meg a francia irodalmi díjak hierarchiájában előkelő helyen álló *Goncourt-díjat*. Vannak, akik *Robert Merle* művét, a Dünkirchen előtti és utáni apokaliptikus idők eseményeinek emléket tartják többre, mivel lenyűgözően élményszerű és igaz. Mások kifogásolják megírásában a

minden és mindenki iránti tiszteletlenséget; mert akár a háború halottjairól, akár egy asszony becsületéről van szó, Merle egyforma frivolsággal beszél róla. Sokan vannak azért, főképpen az írók között, akik Guillaoux hatalmas, nyolcszázlapos regényét magasan az előbbi fölé helyezik. Kétségtelen, hogy Guillaoux könyve (mint e kitűnő író valamennyi regénye) nem könnyű olvasmány, a szakértők szerint viszont vitathatatlanul az év „nagy” regénye, s ezért a legkitűntetőbb díj illette volna meg, nem pedig a *Théophraste-Renaudet*-féle, amellyel siettek legalább „vigaszdíjat” szerezni számára.

Robert Kemp, korunk egyik legtekintélyesebb francia kritikus a „Les Nouvelles Litteraires” decemberi számában egyébként meglehetősen élesen bírálja az akadémisták működését: „A Goncourt-díj bírálóbizottsága — írja, — sokat ad kiterjedt befolyására. Azt akarja, hogy megkoszorúzott írónak mentől szélesebb olvasóköre legyen és műveik a legszerényebb könyvtárcskákba is eljussanak, hirdetve a díjiosztó akadémia nevét. Ezért idegenkednek a nehezebb mondanivalójú és súlyú, valamint a drágább könyvektől.” Bármint legyen is a dolog, Merle könyve a best-seller listára került és valószínűleg gazdaggá teszi majd íróját, a Lycée Pasteur tanárát.

A már említett Roland Dorgelés regénye, a „Croix de Bois” szintén háborús regény, de még az első világ-háborúból. Érdekes összehasonlítani vele húsz évvel „fiatalabb” társát, Merle művét. Míg Dorgelés regénye realiztikus és alakjait a katonák szokott nyers modorában beszélteti, addig Merle már a verizmusba csap át és szereplőinek párbeszédeit jóval zsirosabbá teszi annál, semhogy könnyedén meg lehetne emésztani. Óriási a különbség a két regény katonáinak szelleme között is. 1914—18-ban is felismerték a háború értelmetlenségét, de tisztességes gondolkozásuk visszatartotta őket attól, hogy az ellenséggel külön játszmába kezdjenek. Teljesítik hát a kötelességüket, folytatják a háborút és **becsülettel** folytatják. Merle francia ka-

tonáiból viszont már húsz esztendő pesszimizmusa és csalódása beszél. Semmiben sem hisznek, legkevésbé pedig abban, hogy egy háború, bármilyen háború, bárki által megindított, bárki ellen folyó háború jogos lehessen. Minden hiábavaló és értelmetlen. A halál is. Sokszor mintha Sartre és és Franz Kafka szelleme lengene a könyv lapjai fölött.

A *Femina*-díjat Mme Maria Le Hardouin „La Dame de Coeur” (A szív-dáma) című regénye kapta. Aki már olvasott olyan nőíró, aki biztos szemmel meglátott, erőteljes vonásokkal megrajzolt valóságos emberi vagy társadalmi problémákról írt könyvet, annak bajos Maria La Hardouin valószínűtlen fordulatairól és elromantizált alakjairól jót mondanía. Nem is beszélve arról, mennyire időszerűtlennek érezzük a főúri kastélyok dűsgazdag dámainak és a szerelemről hol meggyógyuló, hol elhalálozó vérszegény leánykák történetét.

Gilbert Sigaux „Les chiens enragés” (Veszett kutyák) című regényének is meglehetősen erőltetett a témája. Az a feltevése, hogy Franciaország egy diktátor uralma alá kerül és három forradalmár küzd a zsarnokság ellen. Lelkiismeretükre hallgató bátor emberek szerepeltetése az író becsületére válik, minden egyéb azonban, amiről ír, és ahogyan ír, ugyancsak messzire esik a valóságtól. Nyilván a könyvnek ez a hiányossága okozta, hogy a *Szővetségközi-díj* bírálóbizottsága csak egy tucatszor megismételt szavazás után tudott többséget felmutatni Sigaux könyve javára.

Ha visszagondolunk az egy év előtt díjazott francia irodalmi alkotásokra, megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy a tavaly még többségükben erőszakkal, vérrel, halállal és szexuális problémákkal foglalkozó regényeket másféle kérdésekkel foglalkozók váltották fel. Egyedül a Goncourt-díjas Robert Merle maradt ezen a vonalon. A többiek számára az életnek igenis van értelme és célja, érdemes küzdeni és hinni benne, s ez már magábanvéve is biztató jel a francia regény jövőjét illetően. H. A.

NECCHI CSODÁTLAN ÉLETE

Húsz esztendő még az egyén életében sem túlságosan hosszú idő. Semmikép sem olyan hosszú, hogy magunkhoz minden tekintetben közel ne érezzük a húsz évvel ezelőtt elhunyt Ludovico Necchi-t, aki a katolikus emberszeretet és tudományosság egyik legnemesebb képviselője volt. Hogy szenttéavatási pere miként áll, nem tudnók megmondani. Bizonyos azonban, hogy szenttéavatására már három esztendővel halála után, 1933-ban megtették az első lépést saját egyetemi tanártársai, tisztelő barátai és az általa kezelt betegek százai. A ferences *Gemelli* atya, a milánói katolikus egyetem nagyhírű alapítója és ma is rektora, aki megtérését köszönheti Necchinek, úgy nyilatkozott róla, hogy ő a *modern kor laikus apostolainak eszménye*. Gondolkodásban és műveltségben, magatartásban és cselekvésben egyaránt.

*

Ludovico Necchi 1876-ban született Milanóban. Apja hitetlen volt, anyja pedig egyenesen azon dolgozott, hogy kiirtsa fia szívéből a hitet, amelyet két szerető nagynénje ültetett el és ápolt éveken át. Az olasz állami iskolák szelleme sem volt kedvező a vallásos fejlődésre. Gemelli, aki osztálytársa volt Necchinek a parini liceumban, előadja, hogy a történelmet, ezt a talán legfontosabb tárgyat, egy hitehagyott szerzetes tanította, aki nem mellőzött semmit, ami árnyat vethet az Egyházra. A bölcselet tanára tervszerűen próbált növendékei lelkében minden hitet lerombolni. Az irodalom tanítására is az „antiklerikalizmus” nyomta rá bélyegét. Az a hét esztendő azonban, ameddig Necchinek a parini liceumban kellett maradnia, termékeny visszahatást is szült lelkében. „Amikor keserűen kellett ráébrednem arra — írja később, — hogy mindaz, amit vallási dolgokban tanultam, itt csak nevetség tárgya és élcek középpontja, parancsoló kötelességemnek éreztem, hogy *mindennel tisztába jöjjek*.” *Mindennel tisztába jönni!* Értékes és megiszívlelendő szá-

vak, amelyeket Necchi egész életének mottójává tett meg. Innen a tudásvágy hallatlan felfokozódása, a lázas tanulás és olvasás, amely kiterjedt a hittudományra és az egyháztörténelemre is.

*

Necchit hajlamai a bölcselet és a történelem s különösen az irodalom felé terelték. Lelki vezetője, *Mattiussi* jezsuita atya azonban, aki szenvedélyesen átérezte a kor igazi szükségletét, arra buzdította az ifjút, hogy szentelje tehetségét a természettudományok művelésére. Így iratkozott be Mecchi 1896-ban a páviai egyetem orvosi karára, ahol a professzorok nyíltan hirdették, hogy nem hisznek lélekben, még kevésbé Istenben, mert semmi sem létezik, ami nem esik bele az adatok, a tények és a kísérletek egyedül lehetséges rendjébe. Necchi azonban csak annál szorgalmasabban tanult és képezte magát. Szellemi vezetője lett katolikus diáktársainak, akikkel együtt a gyakorlati kereszténységet is ápolta. Rendszeresen időt szakított arra, hogy mint a Szent Vince-konferencia tagja, látogassa a nyomortanyákat, gyógyítsa a szegény betegeket, pénzt és élelmiszert gyűjtsön nekik s a vigasztalás és reménység szavait intézze hozzájuk.

Naplójába akkoriban azt írta: „A szeretet szent parancs, keresztény kötelesség, amelynek hirdetésébe akkor sem szabad befáradnunk, ha nem hallgatnak reánk. A szelíd Jézus még erre is példát adott.”

*

Huszonhat éves korában, 1902-ben kapta meg Necchi orvosi oklevelét. Felmerült benne a kérdés, hátha mégis a papi pályára lenne hivatva. De többnapos felkészülést követően arra a döntésre jutott, hogy neki a közönséges és rendes életformát kell választania, amelyben a keresztény ember hasonlóképpen megszentelődhetik, mert a kötelesség, bármilyen természetű is a megszentelődés eszköze. „Végreményben — nyugtatta meg őt Mattiusi,

— a jót és a kötelességet nem monopolizálhatják a papok és szerzetesek. Annyira igaz ez, hogy az orvosok és betegápolók lekalább hatvan szent patrónust számlálnak a paradicsomban.“

*

Még önkéntesi éve alatt meghívást kapott Necchi a svájci Fribourg katolikus egyetemen felállítandó anatómiai tanszékre. Elfogadta, de haladékat kért, hogy kellőképpen felkészülhessen a reá váró nagy feladatra. Tanulmányainak kiegészítésére Berlinbe utazott, ahol reggeltől estig dolgozott az egyetem bonctani intézetében. A még nem is harminc éves fiatalember óriási erőfeszítéseket tett, hogy teljesen ura legyen az anatómiának, de egyre több aggodalma támadt. Felfogása az egyetemi tanár hivatásáról annyira emelkedett volt, hogy hosszú tusakodás után lemondott a tanszékéről.

Visszatért Milanóba, ahol orvosi gyakorlatba kezdett. 1905-ben megnősült. Felesége, még mint menyasszony, megkérdezte egyszer tőle: mit tart a legnagyobb bűnnek? „Az önimádást“, — felelte Necchi. Mi tenné a legboldogtalanabbá? „Ha másoknak szenvedést okoznék.“ S a vágya? „Béke az otthon falai között s kis küzdelem a tűzhelyen kívül — a jóért.“ Nászút helyett Lourdesba zarándokolt el a fiatal pár. A házasságból három gyermek született, új kötelességeket hárítva Necchire.

é

„Gyöngésségnek és vétkes elnézések nélkül kell a gyermekek javát munkálnom — írta naplójába —, főként lelkük javát, mert arra születtek is, hogy tisztán a természet rendjében éljenek, a kegyelem, amelyet a kereszttségben nyertek, a természetfölötti rendbe emelte őket.“ Az édesapa legfőbb feladata Necchi szerint annak megmutatása, hogy miként szentelhetik meg a munkát, az örömet és a szenvedést. „A vallás nem lehet olyan gondolati tevékenység s olyan cselekedet, amely egyszerűen más működési körök szélén helyezkedik el s amelynek nincs kapcsolata az egész családi élettel. Ellenkezően, a vallásnak kell áthatnia és

megszabnia az egész családi élet ütemét. Szükséges, hogy a keresztény család a katolicizmus igazságát lássa minden kérdés gyökerében és mélységében. Heyles, ha a gyermekeket előkészítjük az életre. De az is szükséges, hogy gondolataikat ráirányítsuk azokra a legnagyobb problémákra, amelyeknek megoldását függ az emberi élet jelentősége és minden értéke.“

*

Amikor Egyházának vezetői arra fel szólították, vállalta Necchi a közéleti kötelességeket is. Elnöke lett a többi között az olasz katolikus népszövetségnek és az Actio Catholica egyházmegegyei szervezetének. Világnézeti és politikai elenfelei is útszettel hallgatták. Mikor ennek titkát kérdezték ölet, ezt felelte: „Fegyelmezet: idegekkel és nyugodt lélekkel meg kell várni, míg a többiek kibeszélték magukat. Azután, mi helyt lehetséges, szót kell kérnünk. Kezdjük mindjárt a megtámadhatatlan elvek és alapigazságok leszögezésével, majd pedig ezekből vonjuk le szigorúan a következtetéseket. Hatásuk alól senkisé nem térhet ki.“

Az orvosi, kórházi és közéleti elfoglaltságnak megleti az a haszna, hogy Necchi még legszakyszerűbb írásaiban sem elvont. Különben is meg volt győződve arról, hogy a tudomány minden önállósága mellett sem öncél, hiszen az emberi és nem vethet fel semmi olyan nagy problémát, amely végeredményben ne birna vallási érdekekkel, előbb utóbb neütköznék rá valamely természetfölötti igazságra s így az egész kereszténységre, mint dogmára, erkölcsre és életformára, amelyben az emberi lét egyedül nyer magyarázatot.

Amikor Gemelli megszervezte Milonóban a katolikus szabadegyetemet, Necchi a leíró lélektan előadását vállalta, mint azét a tudományt, amelyet a pozitívizmus leginkább próbált felhasználni az embernek Istentől való el-távolítására. Ebből a szabadegyetemből nőtt ki az első világháború után a milanoi Szent Szív egyetem, amelyen Necchi átvette a biológiai tanszékét. „Az igazi tudomány — mondta nem

nem egyszer hallgatóinak — bizonyossággal Istenhez vezet. Semmisem logikusabb s igazabb ennél. Abban a tárgyilagos konstrukcióban, amelyet az emberi értelem felfedez a világmindenségben, az egész természet Istennek, az alkotónak kezennyomát tükrözi s így az ő természete: es kinyilatkoztatását szolgálja. Ebben az értelemben az igazi tudomány, akár mély tartalmánál, akár végső célszerűségénél fogva *szent jelleggel* bír.”

•

A tudománynak ezt a szent jellegét kell átéreznie a keresztény orvosnak is. „Amikor odamegy a beteg ágyához — oktatta Necchi hallgatóit, — egészítse ki az értelmet a megérzéssel, a tudást a szereettel, a foglalkozást a hivatással. Esnélkül az orvos csak mesterember. Az orvosi hivatás azonban nemcsak szent, hanem megszentelő is, mert az orvos mindabban a fájdalomban, amely tőle enyhülést és vigasztalást vár, a keresztben függő Isten szenvedéseinek halvány mását látja meg. Különösen a fogyatékos öntudatú, szerencsétlen teremtetek és a gyógyíthatatlan betegek gyötrődései viszik közelebb a keresztény orvost a keresztrefeszített Úr misztikumához. Ezeknek szenvedése ugyanis olyan probléma, amely kielégíthetően csak akkor oldható meg, ha tekintőnket felemeljük a vigasztaló kereszthez, amely egyedül tud értéket adni a fájdalomnak. A keresztény orvos, ha így közeledik ezekhez a gyógyíthatatlanokhoz, nemcsak önmagának lelkét szenteli meg, hanem a fájdalmat még e betegek számára is termékeny-nyé teheti lelkiekben, olykor pedig még fizikumuknak is javára fordíthatja.”

Maga Necchi elsősorban azokkal a

betegekkel foglalkozott, akiket a társadalom általában elhanyagol: az öröklött gyengeelméjűekkel és a fogyatékos képességűekkel. Tudományos publikációt nem kevesebb, mint 2180 ilyen gyermekre vonatkozó vizsgálatairól adnak számot. A tanuvallomások változatos sorra emeli ki, hogy mosolygó és bátorító nyugalommal, vigasztaló együttérzéssel, elnézéssel és szeretettel kezelte ezeket a szerencsétleneket. Egyik kis beteg mondta róla: „Végre találtam egy papát.”

•

„Kész vagyok akár rákban is meghalni — mondotta egykor Necchi egyik barátjának —, kész vagyok, mert a test legnagyobb fájdalmai megszentelték Krisztus testében.” S amit akkor szinte megérezett, *valósággá* vált. De nem szólt róla senkinek. Még négy nappal halála előtt is megtartotta egyetemi előadásait és 27 beteget látott el.

„A római katolikus apostoli Szentegyházban halok meg — olvassuk végrendeletében —, a legteljesebb hűségben és engedelmességben a pápa iránt. Megbocsátást kérek mindazoktól, akiket megbántottam, s megbocsátok mindazoknak, akik engem bántottak meg. Feajánlom Istennek életemet s elfogadom kezéből a halált mindazokkal a körülményekkel, amelyek kísérik. Kérem Istent, hogy abban a pillanatban teljesen megbánhassam bűnemet és tökéletesen belenyugodjam legszentebb akaratába.”

Sirjának márványtábláján ma a név alatt egyetlen cím van: „Ferences harmadrendi”. S oda van vésvé a kérés úgy, amint végrendeletében meghagyta: „Imádkozzatok lelkéért!”

Felelős szerkesztő és kiadó: *Sík Sándor.*

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Sík Sándor: **A szépség útjai Istenhez**

*

Papp Imre: **A munkára hivatott ember**

*

Szörényi Andor: **Összűleink története**

*

Füzesséry Katalin: **Balzac**

*

Balanyi György: **Magyarok Rómában 1500-ban**

*

Rónay György: **Szalézi Szent Ferenc**

*

Pénzes Balduin: **Suhard bíboros utolsó üzenete**

*

Jean Danielou: **A kereszténység és a történelem**

*

Zemplén György: **Krisztus a mában**

*

Radó Polikárp: **A XI. századi Magyarország**

*

Ijjas Antal: **Keresztes Szent János**

*

Fáj Attila: **Descartes**

BERLITZ NYELVISKOLA

Angol, francia, német, orosz, spanyol, török
nyelvtanfolyamok

BUDAPEST
V.,
Vörösmarty-
tér 3. l.

ÜVEG

CSISZOLÓ

*Ludányi
István*

TÜKÖR

KÉSZÍTŐ

Budapest, VIII., Práter-u. 63. Telefon: 135-060

Láb- és kézizzadást teljesen megszünteti

a Molnár-féle SUDORAN. - Ára 4-80 Ft.

NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII. kerület, József-körút 19.

Kelyhet, cibóriumot, szentségtartót stb. készíti és raktáron tart
Ledo Béla **egyházi műtővő**
Budapest, V. b., Semmelweis-u. 14

ÓRAJAVÍTÁSOKAT *ismét a régi helyen vállalunk*

HOSER VIKTOR - MÜLLER KÁROLY

Budapest, V. b., Városház-utca 6

ÚJ ORGONÁK építését és mindennemű javítást vállal

RIEGER OTTÓ ORGONAGYÁR

Budapest, XIV., Füredi-utca 41. ————— Telefon : 297 - 023

P A S S I Ó K *Nagyheti szertartások*

(Magyar vagy latin) Ára 5 Ft.

Ára füzve 20 Ft.

Bpest, XII., Kiss J. altá-u. 55. **Magyar Kórus** egyházzenei kiadványai

Imakönyvbe való képek, faliképek, olvasók, lelki könyvek,
imakönyvek, szobrok, plakettek, rózsafüzér-keresztek,
Szeplőtelen Szűz csodásérmek, *skapuláré*-érem alumini-
umból és fémből, ajtópajzs papírból és fémből
nagy választékban kaphatók

KORDA R.-T. Könyv- és Kegytárgykereskedésében :

Budapest, VIII., Mikszáth Kálmán-tér 4.

MISERUHÁK

SZABÓ GYULA

kegytárgyüzletében

Budapest, IV., Prohászka O.-u. 10

IMAKÖNYVET

képes - meséskönyvet, stb.
papír- és írószert

PAPIRÜZLETBEN

Bpest, V., Veres Pálné-u. 3. T 184-030